

आनंद माला

भाग २ जो.

संस्कृत.

जगन्नाथ जेष्ठभाई रावण.

मुद्रित धर्म आना.

गुजरात विद्यापीठ ग्रंथालय

[गुजराती क्रायीराबिट्ट विभाग]

अनुसूचीक २०२८ वर्गीक

पुस्तकानुं नाम २५५ अं० ५५५ - २

विषय टी - २।

આનંદ માળા.

ભાગ ૨ જો.

દોહરા.

ગુણ તે સર્વ સંગ્રહ કરે, કુલ ન બીચારે કોય;
હરી હુ મૃગ મદકો તિલક, કરત લેત જગ સોય.

ચોજક.

જગન્નાથ જોડાભાઈ રાવળ.

(મ્યુ. રંગારી મહોદ્ધાની શાળાનો મુખ્યશિક્ષક.)

પ્રકટ કર્તા

વિ. વિ. મિત્રમંડળ.

સંવત ૧૯૬૩. ઈસવ ૧૯૦૭.

મુબઈ:—“તત્ત્વવિવેચક” પ્રેસ.

મુદ્રય પાંચ આના.

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૉપીરાઈટ-સંગ્રહ

૨૦૨૯

નિવાપાંજલિ.

સ્વર્ગસ્થ ડૉક્ટર ઇસમાઈલ જાન મહમદ

એલ, એમ એન્ડ એસ. જે. પી.

જેનાં યોજેલાં શુભ કાર્યોના અનેક પ્રવાહો વહે છે, અને અનેક જણ પોતાની તૃષ્ણા તે વડે મટાડે છે:-જેણે કેલવણી પાછળ જીવન અને દ્રવ્ય બંને વાપરી અનેક કીર્તિ સ્તાંભો ઉભા કર્યાંછે; એવા ભવ્ય ઉત્સાહવાળા, અને સ્વાશ્રયીને આવા ક્ષુદ્ર માનની જરૂર નથી, તોપણ મારા સંતોષાર્થે તેમના ઉપકારોથી આર્દ્ર થએલા હૃદયનો “શોકોદ્ગાર” આ રસ્તે બતાવી, તેમની સુકીર્તિના પ્રવાહોમાં આ માફ નાનું કામ (જે મેં બાળકો માટે યોજ્યું છે તે) જોડીને કોઈ અંશે મારા દેહને તેમના આભારોથી ઋણમુક્ત કરુંછું.

સેવક,

જગન્નાથ જેઠાલાલ રાવળ.

મે. મ્યુ. ગુ. શા. ના આસીસ્ટન્ટ સુપરીન્ટેન્ડન્ટ સાહે-
બનો આ પુસ્તક સંબંધી અભિપ્રાય :—

રા. ભાઈ જગન્નાથ,

‘આનંદમાળા’ના બીજા ભાગનાં તમે મોકલાવેલાં
પાનાં વાંચી ગયો છું.

ગુજરાતી સાહિત્યમાં ધણું અંગો અલુકેળવાયેલાં
છે અને બાળકો માટે વાંચન સામગ્રી ધણી જુજ છે
એ જાણીતી વાત છે. અંગ્રેજી ભણતરવાળા આપણા
ભાઈઓ ગુજરાતી વાંચન લેખનથી ધણુ ભાગે વિમુખ
રહે છે એ દીલગીરીની વાત છે; પણ તેથીએ વધારે
દીલગીરીની વાત તો એ છે કે જેઓને પોતાનું આખું
જીવન સરસ્વતી સેવામાં ગાળવાનું છે તેવા શિક્ષકો પણ
માતૃભાષાનું એટલું થોડું જ્ઞાન ધરાવે છે, અને ઉત્સા-
હમાં એટલા મંદ છે કે આપણા બાળકોને આટલા
વખત સુધી યોગ્ય વાંચન પુસ્તકો વગર રહેતું પડ્યું
છે. અંગ્રેજીનાં એકાદ બે અનુકરણ સિવાય તે ક્ષેત્રમાં
કશું થયું નથી. આવી સ્થિતિમાં તમારી આનંદ-
માળાના બંને ભાગ બહુજ આવકાર લાયક થઈ પડે
તેમાં નવાઈ જેવું કશું નથી. બાળકોને રૂચે તેવી

પદ્ધતિ, બાળકોને વિનોદ સાથે જ્ઞાન આપે તેવી વિષય પસંદગી, બાળકોને વાંચન માટે શોખ વધારે તેવી ઘટના અને બાળકો ખરચી શકે તેવી થોડી કિંમત, આ બધી હકીકત આનંદમાળાના લાભનીજ છે. હું ઇચ્છું છું કે ઇનામમાં આ અધિકારીઓનો ધણાજ બહોળો ઉપયોગ થાય, અને નિશાળની લાઘ્ય બેરીઓમાં પણ તેની સામટી નકલો રાખવામાં આવે, કે જેથી એક સાથે ધણા છોકરા આનંદમાળામાંથી આનંદ અને બોધ મેળવી સાચા દેશજન અને ઉત્સાહી હિન્દુવાનો બને. એજ.

તા. ૨૪-૯-૦૭. } લ. હિમ્મતલાલ ગણેશજી
મુ'બઈ. } અ'જરિઆ.

પ્રસ્તાવના.

આ લઘુ પુસ્તકના આરંભમાં પ્રસ્તાવના લખવાની અપેક્ષા જેવું નથી, અને ન લખી હોય તો તે કેમ લખવામાં આવી નથી, એવો પ્રશ્ન પણ કોઈ તરફથી ઉઠવાનો સંભવ નથી; પણ સુસ્ત વાચકો ! આ— ‘આનંદમાળાનો’ બીજો ભાગ પ્રસિદ્ધ કરી ગુર્જર પ્રજા સન્મુખ રજૂ કરતાં મને જે આનંદ થાય છે, તે બતાવવાને, અને બીજા જે બે અક્ષર કહેવા જેવા હોય તે કહેવાને બે આ ‘પ્રસ્તાવના’ જેવું સાધન પડતું મૂકવામાં આવે તો કંઈ માર્ગ રહેતો નથી; અને તેથી આ લઘુ પુસ્તકને એક લઘુ ‘પ્રસ્તાવના’ બેડવાની જરૂર ધારું છું.

બાળપણમાં થમેલા સંસ્કારો જીવન પર્યંત સ્થાયિ રહેનારા હોય છે; અને તેથીજ શાસ્ત્રોક્ત સંસ્કારો ધણા ખરા લઘુવય સાથેજ સંબંધ રાખનારા છે. તેજ રીતે બાળકોના મનને બાળપણમાં જે સદ્વર્તનના, બુદ્ધિવૈભવના, અને ઉદાર ગુણોના સંસ્કારો કરવામાં આવે, તે સર્વ તેની આખી જીંદગીને હિતકારક અને

ઉપકારક થઈ પડે છે; એ હેતુ મનમાં રાખીને આ પુસ્તકની રચના કરવામાં આવી છે; અને કરેલો પ્રયાસ, તેમાં રહેલા જવાહીરના પ્રમાણમાં, કૃતેહમંદ નિવડશે એવી મને તો પૂર્ણ ખાત્રી છે; કારણ કે ઝવેરી સિવાય મેં બીજાનો માલ હોયો નથી.

આનંદ માળાનો આ બીજો ભાગ ઘણા લાંબા વખત ઉપર મેં લખ્યા પછી, હાલ તેને ફરી હાથમાં લેતાં મારા જીવામાં આવ્યું કે, આમાંના કેટલાક પાઠોનું અનુકરણ ગુજરાતી વાચન માળાની નવી પ્રસિદ્ધ થયેલી પરંપરામાં આવી ગયું છે, તેથી તેવા કેટલાક પાઠ આમાંથી કમી કર્યા છે, તોપણ જે પાઠો ઘણી જરૂરના લાગ્યા તેમનું નવી વાચન માળામાં અનુકરણ થયેલું હોવા છતાં પણ આ પુસ્તકમાં રાખવા ઇષ્ટ લાગ્યાથી રાખી લીધા છે.

બાળકોને માટેનાં અનેક ઔષધોમાંથી બહુધા મધુર પદાર્થના યોગવળાં ઔષધો જેમ પસંદ કરવામાં આવે છે, તેમ બાળકોને આપવાનું ‘વ્યવહાર’ વિગેરેનું જ્ઞાન તેમને “આનંદ અને ગમત સાથે મળે” એ ઇષ્ટ હોવાથી, આ પુસ્તકમાં કોઈ કોઈ ઠેકાણે ઉચોગ, દેશાટન,

સ્વાશ્રયી પુરૂષોનાં ચરિત્રો તથા માન્ય પુરૂષોનાં બોધ વચનો અને રામાયણ તથા મહાભારતની ઐતિહાસિક કથાઓમાંથી જરૂર પ્રમાણ, બાળકોની યોગ્યતા સામું જોઈ, કેટલાક પાઠ લીધા છે. મારા મનના હેતુ પ્રમાણ બાળકોને ઉંચા ગુણોના સંસ્કારો થવાને વિષયોની ગોઠવણી મને ઇષ્ટ લાગેલા અનુક્રમ પ્રમાણ કરી છે.

આનંદ માળાના પહેલા ભાગની ત્રણ આવૃત્તિઓ પ્રસિદ્ધ થઈ છે, તેથી ગુર્જર પ્રજા આ પુસ્તકને પોતાનાં બાળકોની રચિતે અનુકૂળ ગણે છે, એમ નિઃસંશય માનવું પડે છે, અને તે પ્રમાણ આપેલા ઉત્તેજનથી ઉત્તેજિત થઈ આ બીજા ભાગ તેમની સેવામાં રજૂ કરતાં મને મારા મનના ઉત્સાહ તરફથી અનુમોદન મળ્યું છે.

પુસ્તકમાં જો કંઈ પણ સાદું જણાય, તો તે સર્વ બુદ્ધિમંત્ર માન આપણી ભાષા ઉપર ઉપકાર કરનારા સાક્ષર વર્ગને છે, કેમકે આમાં તેમના સદ્વિચારોનું માત્ર મેં અનુકરણ કરેલું છે, અને બીજી રીતે કહું તો મારી દુરસદના વખતમાં તેમણે ખીલવેલાં ફુલોની મેં બાળકો માટે આ એક નાની 'માળા' બનાવી છે.

જેઓના સુંદર ઉદાનોમાં વગર પરવાનગીએ દાખલ થઈ, આ પુલો ચુંટી મેં માળી થવાની ઇચ્છા રાખી છે, તે ઉદાનોના રચનારાઓ અને પોષકો જેવા પરોપકારી પુરુષોનો હું આ સ્થળે આભાર માનું છું.

આ પુસ્તકમાંના કેટલાક પાઠોમાંની બાબતો ક્ષુદ્ધક કે હાસ્યાસ્પદ જણાયા છતાં તેમનો અનાદર કરવો ઉચિત ન લાગ્યાથી, અને તેમને રહેવા દેવામાંજ હેતુને અનુસરતો કોઈ અર્થ સરતો હોવાથી, પ્રથમથી દાખલ થયેલી રહેવા દીધી છે.

પહેલા ભાગની પ્રસિદ્ધિથી પ્રાપ્ત થયેલા યત્કિચિત્ દ્રવ્યનો ઉપયોગ આનંદ માળાનો આ બીજો ભાગ પ્રસિદ્ધ કરવામાં કરી, પહેલા ભાગની પ્રસ્તાવનાના અંત ભાગમાંની મારી 'પ્રતિજ્ઞા,' પૂર્ણ પણે અમલમાં લાવતાં ઋણ મુક્તિનો અલૌકિક આનંદ હું અનુભવું છું.

મુંબઈ. મ્યુ. રંગારી
સ્ટ્રીટ શાળા.
સંવત ૧૯૬૩.

} જગન્નાથ જેઠાભાઈ રાવળ.

અનુક્રમણિકા.

વિષય.	પૃષ્ઠ.
ભારતી સ્તોત્ર.	૧
ધર્મર.	૨
શિયાળને કાગડાએ બચાવ્યું.	૪
મહેતાજીની સરખામણી બરાબર નથી !! ...	૬
ગીત ગાનારો ગધેડો !! ...	૭
સમય બળવાન ! ...	૮
કાગડાનું જોડું અને કાળો નાગ. ...	૯
રમકડાંની હડ.	૧૧
દેખાદેખી કરવા વિષે !! ...	૧૩
મંદીરનાં દર્શન.... ...	૧૪
ભાષણ અને મંડળીઓમાં બાળકોની જરૂર... ..	૧૫
વિદ્યાર્થીઓને વહેલા પરણવાના ગેરલાભ. ...	૧૮
હું તો મારી ફરજ બળવીશ.	૨૦
પ્રભાતની વધામણી (કવિતા) '... ..	૨૨
પ્રશ્નવિનાની પરીક્ષા !!! ...	૨૩
મોટાનું ભૂષણ ક્ષમા.	૨૫
પ્રમાણિકપણું.	૨૭

બોડી માથે કરા.	૨૮
વડ અને આંખાની સરસાઈ ભાગ ૧.	૨૯
” ” ” ભાગ ૨.	૩૧
એક માનિસ્ટની બુદ્ધિથી ચુકેલો ન્યાય	૩૩
દુર્યોધન	૩૫
ભાવજી નાપીકની સાવચેતી !!	૩૭
ગુણી વગર ગુણની પીછાન ન હોય....	૩૭
પોતાનું કામ પોતેજ કરવું.	૩૮
સ્વાશ્રયી રાજા કલ્યાણ.	૪૦
શિષ્યવિજ્ઞાપના....	૪૨
કુંભાર લશ્કરી અમલદારમાં દાખલ થયો !!..	૪૪
સદ્ગુણ અને તેનું પરિણામ....	૪૫
ગયો વખત પાછો ન આવે.	૪૭
જગતમાં આવીને શું કમાયો ? (કવિતા)...	૪૯
મન અને બાગનું સરખાપણું...	૫૦
બાળકાળ વૃથા કાઢનારનો પશ્ચાત્તાપ (કવિતા)	૫૨
હરિકૃતી જરૂર...	૫૩
સાવચેતી.	૫૪
સ્વદેશી ચીજ તરફ પ્રીતિ.	૫૬

સાચું કાળની સમુદ્ર યાત્રા. (કવિતા.)...	...	૫૭
કોરટને દરવાજે ન જવું.	...	૫૯
ખોધ વચન.	...	૬૦
મીર કરતાં ફકીર સારો. (કવિતા.)...	...	૬૨
સદ્ગૃહસ્થ કોણ ?	...	૬૩
કૃતાર્થતા વિષે. (કવિતા.)	...	૬૪
ઉજડ ગામ ફરી વચ્ચાં...	...	૬૫
બાવા આક તો, કહે આને દે સવાલાખ!!	...	૬૭
મરતી વખતની છોટલી ઉમેદ!	...	૬૮
મેધ. (કવિતા)	...	૬૯
વગર સમજે કામ કરવાવિષે.	...	૭૦
ખોધ વચન.	...	૭૨
તપાસ કરવાની ટેવ. ભાગ ૧.	...	૭૩
તપાસ કરવાની ટેવ. ભાગ ૨.	...	૭૫
ઉદમ.	...	૭૬
જંગલમાં મંગળ.	...	૭૮
સત્સંગ કરવો.	...	૭૯
ખોધ વચન.	...	૮૦
દેશાટણ. (કવિતા.)	...	૮૨

દેશનો ઉદય શી રીતે થાય ?	૮૪
સ્વામ્રયી રાજા શિવાજી.	૮૭
આળસુને શીખામણુ.	૯૨
ભાઈનો રનેહ. ભાગ ૧.	૯૫
ભાઈનો રનેહ. ભાગ ૨.	૯૭
ભાઈનો રનેહ. ભાગ ૩.	૯૮
ભાઈનો રનેહ. ભાગ ૪.	૧૦૧
રાજાકર્ણુની નીમક હલાલી.	૧૦૩
વાચન.	૧૦૫
ધરડા માજીસ્ટ્રેટની ભલાઈ!!	૧૦૬
બાંધીલને ઘેર પરાણા.	૧૦૭
અકલબાજ ખારવો!!	૧૦૮
ડોશીનો દીકરો ધુધરે રમશે!!	૧૧૦
મરણ પહેલાં આપણે સુખી છીએ એમ ન માનવું.	૧૧૩
કંઈ ગમતું નથી.	૧૧૫
કુરસદ માટે ખાસ!!!	૧૧૬
કર્ણની માતૃ ભક્તિ. ભાગ ૧.	૧૧૮
કર્ણની માતૃ ભક્તિ. ભાગ ૨.	૧૧૯
બોધ વચન	૧૨૩

વજીર તરફ બાદશાહનો પ્યાર...	૧૨૪
સાવલી ગામની પરબડી!	૧૨૬
વગર દીકિટનો કાગળ!!	૧૨૭
વજીરની જગાનો ઉમેદવાર.	૧૨૯
શેઠે કણસલું કાગવાસમાં વાળ્યું!!	૧૩૦
કેદારનું કંકણ!	૧૩૩
દ્રોણાચાર્યની શાળામાં અર્જુનનો અભ્યાસ...	૧૩૫
ઉઘોગીને ખેવડો લાભ	૧૩૭
અસાધારણ પિતૃ ભક્તિ.	૧૩૮
ઉંચમાં હલકાં પાત્રો સમાતાં નથી.	૧૪૧
ધશ્વરી દરબારમાં એક રાજની નોંધ...	૧૪૩
યોગ્યતાવિનાની બક્ષીસ.	૧૪૫.
નોંકર પસંદ કરવાની એક નવાઇ જેવી રીત.	૧૪૭
રાજાઓની કૃપા અનિશ્ચિત હોય છે...	૧૫૧
ઉમદા કામની બક્ષીસ	૧૫૩
અર્જુનની ગુરુભક્તિ.	૧૫૪
ધનપાળશાહે ડૉક્ટરને છેતર્યા!!	૧૫૭
એક બાઈની સમયસુચકતા.	૧૬૦
હહાપણની બક્ષીસ.	૧૬૩

પુસ્તક અને લાઇબ્રેરીની અગત્ય.	૧૬૫
કુરસદ	૧૬૮
નીમકહરામ છોકરો. ભાગ ૧.	૧૭૧
નીમકહરામ છોકરો. ભાગ ૨.	૧૭૭
આંધળે બહેરું કુટાયું !!	૧૭૯
વસંતોત્સવ. (કવિતા.)	૧૮૧
આશીર્વાચન.	૧૮૩

આનંદમાળા.

ભાગ ૨.

ભારતીસ્તોત્ર.

વસંતતિલકા વૃત્ત.

જે વ્યાપ્ત સર્વ દૃદ્યે ઋષિને જણાય,
જેના ગુણો ગણિતથી કદિ ના ગણાય;
જે છે સુરાસુર તણું અતિશ્રેષ્ઠ ધામ,
તે ભારતીપદ્ધતિ કહિયે પ્રણામ.

૧

જે સત્યમિત્રવત તાપ તમામ ટાળે,
માતા સમાન નિજબક્ત સદાય પાળે;
જે દુઃખકાળ મહિં દે પ્રતિબદ્ધ હામ,
તે ભારતીપદ્ધતિ કહિયે પ્રણામ.

૨

જેના વડે જગતમાં જડ પૂજ્ય થાય,
જેના વડે ધનતૃષ્ણા કદિ ના જણાય;

સંતોષરૂપ સુરવૃક્ષનું જે સુધામ,
તે ભારતીપદ્ધતિએ કરિયે પ્રણામ. ૩

વ્યાસાદિ પૂજ્ય ગુરુ જેહવડે ગણાયા,
જેનાવડે કવિવરો જગતે જણાયા ;
જેનાવડે વિષ્ણુ સર્વ ગ્રહે વિરામ,
તે ભારતીપદ્ધતિએ કરિયે પ્રણામ. ૪

ઈશ્વર.

આ જગતનો સરજનહાર અને નિયન્તા, ઇશ્વર છે, જે અજન્મા, સર્વ વ્યાપક, સર્વ શક્તિમાન, અદ્વિતીય, સત્ય સ્વરૂપ, અજર, અમર અને નિત્ય એવાં અનેક સંજોધને યુક્ત છે. એણે સૂર્ય, ચંદ્ર, તારા, પૃથ્વી, ગ્રહ, ઉપગ્રહ સર્વે ઉત્પન્ન કરેલાં છે. તેનું રાજ્ય આખા જગત્ ઉપર ચાલે છે. તેનું અનન્ત ડહાપણ તેનાં સર્વ કામમાં માલૂમ પડે છે. તેણે આ જગત્ ચલાવવાને નિયમ બાંધ્યા છે. તેનું મન જ્ઞાનનો ભંડાર છે. તે સઘળું જાણે છે, આપણા દિલના સર્વ વિચારો તે સમજે છે, તેનાથી કંઈ છાનું નથી. આ વાત આપણે સદા યાદ રાખવાની છે.

જ્યારે આકાશ તરફ દૃષ્ટિ ફેરવીએ છીએ ત્યારે તે મહાનની મોટાઈ તરતજ જણાઈ આવે છે.

સૂર્ય, ચંદ્ર, પૃથ્વી આદિ ગ્રહોનું ફરવું, અનુક્રમે ઋતુઓનું આવવું, દરિયામાં ભરતી ઓટ થવો એ સર્વ વિચારતાં તેની શક્તિનો પ્રભાવ મનુષ્ય પ્રાણી કહી શકે તેમ નથી, એવો જે જગતનો નિયંતા તેને આપણે અહરનિશ સંભારવો જોઈએ. જે બાળકો તેના નિયમ તોડે છે, તેઓ તેના અપરાધિ થાય છે.

દોહરા.

પ્રભુ નજરેતો નવપડે, ઉચરે નહિ ઉચ્ચાર;
જગ રચનાથી જાણીએ, જે છે જગ કરતાર. ૧

ઉપરી વિના નિશાળનો, રહે ન બંદોબસ્ત;
કેમ નિભે તો પ્રભુવિના, આ બ્રહ્માંડ સમસ્ત. ૨

અચરજ મોટું ઉપજે, કરતાં ચિત્ત વિચાર;
દૃષ્ટિ થકી દેખાય છે, ઇશ્વર શક્તિ અપાર. ૩

જેણે પ્રાણી જનમતાં, પહેલું પ્રગટયું દ્વંધ;
એ પ્રભુને નહિ ઓળખે, એથી કોણ અબુઝ્ઝ. ૪

ધશ્વર કૃતની તુલ્યના, કરી શકે કે અન્ય;
સો, કેસે ન ભરાય તે, પણે ભરે ૧૫૨૪૫૫. ૫

ક. ૬૬૫૫.

શિયાળને કાગડાં બચાવ્યું.

શિયાળ અને કાગડાંને ઘણી મિત્રાચારી હતી. જંગ-
લમાં તેઓ સાથે રહેતા, અને ત્યાં જ પોરાક મળતો,
તે પણ બંને સાથેજ ખેસીને જમતા, અને ઘણા આનં-
દથી પોતાનો વખત ગુજારતા. સાંજે જે ઝાડ નીચે
શિયાળ રહેતું, તેજ ઝાડ ઉપર કાગડો પણ રહેતો. રાત્રે
દરરોજ શિયાળ અને ભૂંડ પેતરમાં બહુજ તુકસાન
કરતાં હતાં તેથી ઘેર જતી વખતે સાંજે ખેડુતે એક
દિવસ પેતરના ઝાંપા ઉપર એક મોટી જાળ નાખી
હતી. તેમાં શિયાળ રાત્રે એકાએક ફસાઈ ગયું. તેણે
ઘણાં ફાંફાં માર્યા પણ તેમાંથી નીકળી શકાયું નહિ.
પ્રભાત થયે કાગડો ઝાડ ઉપર કા, કા, બોલવા લાગ્યો,
તે વખતે શિયાળે તેને કહ્યું કે, “કાગભાઈ, મારી તો આ

દશ થઈ છે! તમને હવે છેલા ‘રામ, રામ’! હમણાજ ખેડુત આવશે, ને મારો પ્રાણ લેશે! ‘સંકટ સમે મિત્ર કામ આવે છે,’ એમ તું જ કહેતો હતો, “તો હવે કંઈ યુક્તિ બતાવી મને છોડવ.” કાગડો કહે છે “ભાઈ, તું ગભરામા! તને રસ્તો બતાઉં છું, ને મારા બે ચાર બીજા મિત્રોને બોલાવીને આઉં છું. તે આગમચ તને કહેવાનું કે જ્યારે ખેડુત આવે ત્યારે તું મરેલા જેવે થઈને સૂઈ રહેજે. અમે તને ગમે તે કરીએ, છતાં તુ હાલીશ ચાલીશ નહિ, પણ એટલું યાદ રાખજે કે, જ્યારે હું ‘કા, કા’ શબ્દ પોકારું કે, તુરતજ ઉઠીને નાશી જજે.” એવામાં ખેડુત આવ્યો, અને તેને જોઈને પેલા ભેગા થએલા કાગડામાંથી એકજણ શિયાળની આંખો ખોલવા લાગ્યો, બીજા તેના શરીરમાં ચાંચે મારવા લાગ્યો, ત્રીજો કાનની એક બાજુ કરડવા લાગ્યો, ચોથો પેટ ઉપર ફૂદતો હતો. આ બધું જોઈને ખેડુત સમજ્યો કે, શિયાળ મરી ગયું છે. પાપ ગયું, બહુ નુકસાન કરતું હતું! ખેડુત શિયાળના શરીર ઉપરથી કાગડાને ઉડાડી જાણ બાજુ ઉપર મૂકવા ગયો કે, તુરતજ ઝાડપરથી કાગડો ‘કા, કા,’ શબ્દ બોલ્યો, તે સાંભળી શિયાળ ઝડ નાશી ગયું!!

ખેડુત (મનમાં) કહે છે, હરામખોર કાગડાઓએ મને છેતર્યો!!!

મહેતાજીની સરખામણી બરાબર નથી!

એક આળસુ છોકરાને તેનો મહેતાજી ઠપકો આપે છે કે, “એવકૂક, તું ગધેડા જેવો છે. અને અપ્રી-ણીયાની માફક વર્ગમાં બેસી રહે છે!”

અનાયાસે નિશાળ બહાર એક ગધેડો ઉભો હશે, તેણે આ શબ્દો સાંભળ્યા. તેથી મહેતાજી પાસે જમાવી, નીચે પ્રમાણે તેણે કહ્યું.

“સારાસારના વિવેકીને શિક્ષક એવું નામ આપેલું છે. છતાં તમે શિક્ષકોને ખરી ‘સરખામણી’ કરતાં આવડતી નથી, તેથી મને ઘણા ખેદ થાય છે.”

‘ખરાને માણસ જાત ખોટા રૂપમાં મૂકે છે.’

“જુઓ, અમે આખો દિવસ સખત મજુરી કરી કુંભારના કુટુંબનું ભરણ પોષણ કરીએ છીએ. માટી, ઈંટ લાવતાં વખતે માર પણ ખાવો પડે છે. તે સર્વ દુઃખ સહન કરતાં પણ ખાવાનું પુરું મળતું નથી.

તોપણ અમારી ફરજ અદા કરવામાં કદી પાછી પાની કરતાં નથી, છતાં અમારી ગણના તમે શિક્ષકો એક મૂર્ખ છોકરાસાથે કરો એ તમારી સરખામણી, તમારીજ બુદ્ધિનું જરા હલકાપણું બતાવે એવી છે ! ”

ગીત ગાનારો ગધેડો.

એક કુંભારનો ગધેડો દિવસે ધણીનું કામ કરતો હતો ને રાત્રે મરજી પ્રમાણે ભટક્યાં કરતો, અને સવારમાં પોતાની મેજેજ કુંભારને ત્યાં આવતો હતો. રાત્રિએ ખેતરોમાં ચરવા માટે ફરતો હતો, ત્યાં તેને એક શિયાળ સાથે દોસ્તી થઈ. શિયાળ તેને દરરોજ સારાં સારાં વાવેતરવાળાં ખેતરોમાં લઈ જતું હતું. ત્યાં તેને ઉત્તમ ખોરાક મળવાથી તે ધણા મસ્તાન થયો. એક શરદ પુનેમની રાત્રિએ ખેતરની વચમાં ખેડાં ખેડાં શિયાળને કહ્યું કે, “આજ રાત્રિ ધણી અજવાળી છે, ને મને ગીત ગાવાની મરજી થઈ છે, બોલ ભાઈ, કયો રાગ ગાઉં ? ”

શિયાળ કહે છે, “આપણે ચોરી કરવા પેઠા છીએ.

તેથી છુપી રીતે રહેવું જોઈએ. તારો સાદ શંખના નાદ જોવો છે. તેથી ખેતરવાળા જાગી ઉઠશે, ને અહીં આવી આપણને મારી નાખશે. માટે આ અમૃત જોવો ખોરાક ખા, ને તારો જાતી સ્વભાવ જવાદે.” ગધેડો કહે, “તું વનનો જંગલી પ્રાણી છે; માટે સંગીત વિદ્યામાં શું સમજે ! હું તો ગાવાનોજ. શિયાળ કહે ઠીક, હું ખેતર બહાર ઉભો રહું છું, કાંઈકે રખેવાળ આવે તો તને નુકસાન કરે.”

પછીથી શિયાળના બહાર ગયા પછી ગધેડે ભૂક્યું શરૂ કર્યું, તે સાંભળી તુરતજ ખેતરવાળા આવી પહોંચ્યા, અને લાકડીઓ મારી ગધેડાને ઝાડ સાથે બાંધ્યો.

શિયાળ કહે છે, “કેમ, મામા સાહેબ, ગાયનની કેવી મજા ! ! ! ”

સમય બઢવાન !

એક સિંહે પોતાના મદોન્મતપણાથી આખા જંગલને ગળવી મૂક્યું હતું; અને સઘળાં પ્રાણીઓ તેના

ભયથી દૂર નાશી જતાં. એક વખત તે ઘણાજ માંદો પડ્યો અને પોતાના રેકાણુથી જરાપણ ખશી ન શકાય એવી છેક નિર્બળ અવસ્થાએ પહોંચ્યો. તે સમયનો લાગ લઈ, એક શિયાળ તેના મોઢા આગળનો વાસી ખડેલો શિકાર તાણી ગયું. બીજા પ્રાણી ડુકરે પોતાના દાંતવડે, તેના શરીર ઉપર ઘા કર્યા, ત્રીજા એક આખલે આવી, શિંગડાં માર્યાં, અને છેવટે એક ગધેડાએ હિંમત ધરી બેચાર પાટુ મારી લીધી.

મરતાં મરતાં સિંહ બોલ્યો “આખલો, ડુકર, શિયાળ વગેરેનું અપમાન નીચું જોવરાવે એવું તો છેજ. તોપણ તે સાંખી શકું છું, પણ આ તુચ્છ ગધેડાનું અપમાન સહેવું, એ તો મને બીજાવાર મરવા જેવું છે !!”
“સ્વેચ્છા સમયજ બલ્લાન છે.”

कहत समय बल्लवान हैं नहि पुरुष बल्लवान ॥

कावे अरजुन लूट लियो, एही धनुष एही बाण. ॥

કાગડાનું જોડું અને કાઠો નાગ

કોઈ એક ઝાડ ઉપર કાગડાનું જોડું રહેતું હતું તે જ્યારે ઈડાં મુકતું હતું ત્યારે કાળો નાગ ઝાડના પો-

લમાંથી બહાર નીકળીને, હંમેશાં તે ઈડાં ખાઈ જતો હતો. આ દુઃખ તેમને હંમેશનું હોવાથી, દરરોજ ધણા ખેદ પામતાં. આ વાત તેણે પોતાના એક શિયાળ મિત્રને કહી કે, “ભાઈ, કાળો નાગ વારંવાર અમારાં બચ્ચાં ખાઈ જાય છે. માટે અમારે શું કરવું જોઈએ? કે, જેથી કરીને તે પાપીનો નાશ થાય.”

શિયાળ કહે, “આ બાબતનો તમારે ખેદ કરવો નહિ, હું તમને રસ્તો બતાવું તેમ કરો. કોઈ નગરના ધનવાન શેઠ, કે રાજાનાં ખેરાં સરોવર કિનારે નહાતાં હોય, તેમનો સોનાનો કે, મોતીનો છડો ચાંચથી ઉંચકીને લાઓ અને ઝાડના પોલમાં નાખો, એટલે તુરત તેનો નાશ થશે. આ વાત સાંભળી કાગડી ઉડી ગઈ. અને કોઈ એક સરોવર ઉપર જઈને જુએ છે, તો તેણે રાજાની રાણીઓને સરોવરની પાળ ઉપર સોનાના દોરા, મોતીની માળાઓ અને વસ્ત્રો મૂકી સરોવરમાં નહાતી જોઈ. પૈલી કાગડી ધરણાંમાંથી સોનાનો દોરો ચાંચમાં લઈ ઉડી ગઈ. રાજાનાં માથુસો હાથમાં લાકડીઓ લઈ ઉપર જતા જતા દોડ્યા. કાગડીએ તેમના દેખતાંજ તે દોરો, સાપને રહેવાના

પોલમાં નાખ્યો. ચાકરો પોલમાં જુએ છે તો, ત્યાં પેલા કાળા સર્પને દીઠો. તેને પહેલાં મારી નાખ્યો. પછી પોલમાંથી દોરો કાઢ્યો. કાગડાના જોડાંને શિયાળે શાન્તિ કરી આપી.

રમકડાંની હઠ.

નાગિઝીરી પુનેમની જત્રાને દિવસે નંદલાલ પોતાના બાપ સાથે દરિયા કિનારે ગયો હતો. ત્યાં અનેક જાતનાં રંગબેરંગી રમકડાંની દુકાનો માંડી લેકે બેઠા હતા. નંદલાલે પૂછ્યુંકે, “બાપા, આ શું છે?” બાપે કંઈ બીજા વિચારમાં હોવાથી જવાબ આપ્યો નહિ. આગળ ચાલતાં તેણે પૃથ્વીના ગોળા એક દુકાનમાં જોયા. જે તેને શાળામાં એક વખત તેના શિક્ષકે બતાવેલા હતા. આ ગોળા લેવાને પોતાના પિતાને ઘણી આજીજી કરી. પણ તેમણે કંઈ લક્ષ આપ્યું નહિ, અને બીજી કંઈ ખાવાની ચીજ લઈ આપી. પણ આથી નંદલાલ રીઝ્યો નહિ, અને ખાવાનું પણ હાથમાં ન લીધું. જેથી બાપે બે ત્રણ તમાચા ગાલપર લગાવી દીધા!

નંદલાલ આ વખતે કંઈ જોલ્યો નહિ, પણ ઘેર
 આવી પોતાની માતૃશ્રીને કહેછે કે, “મેં રમકડાં
 માગ્યાં ને ખાવાનું હાથમાં ન લીધું, તેથી મને મારા
 પિતાજીએ માર્યો, પણ પરમ દિવસેજ **પદાર્થ** પાંઠ
 વખતે મારા મહેતાજી **પ્રાણજીવનદાસ** કહેતા હતા
 કે, ‘તમારાં મા બાપ હજી એવું સમજ્યાં નથી કે,
 બાળકોને આ પણ, આગત્યની વસ્તુઓ છે. અને એ
 વસ્તુઓ (રમકડાં) કંઈ કંઈ વિધાનાં તત્ત્વોને
 અનુસરીને બનાવવામાં આવે છે. તેથી તે દ્વારા
 તેનું બાળકોને જ્ઞાન થાય છે; ને તે પ્રાણી કે વન-
 સ્પતિના પાઠો વખતે મદદરૂપ થઈ પડે છે. જેમ કે
 ‘કાગળનું ‘ફરકડું’ હવા કેણી તરફ છે તે, અને તેની
 ગતિ બતાવે છે. પાણીની ‘ખીચકારીથી, વાતા?
 વરણુના દબાણુની સાખીતી દેખાયછે. **તીરની** ઉડ
 ફેંકાયલા પદાર્થના સિદ્ધાન્તનો દાખલો આપેછે.
ગલોલ મધ્ય ત્યાગી બળની અસર બતાવેછે
હિંચકો, આન્દોલનના નિયમો શીખવેછે. **સાબુના**
 પરપોટાથી ધણું બાળકો આનંદ મેળવેછે. અને

પૃથ્વીના ગોળાથી, તેનો આકાર, સ્થિતિ, ગતિ, દેશ, હવા, પહાડ, પર્વત, નદી વગેરેનાં જ્ઞાન દૃષ્ટિ આગળ ખૂંડાં થાય છે. માટે રમકડાંમાં પણ ઘણું શીખવાનું છે, એ વાત તમોએ તમારાં મા બાપને કહેવી જોઈએ.”

દેલાદેલી કરવાવિષે.

એક વખત રાત્રે કૂતરાનું રડવું સાંભળી, શિયાળે તેમને પૂછ્યું કે, “ભાઈ, આજ રાત્રે તમારામાં કોણ મરીગયું કે બધાં જણ સાથેજ મોટી પોકો મૂકતાં હતાં?” કોઈએ પણ આનો જવાબ વાળ્યો નહિ. ત્યારે વળી ફરી એક ધરડા કૂતરાને પૂછ્યું કે, “કેમ ભાઈ, કોઈ જવાબ આપતું નથી?” ત્યારે તે ધરડો કૂતરો બોલ્યો કે, “શિયાળ ભાઈ, અમારા રડવાનું કારણ તો અમે કંઈ જાણતાં નથી! કારણ વગર એમજ એકનું જોઈ, બીજું રડે છે, તેનું જોઈ, વળી ત્રીજું રડે છે, એમ દેખાદેખી ચાલે છે.”

શિયાળ કહે છે. “વગર કારણે દેખા દેખી રોનારાં પ્રાણી પણ પરમાત્માએ ધડયાં છે શું?”

મંદીરનાં દર્શન.

લક્ષ્મીબાઈ એક દિવસ સવારમાં મંદીરનાં દર્શન કરવા ગયાં હશે. રસ્તામાં પાછાં આવતાં વરસાદનું એક મોટું ઝાપટું પડ્યું. અને પાણીથી બધું અંગ પલ્લળી ગયું. આખું શરીર જાણે વજ્ર વગરનું હોય, એમ દેખાવા લાગ્યું. વળી આવતાં આવતાં રસ્તામાં કીચડ થવાથી પડીગયાં, તેથી કપડાં વધારે બગડયાં અને પગમાં કાચ વાગ્યો.

આ સ્થિતિમાં ઘેર આવ્યાં, ને પોતાના દીકરા અમૂને કહે છે કે, “બેટા, પેલી ખીંટીએથી મને જરા ગવન આપ, શરદી મને ઘણી લાગી છે.” અમૂ કહે છે “મા, તું છત્રી અને જોડા કેમ, ના લઈ ગઈ?”

લક્ષ્મીબાઈ કહે છે બેટા, આપણામાં હજી કોઈ છત્રી, જોડા વાપરતું નથી. અમૂ કહે છે “જા, જા ! મેં મારી ચોપડીમાં વાંચ્યું છે કે, લોપાલ, હિન્ન, ભરતપોર, આગ્રા, દિલ્હી, ગોવાલીયર, શોકરી વગેરે તમામ મધ્યહિંદુસ્થાનમાં જોડા વગર સ્ત્રીવર્ગ બહાર નીકળી શકતોજ નથી. જે હલકો વર્ગ છે તેજ

વગર જોડે બહાર ફરે છે. માટે તું મને જોડા અને છત્રી ન રાખવાનું કારણ તો બરાબર સમજાવ!

લક્ષ્મીબાઈ કહે છે બેટા, એનું ખરું કારણ મને કંઈ ખબર નથી! એક બીજાનું દેખાદેખી અમે કરીએ છીએ!

અમૂ કહે છે “મા, મેં પાછળ કૂતરાનું રડવું વાંચ્યું ત્યારે મને સહજજ હસવું આવ્યું હતું કે, કૂતરાં વગર કારણ રહે છે. પણ આ તમારું ‘દેખા-દેખીનું કારણ’ જાણીને મને બહુજ આશ્ચર્ય લાગ્યું છે કે આપણે મનુષ્ય જાત પણ કેટલાંક કામ વગર સમજે કરીએ છીએ. ઠીક છે, સાંજે મારા પિતાજી ઓરીસ-માંથી આવશે, તેમને હું બરાબર પૂછીશ, કે આ રીવાજ કેમ શરૂ થયો હશે?”

ભાષણ અને મંડલીઓમાં બાઝકોની જરૂર

નારાયણભાઈ દેશાઈ પોતાના દીકરા લલ્લુ અને લખીનાં લગ્ન કરવાનું મુહૂર્ત પૂછાવે છે. લલ્લુની

ઉમ્મર બાર વર્ષની ને લખીની સાત વર્ષની છે. બંને
 લગ્ન સાથે કરવાથી ખર્ચ ઓછો થાય, એવા હેતુથી
 બંનેને સાથે પરણાવવા ધારેછે. ધરમાં જોશી,
 જન્મોત્રીઓ, કંકુ, ગોળ, ધાણા અને માણસો એકઠાં
 થએલાં જોઈને લલ્લુ કહે છે, “બાપા, હમણાજ આ-
 પણ શેઠ ફરામજી કાવસજી ઈન્સ્ટીટ્યુટના હોલમાં
 પંડિત શ્રી નિત્યાનંદજીનું ભાષણ સાંભળવાને ગયા
 હતા, ત્યાં તેમણે જાતિભેદ, બાળલગ્ન, બ્રહ્મચર્ય,
 દેશાટન અને આપણી માતા અને ઝેનોને કેળવવા
 સંબંધી ભાષણ આપ્યાં હતાં. તેમાં બાળલગ્નનો
 વિષય ઘણા ચરચો હતો. અને લગ્ન કરતી વખતે
 ‘છોકરીની ઉમ્મર સોળ વર્ષની અને છોકરાની પચીશ
 વર્ષની હોવી જોઈએ,’ એમ સ્વામી બોલ્યા હતા.
 ત્યારે તમે બાપા, ડોકું ધુંણાવ્યું હતું, ને લો-
 કોએ તાળી પાડી, ત્યારે તમે તમારી છત્રી ઠોકતા
 હતા. એટલે હું તો એમજ સમજતો હતો કે, તમે
 તેમના મતને અનુસરો છો, અને વળી વચ્ચે હીયર,
 હીયર, એવું પણ કંઈ બોલતા હતા ! તેથી મને વધારે
 ખાત્રી થઈ હતી કે, સ્વામીનાં એકે એક વચન

આપના હૃદયમાં બરાબર ઠર્યા છે. પણ આ બધો સમારમ્ભ જોતાં **સ્વામીનો** પ્રયત્ન બધો વ્યર્થ ગયો હોય, એમ હું માનું છું. તેમની શીખામણ ભૂલી જઈ, આજ તમે અમને પરણાવવા ઉભા થયા છો, એ વાત બરાબર નથી, જે કે આપની આજ્ઞાને વગર વિચારે અમે બાળકોએ તાબે થવું જોઈએ, એ અગત્યની અમારી ફરજ છે, પણ અમારા ભવિષ્યની સારી નરતી સ્થિતિના પણ તમે જવાબદાર છો. હું તો “**કલાસોવન** કે **ગજજર સાહેબની પ્રયોગ** શાળામાં પાસ થયા પછી પરણીશ. તે તરફની આપ ચિન્તા રાખશો નહિ. જેન લખીતો ખરાધિન જેવી છે, અને એકડાનો બગડો કરતાં પણ તેને આવડતો નથી, કારણ કે તેને તમે કદી નિશાળે મોકલતા નથી, ને ઘર આગળ **મારાં માતૃશ્રી પણ બિચારાં અભણ;** એથી તે શી રીતે કેળવાય ! તેને કુવામાં નાખશો તોપણ તે પડશે, કારણ કે આપણામાં એક કહેવત છે કે, ‘ગાય અને દીકરી જ્યાં દોરે ત્યાં જાય.’ ”

લાવણી.

“ વિના શૌર્ય નહિ તૂટે, જાતિનાં બંધન મોટાં;

“ વિના શૌર્ય નહિ ધટે, પુજના ઠાઠો ખોટા.

“ વિના શૌર્ય નહિ વધે, સ્નેહ સાચા દેશીમાં;

“ વિના શૌર્ય નહિ ઐક્ય, થાય કો, દી, દેશીમાં.”

ક. નર્મદ.

વિદ્યાર્થીઓને વહેલા પરણવાના ગેરલાભ.

- ૧ સંસારી વ્યવહારમાં જલદી પડવાથી, તન, મન અને બળ અવસ્થા થયા પહેલાં નાશ પામે છે.
- ૨ વિદ્યાભ્યાસમાં આગળ વધી શકાતું નથી, તેથી આખી જીંદગી દરિદ્રતામાંજ જાય છે, વ્યાપાર રોજગારમાં આગળ પડવાનો સંભવ થોડો રહે છે.
- ૩ પરદેશ ગર્ભન થઈ શકતું નથી.
- ૪ સ્ત્રી સંબંધી વિચારમાં વખત ચાલ્યો જાય છે, ધરમેલી બહાર જવાતું નથી અને બંનેના સ્વભાવ પણ કદાચજ મલે છે.

૫ ઢીંગલા ઢીંગલીની રમત જેવો ઘર સંસાર ચાલે છે.

૬ વિર્યના રક્ષણ સંબંધી જ્ઞાન નાની વયમાં બાળકોને હોતું નથી, તેથી તે સ્ત્રીના સંસર્ગમાં અનિયમિત રહે છે, ને બુદ્ધિ, તન મન અને બળનો નાશ કરે છે. તેને પ્રજા થતી નથી ને કદાચ થાય છે, તો તે છેક નિર્બળ હોય છે. “છોકરીનાં છોકરાં તે ક્યાંથી સારાં હોય ?”

૭ વિર્યના રક્ષણવાળો અને બ્રહ્મચર્ય પાળનાર પુરુષ એકજ વખતે વિર્યના દાનથી પ્રજા આપી શકે છે, તેનાં ઉદાહરણ અભિમન્યુ અને ઉત્તરા, દુષ્યન્ત અને શકુન્તલા, શાન્તનું અને સત્યવતી, મત્સ્યગંધા અને પરાશર વગેરેના સમાગમનો પ્રસંગ વિચારશો તો જણાશે કે વિર્યનું કેટલું બધું પ્રાપ્ત્ય છે !

હું તો મારી ફરજ બજાવીશ.

એક આળસુ રાજના છોકરાને મરઘાં પાળવાનો શોખ થયો. તેણે કેટલાંક મરઘાં જાપાનથી મંગાવ્યાં. તેમાં કેટલાક નર અને કેટલીક માદાંઓ હતા. જેઓ પોતાની કુદરતી રીત પ્રમાણે સવારે “કુકકુ, કુક” કરી બોલવા લાગ્યાં. આથી તે રાજના છોકરાની ઉંઘ ઉડી જતી, તેથી કંટાળી તેણે પોતાના માણસોને હુકમ કર્યો કે, “આ સર્વનો તમારે આવતી કાલે નાશ કરી નાખવો.” આ હુકમ સાંભળી તેમને ઘણી કમ-કમાટી આવી, ને ત્રાસ પામ્યાં. એ ટોળામાંથી એક ધરડા મરઘાએ બહાર આવી નીચે પ્રમાણે કહ્યું. “કંઈપણ અપરાધ જાહેર કર્યાં વિના એકાએક આવો હુકમ કરવો, એ જેર ઇન્સાફ છે.” રાજાએ કહ્યું કે “તમારી જાત આળસુ અને કંટાળો આપનારી છે. સવારમાં મીઠી ઉંઘનો નાશ કરેછે, અને વગર કારણ જુઓ મારેછે, તે કારણસર, આ ફરમાન તમને થયું છે.”

‘મરઘો’ કહે “ભલે, તમે મારી નાખો ! તોપણ પા-
છલી રાતે-વાસ્યા-ખોલ્યા વિના અમે રહેવાના નહિ !
કારણ કે, એ ધર્મ અમારો ફરજ રૂપ છે, અને
ઈશ્વરે. અમને એટલાજ માટે સરજ્યાં છે કે, ઉઘોગી
લોક જલદી ઉઠી પોતાને ધંધે વળગે, રાજાઓ પોતાનાં
નિત્યનાં કામ યાદ કરે, ભગતો પરમાત્માની-ભક્તિ
કરે, બાળકો પોતાના પાઠ કરવા તત્પર થાય, સ્ત્રીઓ
પોતાનાં બાળકો સંભાળે, મુસાફરો પોતાની મુસાફરી
ચાલું કરે, અમારો પક્ષી વર્ગ ચેણુ^૧ શોધવા જાય,
અને જગતની આબાદી વધે, એવા હેતુથી પ્રભાતે
‘વાસવું’ એ અમારી ઈશ્વરી ફરજ છે. ફક્ત આજસુ.
માણસોનેજ અમારા અવાજનો કંટાળો આવેછે, પણ
તેમના કંટાળાથી, અગર અમારા ઉપર ગમે તે આફ-
તથી અમારી બ્યાજબી ફરજ, જે ‘જગતને પ્રવૃત્તિ-
માન કરવું’ તે કદીપણ ચૂકીશું નહિ !”

પ્રભાતની વધામણી.

(લલિત છંદ).

૧ અરુણુ આ ઉદે પૂર્વમાં થયો,
તિમિર^૨ રાજનો નાશ થૈ રહ્યો;
વિવિધ રંગનાં વસ્ત્ર ધારિ આ,
હરખ દાખવે શી રૂડી પ્રભા.^૩

૧

ચક્રલિ કાગડા અન્ય પંખિડાં,
હરખથી ઉડી કામ લાગિયાં;
લલિત નાદથી ખૂબ ગાજ્યાં,
નવિ વધામણી શૂભ લાવિયાં.

૨

“સહુ ઉઠો ઉઠો ઊંધને તન્ને,
પ્રભુ તણું હૃદે ધ્યાનતો ધરો;
જન સમાજનું સૂખ સાધન્ને,
હુકમ ઇશ્વરી ઉઘમી થન્ને.”

૩

ગગનમાં ગૃહો ઉપગૃહો ફરે,
પવન પ્રાણિ સ્વ કૃત્યને કરે;
મુરખ મૂઢ જો આ સમે ઊંધે,
ફરજ ઇશ્વરી તે બધી ચુકે.

૪

પ્રશ્નવિનાની પરીક્ષા!?!

એક વખત કોઈ નિશાળમાં પરીક્ષા લેવા એક ઇન્સ્પેક્ટર ગયા. મહેતાજીને તેણે કહ્યું કે તમારો વર્ગ (ક્લાસ) તૈયાર છે? તેમણે કહ્યું હાજી. ઇન્સ્પેક્ટરે કહ્યું બધા છોકરાઓને હુકમ કરો કે તેમણે ગ્રુપ ગ્રુપ બેસી રહેવું. મહેતાજીએ તે પ્રમાણે હુકમ કર્યો. ઇન્સ્પેક્ટર ના ક્લાક બેસી ચાલતા થયા. જતી વખતે મહેતાજીના હાથમાં એક ચિઠ્ઠી આપતા ગયા. તેમાં એવું લખેલું હતું કે, આ ક્લાસના ૧૦ છોકરા સિવાય બાકીના તમામ પાસ છે. આ દશ છોકરા કેવી રીતે નાપાસ છે, તે પણ ચિઠ્ઠીમાં જણાવ્યું હતું. આ ચિઠ્ઠી મહેતાજીએ વાંચી સંભળાવી. બધા છોકરાઓ તે સાંભળી સ્તબ્ધ થઈ ગયા. તેમાંથી મણિધર નામનો એક છોકરો બોલ્યો, સાહેબ, અમને કાંઈ પૂછ્યુંતો નહિ, અને એમને એમ સાહેબે તે શી રીતે પરીક્ષા કરી?

મહેતાજી—સાંભળો આ ચિઠ્ઠીમાં બધું લખ્યું છે.

નંબર ૫-૭-૧૧ મો નાપાસ છે, કારણ કે શિક્ષકની આજ્ઞા માન સાથે પાળવી નેહએ, તે તેમણે પાળી

નથી. તેઓ વાતો અને ઉઠાઉઠ કરતા હતા. શિક્ષકની રજાવિના એ ત્રણ વખત પાણી પિસાળને બહાને બહાર ભટકવા ગયા હતા.

નંબર ૨-૫-૮ મો નાપાસ છે. કારણ કે તેમનાં કપડાં મેલાં હતાં, કસો બાંધેલી નહોતી, વારેવારે ટાંપીઓ ઉછાળતા હતા.

નંબર ૧૧-૧૫-૨૦-૨૪ મો નાપાસ છે. કારણ કે તેમનાં દક્ષતર વગર ખપની વસ્તુઓથી ભરેલાં હતાં. ખપનાં પુસ્તક જોવામાં આવ્યાં નથી તે ઉપરથી જણાય છે કે તેઓ પોતાનો પાઠ નહિ કરતા હોય.

• વિદ્યાર્થીઓએ શિક્ષકની આજ્ઞા પાળવી, બીજાઓ સાથે વિવેકથી ચાલવું, અને ભણવામાં કાળજી રાખવી, એ તેમની સાચી ફરજ છે. એ ફરજ ન બજાવવાથી ઉપર જણાવેલા નંબરના વિદ્યાર્થીઓ પાસ થયા નથી.

આ વગરપ્રશ્નની પરીક્ષામાં જેઓ પાસ થયા છે, તેઓજ પરીક્ષા આપવાને લાયક છે. અને પાસ પણ તેઓજ થાય છે.

બીજે દિવસે ઇન્સ્પેક્ટરે બધાની પરીક્ષા લીધી ત્યારે ઉપર જણાવેલા નંબરો સિવાય બાકીના છોકરાઓજ પાસ થયા.

મોટાનું ભૂષણ ક્ષમા.

સાણુંદ ગામમાં નારાયણલાઈ નામનો એક પંડેલનો છોકરો હતો. તેને એના આપે નિશાળે મૂક્યો, પણ તે કોઈ દિવસ નિશાળે જાય નહિ, ને કદાચ જાય તો શિક્ષકને ઘણા ત્રાસ આપે. એક વખત તે નિશાળમાંથી નાશી ગયો, અને દરબારી બાગમાં જઈ, કેટલાંક ફળ ઝાડ ઉપરથી તોડી લાવ્યો, ને સામી બાબુએ તળાવ હતું તેના કિનારા ઉપર બેસીને એકાન્તમાં પોતે ખાતો હતો. તેવામાં તેને મુદ્દા સાથે બાચના માળીએ પકડ્યો, ને દરબાર પાસે લઈ ગયો.

દરબારે પૂછ્યું કે, અહ્યા છોકરા, આ માળી તને અમસ્તો પકડી લાવ્યો હશે? નહિ તો તું આપણા ચતુરલાઈ પંડેલનો દિકરો, આવું હલકું ચોરીનું કામ કરે નહિ!

છોકરો કહે, “સાહેબ આ કામ તો મેં જાતેજ કર્યું છે, અને તેમાં મારી મોટી ભૂલ થઈ છે. એક વખત મને માફ કરવામાં આવે, તો આવા ખરાબ રસ્તે હું કદી પણ જઈશ નહિ.”

આ છોકરાના સત્ય બોલવા ઉપરથી અને પોતાના કૃત્યનો પરતાઓ પોતાને થવાથી, દરબારે તેને માફી આપી અને કહ્યું કે, “તારૂં બોલેલું તું હંમેશાં યાદ રાખજે.”

છપા.

સાચું બોલે ચોર, છેક બંધનથી છૂટે;
 સાચું બોલે જ્ઞાન, રાય તેને નવ રહે;
 સાચું બોલે શત્રું, ડંડ તેને નહિ દેશે;
 સાચું બોલે શાહ, નામ તેનું નહિ લેશે;
 છે સાચા ને સુખ હુકડું, સત્યનો સૂરજ સાળિયો;
 શામળ સાચોજ સુલક્ષણો, ભૂપ ભલાયે ભાળિયો.

દરબારની આ માફીથી છોકરાને એટલી બધી અસર થઈ કે, તુરતજ નિશાળમાં ગયો અને એવા આગ્રહથી ભણ્યો કે, તેજ ગામમાં વહીવટદારની પદવીને લાયક થયો. “તોફાની સ્વભાવમાં કોઈ વખત થયો મોટો ફેરફાર થાય છે.” બાળકોના ગુન્હા તરફ ઉદાર વૃત્તિથી જેવું એપણ મોટાનું ભૂણ છે.

“મૂ મૂષન યહ તીન હે, ઉપજત સ્વપત અનંત;
 સબલ ક્ષમી નિગરવધની, કોમલ વિદ્યાવંત.”

પ્રમાણિકપણું.

.....

પ્રમાણિકપણું ઇશ્વરને પસંદ છે. તેમજ સર્વ માણસોને તે અનુકુળ હોય છે. અને એ ગુણની સર્વ ઠેકાણે સ્તુતિ થાય છે. કોઈ ગમે તેવો લુચ્ચો અને અપ્રમાણિક માણસ હશે, તોપણ તે પોતાના મનમાં પ્રમાણિક માણસની લાયકી અને એ ગુણની યોગ્યતા, એ સારી રીતે સમજે છે. જ્યારે તે પેલા પ્રમાણિક માણસને જોય છે, ત્યારે તે શરમાય છે, અને પોતાના મનમાં હલકો પડે છે. શાહુકારો લખો રૂપીઆની હુડીઓ લખે છે, અને તેના વાયદા પ્રમાણે સ્વીકારી નાણાં આપે છે. દીકરા દીકરીનાં સગપણ પણ વચન ઉપરજ આધાર રાખે છે. જે જે પુરૂષો મહાન સ્થિતિએ પહોંચ્યા છે, અને હજીસુધી જેનાં સત્કર્મો તરફ આપણી દષ્ટિ રહેલી છે, તે જેવા કે, રામ, હરિશ્ચંદ્ર, યુધિષ્ઠિર, ભીષ્મ, દ્રોણ, કર્ણ આદિના સત્યના કીર્તિસ્તંભો, આ દેશના મનુષ્યોના અંતઃકરણમાં ઉભા થયા છે, જે હજી હજારો વર્ષે પણ ડગે તેવા નથી. માટે જેવું હોય તેવું કહેવામાં

અને હોધએ તેવા દેખાવામાં કદી પણ બાળકોએ
શરમ રાખવી નહિ.

લાખ શુભાવી સાખ રાખજે,
સાખે મળશે લાખજી;
લાખ ખરચતાં સાખ નવ મળે;
સાખ ગએ સૌ ખાખ.—શિક્ષા શાળાનેરે.

કે. દયારામ.

બોડી માથે કરા.

‘કોઈના રૂ. ૧૦૦ લઈ નોકરી માટે મુંબઈ આવવા
હું નીકળ્યો, અને ટ્રાંઝરોડ, સ્ટેશને ઉતર્યો. રસ્તામાં
ચાલતાં એક મુસલમાન ગૃહસ્થે પોતાનું પાકીટ ધીમેથી
મારી આગળ નાખી દીધું, અને બહુ ઉતાવળથી
આગળ ચાલી ગયો. મેં તે પાકીટ લીધું, પણ મારી
પાછળ, બે મુસલમાન, આગળ જનારના ^૧સાગ્રીતો,
આવતા હતા, તેમણે કહ્યું કે, ભાઈ, શું છે? અમને
બતાવો તો ખરાં!

મેં તે પાકીટ ખોલ્યું, તો અંદર વીશ તોલાની સોનાની લગડી હતી. રસ્તાનો મળેલો માલ પચાવી પડવાના લોભમાં મારી વૃત્તિ પણ ગળી ગઈ.

સામા માણસો કહે, ભાઈ, તમેને રૂ. ૧૦૦ આપીએ છીએ, ને તે પાકીટ અમને આપી દો. પણ માલ વધારે છે, એમ ધારી મેંજ રૂ. ૧૦૦ આપ્યા. ઘેર આવી લગડી કોઇને બતાવી તો, તાંબા ઉપર સોનાનો ગીલીટ કરેલી નીકળી!!

છપયવૃત્ત.

જય લોભથી જીવ, દૈવ પણ લોભે રહે;
ભવન કરી દે ભસ્મ, લોભનો અગ્ની ઊઠે;
હોય લોભથી હાણુ, જાણપણું લોભે જય;
લોભે હિમ્મત હીન, દીનપણું લોભે થાય;
લોભે લક્ષણુ લાખો ધટે, લોભે સંકટ શૂળ છે;
કવિ શામળ ભટ સાચું ભણે, લોભ પાપનું મૂળ છે.

વહ અને આંબાની સરસાઈ ભાગ ૧.

મોરારજી ખારોટ એક વખત ઉનાળાના સખત તાપમાં વડોદરેથી સાવલી ગામ જવા નીકળ્યા. રસ્તામાં

થાક લાગવાથી, એક આંખાના વૃક્ષ નીચે આરામ લેવા બેઠા. આંખાની શીતલ છાયા, અને ખુલ્લા પવનથી ત્યાંજ નિદ્રાવશ થઇ ગયા. બે કલાક ઉંઘ્યા પછી ઉઠ્યા અને વિચાર કરવા લાગ્યા કે, કંઈ ખાવાનું મળે તો સારૂ. તેથી આમ તેમ દષ્ટિ ફેરવી તો આંખા ઉપર ધણી સુંદર કેરીઓ જૂલતી જોઇ, અને મન તે તરફ લલચાયું. પણ રખેવાળ ત્યાં હાજર હતો, તેથી તે પાડી શકાય એમ ન હોતી. રખેવાળને આજીજ કરી બે શાખ માગી લીધી, તે રખેવાળે આપી, ને કહ્યું કે, ખારોટ તમે અહીંથી જાઓ. કારણકે વખતે ધણી આવે તો મને નુકસાન કરે. થોડે છોટે એક મોટું વડનું વૃક્ષ હતું ત્યાં જઇ બેઠા, કેરી ખાધી, પાણી પીધું અને ધણી આનંદ પામ્યા. પછી નીચે પ્રમાણે આંખાનાં વખાણ કર્યા.

(ત્રિતાલી ચોપાદ.)

ખારોટ-ધન્ય ધન્ય જીવિત તરૂ તારૂ,
કર્યું રક્ષણ હાલ તેં મારૂં;
તાપે શેકાયું જે 'વપુ મારૂં,
તેને કરૂણા કરીને તેં ઠાર્યું.

૧

ફલ અમૃત સરખાં આપી,
મારી પાપણી ભૂખને કાપી;

૧ અપકારીને પણ ઉપકાર,
કરે છે તું મિત્ર વારંવાર.

૨

શંત્રુ મિત્ર સૌ તારે સમાન,
પૂજ્ય નિયમ એ તુજ ગુણવાન;

આંખો-મુજ ૨ કર્તવ્ય મિત્ર કંઈ છું,

ધર્શિ આજ્ઞાને શીશ ધરું છું.

૩

એમાં અધિક થયું શું ભાધ?

જે તું કરે છે આવી વડાધ;

પરદુઃખ નિવારવા કાળે,

મને ડનિરમ્યો છે શ્રીમહારાજે.

૪

વહ અને આંબાની સરસાઈ ભાગ ૨ જો.

આ સર્વ વાત સાંભળી વડનું વૃક્ષ કહે છે—

“માણસ જાત પોતાનો સ્વાર્થજ ગુણ્ય છે, એટલે
તેને સારા નરતાનું ભાન થતું નથી. આ બારેટ
ભાધને, પરાંણ રખેવાળે બે કેરી આપી અને સુવા

પણ પરાણે દીધો. વળી ઉપર એક પક્ષીને પણ તખ્તે-
વાળ ખેસવા દેતો નથી, ને ગલોલ મારે છે. આસપાસ
કાંટા નાખી મુક્યા છે, કે નીચેની પડેલી કેરી, કોઈ
લઈ ન જાય, અગર વાંદરાં અંદર પેસે નહિ. આટલી
અડચણ છતાં મોટો રાગડો તાણી આંખાંનાં વ-
ખાણ, વળી મારી છાયામાં ખેસીનેજ કરે છે, એમને
મારી મોટાઈની ખબર નથી. ‘ગુણી વગર ગુણનું
પીછાન થતું નથી.’ આ મારી ઘેરી ઘનઘટામાં
હજારો પંખેડું નિવાસ કરે છે, અને ભૂખ વખતે
મારા ટેટા ખાઈ દિવસ ગુજારે છે. જે બિચારાં ઉડી
નથી શકતાં, તેને માટે હું મારાં મીઠાં ફળ (પાકેલા
ટેટા) નીચે નાખું છું. તેથી તે આનંદ ભોગવે છે.
કોણ આવેછે, ને કોણ જાય છે, તેની પણ મને પરવા
નથી. કોઈ વખત આલિણુ તથા લાટલાઈ જેઓ
જન્મ્યા ત્યારથીજ પવિત્ર મનાયલા છે, તેઓ લાડુ
ગોઠવવાના સાધન અર્થે પણ મારાં પાંદડાં વાપરે છે.
મારી લાંબી મૂળીઓ ઝાલી છોકરાં હિંચકા ખાય છે.
અને ઉપર ‘આંમલી પીપળી’ (ચટ ઉતરની રમત)
રમે છે. હાલના સમયને અનુસરતી કસરતનાં સાધન
અર્થે પણ હું બાળકોને ઉપયોગી છું. વળી મારી

લંબાઈ ચોડાઈનો વિસ્તાર તમને કહું તો, હસવું આવશે ! પણ કોઈ કોઈ ઠેકાણે બંધે માઈલિની જગો મેં મારી વડવાઈથી રોકી છે ! મોટા રાજા રજવાડાનાં લશ્કર કોઈ વખત મારી નીચે આવી મુકામ કરે છે. અને રાજાઓ પણ મારાં વખાણ કરે છે કે, આ મહાન વૃક્ષ સર્વ પ્રાણીને થોડે ઘણે અંશે, આશ્રય આપનાર છે. આ સર્વ મારી ગણના વિચાર્યા વગર આ **લાટલાઈ** આંખાનું કવિતામાં વખાણ કરે છે, પણ જેણે કવિ **નર્મદાશંકરના** કાવ્યમાં ‘**કબીરવડનું**’ વર્ણન વાંચ્યું હશે, તે તો મને ભૂલશે જ નહિ.”

एक माजिस्त्रेटी बुद्धिची **बुकेलो न्याय.**

એક વખત એક માજિસ્ટ્રેટ આગળ, એક માણસને ટેબલ ચોરવાના વાંક માટે ઉભો કરવામાં આવ્યો. ત્યારે તેણે માજિસ્ટ્રેટને અરજ કરી કે સાહેબ, હું કેવળ નિર્દોષ છું; મારા ઉપર જે મુન્દો મૂકવામાં આવ્યો છે, તે તદ્દન તરકટી છે, કારણ કે મારું શરીર

૧ બનાવેલો, ખોટો.

તદન અશક્ત છે; અને આ ટેબલ હું ઉપાડી લઈ જાઉં એવી મારી સ્થિતિ નથી. માટે આપે મારા ઉપર મહે-
રબાની કરી મને છોડી મૂકવો જોઈએ.

માનિસ્ટ્રેટ—(વિચાર કરી) ખરેખર તું 'ધણાજ
અશક્ત છે. હું પણ માનું છું કે આ
ટેબલ તારાથી ઉપાડી શકાય તેમ નથી,
તો તું તેને કેમ કરી ચોરી લઈ શકે?
માટે હું તને છોડી મૂકું છું, અને તને
પડેલી તસ્દીને માટે આ થેલીમાં ભરેલા
સીકા ભેટ આપું છું, તે તારે ઉપાડી
લઈ જવા.

ગુન્હેગાર—નેકનામ, ખુદાવંત, આપના આવા ન્યાયથી
ઇશ્વર આપનું બહુ કરશે. જો આપે
આવો ન્યાય નહિ ચૂકવ્યો હોત, તો હું
માર્યો જાત. એમ કહી નમન કરી ભરેલી
બે થેલી ઉપાડી ચાલતો થયો, અને કોર્ટ
બહાર ગયો.

માનિસ્ટ્રેટ—સિપાઈ, જાઓ, આ ગુન્હેગારકું પકડ

લાઓ. (સિપાઇએ લાવી માનિસ્ત્રેટ
આગળ ઉભો કર્યો.)

માનિસ્ત્રેટ—અરે હુઆ, બુદ્ધા અને અશક્ત ગુન્હે-
ગાર, તું કેવો નિર્દોષ છે, તેને માટે મારી
તથા આ કોર્ટમાં ઉભેલા લોકોની ખાત્રી
થઈ છે, કારણ કે તું જણાવે છે કે “હું
અશક્ત છું, મારાથી આ ટેબલ ઉપાડી
શકાય નહિ,” પણ આ ટેબલના વજન
જેટલા વજનની ચેલી તારાથી ઉપાડી
શકાય તો, આ ટેબલ તારાથી કેમ
ઉપડી ન શકે? માટે તું ખરો ગુન્હેગાર
છે. આ કરેલા ગુન્હા માટે હું તને શિક્ષા
કરું છું. (એમ કહી શિક્ષા કરી, અને
લોકો ખુશ થયા.)

દુર્યોધન.

હસ્તિનાપુરના રાજા પાંડુના ઓરમાન બાઈ
ધૃતરાષ્ટ્રનો એ પુત્ર હતો. તેની માનું નામ માંધારી
હતું. ધૃતરાષ્ટ્રને સો પુત્રો હતા, અને દુઃશલા નામે

એક પુત્રી હતી. તેઓમાં દુર્યોધન સર્વથી મોટો હતો. તે સર્વ ભાઇઓ ‘કૌરવો’ ને નામે પ્રસિદ્ધ છે. દુર્યોધન બુદ્ધિમાન અને સમર્થ યોદ્ધો હતો. તેનામાં ચપલતા અને ચતુરાઇના ગુણ હતા. પરંતુ અદેખાઇ, આપવડાઇ, અને હિંદતાઇ, ઇત્યાદિ તેનામાં કદા શત્રુ હતા. તેણે ગુરુ દ્રોણાચાર્ય પાસેથી ધનુર્વિદ્યા સંપાદન કરી હતી. તેમાં તે ધણા પ્રવિણ હતો. ગદ્ય યુદ્ધમાં પણ તે ધણા કુશળ હતો. શાળામાં ભણતી વખતથીજ પાંડવોને બુદ્ધિવાન જોઇ તેમના ઉપર દ્વેષ રાખતો હતો. તેની હરિશ્ચંદ્ર સીમ ધણી કરતો હતો, અને રમત વખતે તેને મારતો હતો, તેથી તેણે સીમને એક વખત ઝેર ખવરાવ્યું હતું, પણ તેમાંથી તે બચ્યો હતો. ગુરુ દ્રોણાચાર્યની શાળામાં પાંડવ-કૌરવ બંને વિદ્યાભ્યાસ કરતા હતા. કારણ કે પાંડુ રાજા પોતાના પુત્રોને બાળ વયમાં મૂકીનેજ મરણ પામ્યા હતા, તેથી તે ધૃતરાષ્ટ્રના રક્ષણ નીચે રહેતા હતા. તેની મંડળીમાં કર્ણ, મામા શકુનિ, દુઃશાસન વગેરે હતા, અને તેઓ સર્વ દ્રોણાચાર્યની શાળામાં પાંડવો સાથે અભ્યાસ કરતા હતા.

માવજી નાપીકની સાવચેતી!!

. માવજી હજમ એક વખત એક ઠાકોરની હજમંત કરવા બેઠો. દાઢીએ પાણી તથા સાબુ લગાડ્યા પછી, કોથળીમાં અસ્ત્રો જુએ તો ઘેર ભૂલી ગએલો, તેથી ઠાકોરને કહે કે, “સાહેબ, હમણાં પાંચ મિનિટમાં આવું છું. ઘેર અસ્ત્રો ભૂલી ચયો છું; તે લઇ આવું.” આ નાપીકને અશીણ ખાવાની ઘણી ટેવ હતી. ઘેરથી અસ્ત્રો લઇને આવતાં મુખીના ઘર આગળ કસુંબો પીવામાટે “રાવણું” ભરાયું હતું, ત્યાં અશીણની આશાએ માવજી બહુ વખત ખોટી થયો, અને છેક બારવાગે ઠાકોરપાસે ગયો!!! હવે બંને વચ્ચે શી વાતચીત થઇ હશે, તે વિચારી જુઓ!!!

ગુણી વગર ગુણની પીછાન ન હોય.

એક ખેડુત ખેતર નિંદતો હતો, અને વચ્ચે જે નકામા છોડ આવતા તેને તે કાઢી નાખતો હતો. એક વખત વચ્ચે નાગરવેલનો,^૧ વેલો આવ્યો, તેને પણ

તેણે ઉપેડી નાખવા માંડ્યો. ત્યારે તે કહે કે, “હે ભાઈ, હું નાગરવેલ છું અને નાના મોટા સૌ માફ સેવન કરે છે, વળી ઘણી જાતના એષધમાં પણ હું ઉપયોગી છું, મારે તું મને ઉપેડ નહિ.” ખેડુત કહે છે કે, “તું નાગરવેલ કે, અંતરવેલ ગમે તે હો, અને નાના મોટા સર્વને ઉપયોગી હો, પણ મારે શું, કામની?” મારે તો માફ પેતર સાફ કરવું જોઈએ, એમ બોલી તે વેલને ઉપેડી નાખી દીધી!

“ખરે! ગુણી વગર ગુણુની પીછાન નજ હોય.”

દોહરા.

“હીરા ગિરાકી ગંઠડી, ગંવાર મે મત સોલ;
 સૌરી બિન કૌરી ન મિલે, કૌસ્તુભકા મી મોલ. ૧
 હથ્થી, હીરા, કાવ્ય, હૈ, દે જા કે દરબાર;
 મા કર મૂલ અમૂલકા, મૂલ ન મિલે બજાર.” ૨

પોતાનું કામ પોતેજ કરવું.

તમે લાવરી અને તેનાં અન્યાની વાત તો જાણુ-
 તાજ હશે. એક પેતરમાં લાવરીએ માળા કરી

પોતાનાં અચ્ચાં ઉછેર્યા હતાં. તે ખેતર કાપવાનો સમય થયો ત્યારે ખેડુતે વિચાર કર્યો કે, આપણા ભાઈ-બંધ સ્નેહીને બોલાવી કાલે કાપણી કરીશું. આવું સાંભળ્યું તો પણ લાવરી અચ્ચાંને લેઈ ઉડી ગઈ નહિ. બીજે દિવસે ખેડુતને સહાય થવા કોઈ આવ્યું નહિ, ત્યારે તેણે વિચાર કર્યો કે, કાલે તો અવશ્ય કાપણી કરવી, ને તે માટે ફલાણા કાકા, ફલાણા ભાઈ, આદિને બોલાવી લાવવા. આ સાંભળીને પણ લાવરી ખશી નહિ. બીજવાર પણ ખેડુત નિરાશ થયો. છેવટ તેણે પોતાના છોકરાને કહ્યું કે, હવેતો કાલે વહેલા ઉઠીને આપણે બે જણાજ મંડીશું કે એક બે દિવસમાં પાર આવે. આવું સાંભળતાંજ લાવરી અચ્ચાંને લેઈને નાંશી ગઈ, કેમકે તેને નિશ્ચય થયો કે, “ખેડુતે પોતેજ પોતાનું કામ કરવું ધાર્યું છે, તો તે થશે.” આ વાતનો સાર એટલોજ છે કે “પોતા વિના બીજાની આશા રૂખી કોઈપણ કામ પાર પાડવાનું ધારવું, એ કેવલ નિરાશ થવાની વાત છે.” એજ અર્થથી કહેવામાં આવ્યું છે કે “પારકી આશ, સદા નિરાશ.”

સ્વાશ્રયી રાજા કર્ણ.

ઉપલા નામથી તમે અજ્ઞાણ્યા નહિ હશે. તેની પૃથા (કુંતિ) નામે માતાએ કોઈ કારણથી, તેને જન્મ થતાંજ, તેને પેટીમાં નાખી નદીમાં તરતો મૂકી દીધો હતો. તે અધિરથ નામના માણસના હાથમાં આવી. તેણે તે પેટી પોતાની સ્ત્રી રાધાને આપી. તેણે તેને ઉછેર્યો. અધિરથસૂતે જ્યારે પોતાના પુત્રને સમયાનુસાર તરણ થએલો જોયો, ત્યારે તેને અસ્ત્રવિદ્યા ભણવામાટે હસ્તિનાપુર (દીલ્હી) મોકલ્યો. ત્યાં પરાક્રમી કર્ણ અસ્ત્રવિદ્યા શીખવામાટે દ્રોણાચાર્યની પાસે રહેવા લાગ્યો, અને દુર્યોધનની સાથે મિત્રતા કરી. દ્રોણાચાર્ય, કૃપાચાર્ય અને પરશુરામની પાસેથી ચાર પ્રકારની અસ્ત્રવિદ્યાનો અભ્યાસ કરીને મોટા ધનુરધારી તરીકે જગતમાં પ્રખ્યાત થયો. રાજાની તેના ઉપર ઘણી પ્રીતિ થઈ, ને તેને અંગ દેશનો રાજા બનાવ્યો, અને પોતાનો વિશ્વાસુ પરમ મિત્ર માન્યો. “એ તેના વિદ્યાબળ તથા સદ્ગુણના જય હતા.”

કૈાસવ પાંડવોના યુદ્ધમાં લીખ્મ અને દ્રોણના પડયા પછી, સેનાપતિ કર્ણ થયો હતો, તેમાં તેણે પોતાનું અતુલ પરાક્રમ બતાવીને, પાંડવોની સામે યુદ્ધ કર્યું હતું, પણ છેવટે ૧૭ મે દિવસે અર્જુનના હાથે તેનું મરણ નીપજ્યું હતું.

જેવો તે શૂરો અને પરાક્રમી હતો, તેવોજ તે મહા દાતાર પણ હતો. જેના મૂખમાંથી “નહિ આપું” એવા શબ્દો કદી નીકળ્યાજ નથી. તે માગણ લોકને કલ્પ વૃક્ષ જેવો હતો. તે મહા દાનેશ્વર અને સવારના પહોરનું નામ કહેવાય છે. તેને કૃષ્ણ લાલચમાં નાખી ભમાવ્યો, પણ તે રાજ્ય કે, લક્ષ્મીના લોભે ડગ્યો નથી, ને દુર્યોધનને છોડ્યો નથી, એ તેની નીમકહલાલીની બલિહારી છે. તેણે ઉંચી સ્થિતિએ ચઢવાને, જે જે પ્રયત્નો કર્યા છે, તે સર્વ આપણને અનુકરણ કરવા જેવા છે. “અભ્યાસ અને ખંત શું, નથી કરી-શક્તાં” તે વિચારી જુઓ.

શિષ્યવિજ્ઞાપના.

૫૬.

ઘો વિદ્યાધન દાન,	
અમને ઘો ^૧ વિદ્યાધન દાનં ધ્રવં	
એથી ટળશે, દુર્ગુણ સધળા,	
સકળ દુઃખ ^૩ નિદાન	અમનેં ૧
વિજયી થઇને અખિલ જગતે,	
મેળવીશું બહુમાન	અમનેં ૨
સધન થઇશું, સજ્જન થઇશું,	
થઇશું શુભગુણવાન	અમનેં ૩
કલેશના કટનું દેવી સરસ્વતી,	
કાપશે મૂળ મહાન	અમનેં ૪
આર્ય, ^૪ સનાતન વિમળ માર્ગનું,	
થશે નિશ્ચળ જ્ઞાન	અમનેં ૫
કરણ, કૃણુને, દ્રોણ, લીંગમનાં	
^૫ ચરિત જે પુણ્યવાન	અમનેં ૬

૧ નિરાળિયાની માગણી. ૨ વિદ્યારૂપ લક્ષ્મી. ૩ કારણ.
૪ અગાઉથી ચાલતો આવેલો. ૫ ચરિત્ર.

૧ સતત રમરીશું હૃદયે ધરીશું, જેવાં હોય જીવજનન.	અમને૦	૭
મહાપુરૂષનાં ચરિત અમને, દેશે શુભશુભ દાન.	અમને૦	૮
સકળ સાચા સુખતાણું મૂળ, ગણે છે ૨ ઋષિ જ્ઞાન.	અમને૦	૯
વિદ્યાબળ સમ બળ નહિ બીજું, પરમ ૩ પૌરૂષવાન.	અમને૦	૧૦
વિદ્યાદાને સુખસંપત ને, મેળવશે બહુ માન.	અમને૦	૧૧
પરલોકે સ્થિતિ નિત્ય, પછીથી, દેશે શ્રીભગવાન.	અમને૦	૧૨

૧ હમેશા. ૨ શાસ્ત્રને બરાબર સમજી, તેજ પ્રમાણે
ચાલનાર અને ચલાવનાર. ૩ પરાક્રમ કરવાની શક્તિ.

કુંભાર લશ્કરી અમલદારમાં દાખલ થયો.

એક કુંભારના કપાળમાં અકસ્માતથી મોટો લાંબો ધા પડેલો હતો, તે તરવારના ધા જેવો. લાંબો દેખાતો હતો. દેશમાં દુકાળ પડવાથી પોતાના ગુજરાન માટે બીજા દેશમાં તે ગયો, અને એક રાજાને ત્યાં નોકરીમાં દાખલ થયો. કપાળમાં મોટો તરવારનો ધા બેવાથી, રાજાના મનમાં આવ્યું કે, કોઈ શરવિર રજપુત બન્યો હોય, તેવું લાગે છે ! તેથી તેને પોતાના લશ્કરમાં નોકરી આપી, અને તેના તરફ ઘણી પ્રીતિથી બેવા લાગ્યો, ને બીજા લઢાઈના યોદ્ધાઓમાં તેની પણ ગણના થવા લાગી. એક વખતે રાજાને કોઈ શત્રુસાથે લઢાઈ કરવાનું કામ આવી પડ્યું, ત્યારે રાજા શરવિરોની પ્રસંશા કરવા લાગ્યો. અને પહેલાંજ પેલા મોટા ધાવાળા સામું બેઠો, રાજા બોલવા લાગ્યો કે, ઓ રાજપુત ! તમારા લલાટમાં આ ભારે ધા કઈ લઢાઈમાં થયો છે ?

કુંભાર ધ્રુજવા લાગ્યો, અને બોલ્યો કે, સાહેબ, હું તો કુંભાર છું, અને લઢાઈનું કાંઈ કામ બાજુતો નથી !!
“રાઠ પડે રજપુત છુપે નહિ, સૂર્ય છુપે નહિ બાદલ છાયા.”

સદ્ગુણ અને તેનું પરિણામ.

સદ્ગુણ એવો વિષય છે કે, તે તમારા અને દરેક માણસના ધ્યાનને યોગ્ય છે. ભણું કરવું અને સત્ય બોલવું એજ સદ્ગુણ છે, તેટલામાટે તેનું પરિણામ માણસ જાતને અને વિશેષે કરીને પોતાનેજ લાભકારક છે. સદ્ગુણને લીધે માણસ જાતના દુઃખોની આપણને દયા આવે છે, અને તેમને તેમાંથી મુક્ત કરીએ છીએ. આપણને તે અંતરનું સુખ અને સંતોષ આપે છે, જે ખીજા કશાથી મળતાં નથી, અને જેને ખીજું કોઈ આપણી પાસેથી ચોરી શકતું નથી. દ્રવ્ય, અધિકાર અને મોટાઈ આપણી પાસેથી ખીજા લોકના અન્યાય અને જુલમથી લઈ લેવામાં આવે છે. પણ સદ્ગુણ ફક્ત આપણા ઉપરજ આધાર રાખે છે, અને કોઈ પણ માણસ તેને આપણી પાસેથી લઈ શકતું નથી. માંદગી આપણા સધળા શરીરના શોષને લઈ લે છે, પણ તે આપણી પાસેથી સદ્ગુણને તેમજ તેથી થતા સંતોષને લઈ શકતી નથી. જે કોઈ માણસે, જૂઠું, અન્યાય અને જુલમથી મોટો અધિકાર અને દ્રવ્ય

સંપાદન કર્યા હોય, તો તેને તે ભોગવી શકતો નથી. કારણ કે તેનું અંતઃકરણ પોતાનાં કૃત્યોની યાદ હંમેશાં આપશે, અને તેથી તે રીબાંશે, તેમજ તેણે દ્રવ્ય મેળવવાના લીધેલા ઉપાયો માટે તેનું હૃદય તેને ઠપકા દેશે.

મુસલમાન મહુમદનો ઇતિહાસ તમે જાણતા હશે; તો માલૂમ હશે કે, તેણે મરતી વખતે પોતાનો સધ્ધજો ખજનો બહાર કઢાવ્યો હતો, ને તે જ્ઞેધને પોતે રાચો હતો. તેવુંજ જ્ઞાન મહાન સીકંદરને પણ થયું હતું; અને પાછલી અવસ્થામાં તેણે લૂટ ફાટ બંધ કરી હતી, ને એક “કલાનસ” નામના અદ્ભૂત હિંદુ જોગીને સાંથે રાખ્યો હતો.

છેક અવસાને પણ મનુષ્યને પોતાની કરણીનું ભાન થયા વગર રહેતું નથી.

“મૃત્યુ એ શબ્દજ સર્વને ભયંકર છે, અને તે આવવાનો સમય કોઈ જાણતું નથી. જ્યારે તે આવે છે ત્યારેજ તેનો સમય છે. મૃત્યુની સામા કંગાળ ને ભૂપાળ, મહેરબાન ને કદરદાન, સધ્ધજા સમાનજ છે. શુભાશુભ કર્મ કર્તા હાડમાંસના પીંજરામાંથી આત્મા નીકળીને પ્રયાણ કરે છે, ત્યારે નથી રહેતી કોઈની પ્રભુતા

કે, નૃથી રહેતી કોઈની લઘુતા, સધળા સમાન ! મારે
‘સદ્ગુણ’ એ જીવંતીને અવસાને શાન્તિનું મોટામાં
મોટું સાધન છે.”

ગયો વખત પાછો ન આવે.

કેટલાંએક માણસો દ્રવ્યના મુલ્યનો વિચાર લાભ્યા
વિના, ખૂટતાં સુધી ખર્ચ કર્યાં જાય છે. તેજ પ્રમાણ
ધણા આજસુ માણસો પોતાનો વખત નકામો ગાળે
છે. પછી જ્યારે જીવિતની ઉત્તરાવસ્થા આવવાની
તૈયારી થાય છે, ત્યારે વખતનો વધારે સારો ઉપયોગ
કરવાની ફરજનું તેમને જ્ઞાન આવે છે, પણ તેટલાંમાં
તો, બેપરવાઈ અને આજસની ટેવ સજ્જડ પડી
ગઈલી હોય છે. જે બંધનથી પોતે પોતાની મેજ
બંધાઈ ગયાં હોય છે, તે બંધનથી મુક્ત થવા તેઓ
સમર્થ થઈ શકતાં નથી.

• સુધરેલા દેશમાં જાયા યંત્રોઉપર વખત નકામો
ન કાઢવા વિષે, બહુ અસરવાળા લેખો લખેલા હોય
છે. જે દરેકની દૃષ્ટિએ સહજમાં જ્યાં ત્યાં આવે છે.
તેથી કરીને વખતનો સારી રીતે ઉપયોગ કરવાનું

કેટલું જરૂરનું છે, તે વારંવાર લોકના લક્ષમાં આવે
 છે. યુવાન માણસોને એમ ધારવાની ટેવ પડી ગઈ
 હોય છે કે, આપણે તો એટલો બધો વખત છે કે,
 ખુશીમાં આવે તેટલો ગુમાવીશું, તોપણ પૂરતો વખત
 બાકી રહેશે. તેમણે જાણવું જોઈએ કે, “ખરચેલું
 દ્રવ્ય ઉઘોગથી પાછું મળે, વિસરેલું જ્ઞાન અભ્યાસથી
 પાછું આવે, શરીરની ખોઈ દીધેલી આરોગ્યતા,
 મિતાહાર અને ઔષધથી પાછી આવે, પણ ગએલો
 વખત કદી પાછો આવતો નથી.” માટે એક પણ
 પણ નકામી નહિ ગાળતાં આપણા સૂવાનો, ઉઠવાનો,
 અભ્યાસનો, રમવાનો, ખાવાનો, વિશ્રાન્તિ લેવાનો
 વખત એવી રીતે વહેંચી દેવો જોઈએ કે, એક પણ
 પણ નકામી જાય નહિ.

દોહરા.

એક વખત વેળા વટી, ફરી ન આવે તેહ ;

માટે કાળ ન.ગાળવો, સમજી મનમાં લેય. ૧

યોગ્ય ઉદ્યમે સમયને, કહાડે, જે કો રંક ;

કો કાળે રાજા બને, જાણુ બાઈ નિઃશંક. ૨

માણસ પૂઠે છે બણાં, જરૂર જરૂરનાં કામ ;
ફેગટ પળ ન વટાવીએ, તો ફળ આપે રામ. ૩

ક. નર્મદ.

જગત્માં આવીને શું કમાયો?

દોહરા.

બચપણમાં બહુ મોજ કરિ, ધરી જીવાનની કાય,
વૃદ્ધાવસ્થા વાઘણી, આવતી એ દેખાય ! ૧

જળ ફૂટલ 'ઘટ માંડથી, ખળખળ ચાલ્યું જાય,
આયુષ્ય તારૂં પ્રાણિયા, હડ હડ હાલતું થાય. ૨

કર વિચાર કે કેટલાં, ગયાં ઘડીપળ પ્હોર,
એમ બિન વળી વીતશે, ભાઈ! ચેત ચકોર ! ૩

ગયું ગયું એ વરશ ગયું, જશે ચાલતું તેમ,
આવતું દેખીશ કે નહીં, કહિ શકાય તે કેમ ? ૪

વર્તમાનને ગત તણા, માટે કર વિચાર,
ભવિષ્યમાં જીવવું નથી, ધારિ એમ એકવાર. ૫

કહે કમાયો કેટલું, ક્યાં કર્યાં શુભ કામ,
 પ્રભુને સંભાર્યાં કહે, પણ કેટલી તમામ ? ૬
 સ્વદેશ માટે શું કર્યું, સ્વાર્થ વિસાર્યો લેશ ?
 ટાણે વિન્ય વિચારજે, મરતાં ન થાય કલેશ. ૭

મધુકર બાળવિલાસ.

મન અને યાગનું સરસાપણું.

આપણે કોઈ બાગ જોઈ, અથવા તેમાં બેસી આનંદ
 પામીએ છીએ. પણ તે કેમ બન્યો હશે, તેનો બરા-
 બર ખ્યાલ આપણા મનમાં ભાગ્યેજ આવ્યો હશે.
 તેથી તેને કવી રીતે બનાવવામાં આવે છે, તે તમે
 ‘બાળકોને,’ જાણવાની જરૂર છે. પહેલાં તો અંદર
 ક્યારા બનાવી, કંઈ જમીનને ખોદી પોતી કરવામાં
 આવે છે. પછી જ્યારે વસંત ઋતુ આવે છે, ત્યારે
 તેમાં બી ઓરવામાં આવે છે, અને તે ઓર્યા પછી રોજ
 અંદર પાણી સીંચી, નકામા રોપા ખેંચી નાખવામાં
 આવે છે. જે આ પ્રમાણે રોજ સંભાળ લેવામાં આવે,
 તોજ રમણીય બાગ બને છે

આપણું મગજ-મન-આગના જેવું છે. તેને પણ નાનપણથી કેળવવું પડે છે. પછી જ્યારે તે બાળક જરા મોટું થાય છે, ત્યારે જેમ વસંત રતુમાં માળી બાગમાં બીજાં વાવે છે, તેમ શિક્ષક તેના મગજમાં “પાઠ અને જ્ઞાનરૂપી બી વાવે છે.” જેમ બાગમાં વાવેલાં બીજાં ઉપર રોજ પાણી સીંચવું પડે છે, તેમ બાળકના મગજ રૂપી બાગની અંદર પાણી સીંચવાનું તથા નકામા રોપા ખેંચી કાઢવાનું-પાઠ બરાબર સમજીને વાંચવાનું અને પોતાનામાં જે દુર્ગુણ હોય તે દૂર કરવાનું, કામ બાળકનું પોતાનું છે. જો, તે બરાબર સમજીને પોતાના પાઠો કરે, તો તે કોઈ દિવસ તેનું કામ કરવામાં તેને મદદ કરે છે. અને તે તેના ‘મગજ રૂપી બાગની અંદર યુદ્ધિ રૂપી ફૂલોનાં વૃક્ષ તરીકે ઉગી નીકળે છે,’ જેની સુગંધ વિદ્વાન પુરૂષોને ધણી ગમે છે. જો, તે પોતાના પાઠ ધ્યાન દઇને ન શીખે, અને પોતાનો બાલ્યકાળ-નાનપણનો વખત-વ્યર્થ ગુમાવે, તો તે પાછળથી, પોતાની ભવિષ્યની જીંદગીમાં ધણી પરતાય છે.

વ્યર્થ વખત કાઢવાનો પરતાવો, મને મારા જાત અનુભવથી થયો છે, જે હું તમોને નીચે દર્શાવું છું.

બાલ્યકાળ વૃથા કાઢનારનો પશ્ચાત્તાપ.

ચર્યરીછ'દની ચાલ.

મુજ^૨જનક ને^૩જનની કૃપામહિં મોદમાં હું હતો યદા,
ચિંતાગ્નિના પરિતાપથી મુજચિત્ત મુક્ત હતું^૪ પતદા;
તે સમય તો રમવા અને જમવા વિષે સધળો વહો,
ધિકાર વાર હજાર મુજને બાલ્યકાળ વૃથા ગયો. ૧

શાળાજ^૬ કારાગૃહ ગણી ગુરુનેજ શત્રુસમ ગણ્યો,
માની^૭ હળાહળ ઝેર વિદ્યા શબ્દ એકે નવ ભણ્યો,
આળસ,^૮ પ્રમાદ, કુસંગમાં હું ભગ્ન રે! અતિશય થયો,
ધિકાર વાર હજાર મુજને બાલ્યકાળ વૃથા ગયો. ૨

બહુ ધ્યાન દઈ ભણુનારને હું મૂર્ખ કહી ધિકારતો,
રમવા ન આવે તો પછી કદિ લાગ મળતાં મારતો;
તે લોકનો વિદ્યાપ્રભાવે વિજય આ વિશ્વે થયો,
ધિકાર વાર હજાર મુજને બાલ્યકાળ વૃથા ગયો. ૩

૧ બાળપણ. ૨ બાપ. ૩ મા. ૪ ન્યારે. ૫ ત્યારે.
૬ કેદખાનું, ૭ સખત, ૮ ખેદરકારી. ૯ હુબેહો.

વિદ્વાનમાં બહુ ^૧માન્ય તે ^૨વિધવિદ્વાસોં ગણાય છે,
 મિત્રો સગાં સજ્જન સદા ગુણુ તેમના બહુ ગાય છે;
 અજ્ઞાન ને દારિદ્ર્યનો હું ભોગ મુજ પાપે થયો,
 ધિક્કાર વાર હજાર મુજને બાલ્યકાળ વૃથા ગયો. ૪
 વિદ્યાવિનાં ન વિવેક તેથી લક્ષ્મીં સર્વ ગઈ વહી,
 વગતકાળના સુખની કથા ^૪અવશેષ દુખ માટે રહી;
 વિદ્યાવિના મુજ ભાગ્યમાં અજ્ઞાન અંધાપો રહ્યો;
 ધિક્કાર વાર હજાર મુજને બાલ્યકાળ વૃથા ગયો. ૫
 રે! બાળ આ મુજ કર્મફળાણી જરૂર ઉરમાં ધારજો,
 કદિ થાય આળસ શીખતાં કે તરત તે સંભારજો;
^૫સેવ્યાં ન ગુરૂપદ સ્નેહથી નહિ ભક્ત ^૬ભારતોનો થયો,
 ધિક્કાર વાર હજાર મુજને બાલ્યકાળ વૃથા ગયો. ૬

હરિફની જરૂર.

પોતાના મતથી વિરુદ્ધ બોલવા વાળા અને કામ
 કરવાવાળાઓની પણ બહુ જરૂર છે. તેઓ પરાક્ષે

૧ માનવાયોગ્ય. ૨ વિદ્યાથી આનંદ મેળવનાર. ૩ મઈ
 વેળાના ૪ બાકી. ૫ ગુરૂની સેવા કરી નહિ. ૬ સરસ્વતી.

આપણા સ્નેહિ છે, એમ માનવું જોઈએ. જેને આ દુનિઆમાં પોતાનો હરિક અંગર દુશ્મન નથી, તેની પોતાની નીતિ, રીતિ, સ્થિતિમાં ફેરફાર થવાનો અવકાશ નથી. આપણા હરિકથી આપણા કામમાં અંગર ધંધામાં સુધારો કરવાની જરૂર પડે છે. આપણે કોઈ રસ્તો ભૂલતા હોઈએ, અંગર ભૂલથી કંઈ ખરાબ કામ થતું હોય તો તેનો તે અટકાવ કરીશકે છે, અને આપણું તથા સામાનું વ્યાજખી ગેરવ્યાજખી જણાઈ આવે છે. જગતમાં નિર્વાહનાં સાધન જેવાં કે, વેપાર રોજગાર, સંસાર વ્યવહાર, વિદ્યા વિનોદ, એમાંનું કંઈપણ હરિકાઈવિના ખનતું નથી, માટે દરેક કાર્યમાં હરિકની જરૂર છે.

સાવચેતી.

મગન મહેતાજી વાઘજીપુર ગામની વહુ પરણી લાવ્યા, અને ૩૭ ભાડુંકરી, સાત રસ્તા ઉપર એક ઓરડી રાખી. ઘરમાં પોતાની સ્થિતિ પ્રમાણે વાસણ કુસણ, રાત્ર રચીલું, સીધું, સામાન લાવી સર્વ વ્યવસ્થા કરી. દશવાગે જમીને શાળામાં જવા નીકળ્યા, તે વખતે

પોતાની પત્નીને કહે છે કે, સાંજે હું જરા મોડો આવીશ, કારણ કે મારે **મહાલક્ષ્મીના** સ્ટેશન માસ્તરના દીકરાને ખાનગી બણાવવા જવું પડે છે. માટે તમે સાંજે દીવો દેવતા સળગાવી ખાવાનું કરી રાખજો. “આ ખૂણામાં ‘ધાસલેટ’ તેલની બાટલી છે.”

સાંજે બાઈએ રાંધવાની તૈયારી કર્યા પછી, દીવાના કોડીઆમાં દીવેટ બનાવી ‘ધાસલેટ’ પૂર્યું, અને દીવો, પ્રકટયો, કે એકદમ મોટો બડકો થયો, અને થોડી વારમાં જ આખો માળ બળી ગયો. ઘરનો માલીક અંધેરી હવા ખાવા ગયો હતો.

મગન મહેતાજી ઘેર આવ્યા તો, નીચેના રસ્તામાં ઘણાં માણસો સાથે, એકજ લુગડે પોતાની સ્ત્રીને જોઈ ધરધણી સવારમાં શાક બાજી લેવા મુંબઈ આવ્યો, તો ધર ઉપર **‘લાલખાઈની** ચોકી ફરી વળેલી જોવામાં આવી! ઘેર જલદી જઈને **વીમાની** રસીદ જોઈ તો તેમાં મુદત થઈ ગયેલી, અને બીજા વરસના પૈસા ભરેલા નહિ, તેથી મહેતાને ખૂબ ડપકો આપ્યો, અને

પોતે પસ્તાવા લાગ્યો કે, “ નાની ભૂલ કેટલું મોટું નુક-
સાન કરે છે.”

મગન મહેતાને લોકોએ કહ્યું કે, તમે ખીજને
ભણાવવા જાઓ છો, પણ તમારું ઘર તો છેક જ
આંધળું છે!! (અવકાશે ઘર તરફ પણ દષ્ટિ કરવી
જોઈએ.)

સ્વદેશી બીજ તરફ પ્રીતિ.

એક ઈંગ્રેજ ગૃહસ્થ આફ્રિકામાંથી એક સીદીને
ચાકર તરીકે ઇંગ્લાંડ લઈ ગયો હતો. ત્યાંના મોટા
અને સુંદર મહેલોને મકાનો, બાગ બગીચાઓ અને
કારખાનાં વગેરે જોયાં, પણ કશાથી તેને આનંદ થયો
નહિ. દિલગીરી એ કે, પોતાના સ્વદેશનું માણસ
તો રહ્યું, પણ પશુ પંખી પણ નજરે પડ્યું નહિ. આથી
તેને આખા શહેરની શોભા નિરસ લાગી, અને દર-
રોજ ઉદાસી જીવે દેખાતો હતો. એક વખતે તે
પોતાના સાહેબની વાડીમાં ફરતો હતો, ત્યાં તેણે ખજૂ-
રીનું ઝાડ જોયું; તે જોતાં જ એકદમ તેની પાસે જઈ

તેને બાથ ભરી ખૂબ ભેટ્યો, અને રોઈ પડ્યો, ને
 બોલ્યો કે, “અરે! મારા સ્વદેશી! તું મારી પેઠે
 અહીં ભૂલું પડ્યું છે કે શું?” આ વખતે સાહેબ
 વાઢીમાં ફરતો હતો, તેણે સીદીને ઝાડથી છોડવી,
 તેમ કરવાનું કારણ પૂછ્યું. સીદીએ પોતાના મનની
 તમામ વાત સાહેબને કહી. સાહેબ આથી બહુ ખુશ
 થયો, અને બોલ્યો કે “દરેક પ્રાણીને પોતાના સ્વદેશની
 યીજ તરફ પ્રીતિ હોય છેજ.”

સાયંકાલની સમુદ્રયાત્રા.

માલિની વૃત્ત.

અતિશય સુખદાયી ^૧રમ્ય તારા તરંગો.

શિતલ પવન લહેરે શાન્ત કીધાં ^૨મમાડંગો;

તટ પર અથડાઈ શબ્દ જે તું કરેછે,

વિપદ સકલ મારી નેતન્નેતાં હરે છે. ૧

ફરફર ફરફર કર્તાં ^૩વારિનાં ^૪બિંદુ નાખી,

વશ કર્યું મન માફ તેં દયા દેવ દાખી;

તુજ ગુણગણના તે શી કંઈ મિત્ર મારા ?
અનહદ કંઈલાથી તાપ મારા નિવાર્યા. ૨

નજર અધિક છેટે નાખતાં તારું રૂપ,
અતિશય મહિમાથી જોઈ છું પૂર્ણ ભૂપ ;
રવિરથ તુજપાસે આવતો રમ્ય લાગે,
તુજ અતિચલ ^૧મૈત્રી મિત્ર પોતે શું માગે ! ૩

અગર ગગન સાથે સિંધુને જોડવાને,
^૨વિષમ, કલહકેરાં બંધનો તોડવાને ;
સકલ જગત કેરા ^૩મિત્ર પોતે પધાર્યા !
^૪રૂચિર, ^૫વિમલ, રાતાં, ^૬અંશુ જેણે પ્રસાર્યા. ૪

તુજજલ બહુ ખાંડ મિત્રથી મિષ્ટ થાય !
ગગન મહિં જતાં તે શ્રેષ્ઠ સૌથી ગણાય ;
^૭જલદસમય આવાં કાર્યથી રમ્ય લાગે,
^૮જલદપતન થાતાં જંતુની ભૂખ ભાગે. ૫

જલદસમય તુંને મિત્ર બંને કરો છો,
સકલ જગત કેરા તાપ તેથી હરો છો,

૧ હોરતી, ૨ સમ નહિ તે. ૩ સૂર્ય, લાઈબંધ. ૪ મન-
બમતાં. ૫ સાફ. ૬ કિરણ. ૭ ચોમાસું. ૮ વરસાદનું પડવું.

ગગન, ઉદ્ધિ સાથે મિત્રનો સ્નેહ જામો,
સકલ જગત જંતુ શાન્તિ મધ્યે વિરામો. ૬

કોરડને દરવાજે ન જવું.

નડિયાદ ગામમાં એક ગૃહસ્થે ધર ચણાવવા માંડ્યું તેના કરામાં હવા માટે બારી મૂકવાની હતી. બાળુમાં એક ખેડાવાળનું ધર હતું, તેને ઘણી આજીજી સાથે કહેવામાં આવ્યું, ને જે પંચ કહે તેટલા પૈસા પણ આપવાને કબુલ કર્યાં, પણ તે ખેડાવાળે માન્યું નહિ. કેસ ઘણી લાંબી મુદત સુધી ચાલ્યો, અને આખરે બારી મૂકવાની પરવાનગી મળી. આ લડાઈથી ખેડાવાળને એટલું ખર્ચ થઈ ગયું કે, તેજ ધર તેને બીજાને વેચાણ કરી આપવું પડ્યું. ત્રીજા પાડોશીએ તેની મશકરી કરીકે, ખરે! તેં તારી જગોમાં બારી નજ મૂકવા દીધી! પણ એ જગો બીજાની થઈ ત્યારેજ આમ બન્યું!

“બિના બિચારે જો કરે, સો પાછે પછીતાય;
કામ બીગારેં આપનૌ, જગમેં હોત હસાય.”

છપા.

મમતે ખરચે દ્રવ્ય, મમતથી વીવા માંડે;
 મમત કપાવે શીશ, મમતથી માયા^૧ છાંડે.
 મમતે હારે હોડ, મમત ધરખાર ઘટાડે;
 મમત ચડાવે આળ, મમત તો માન મટાડે.
 મોટા પુરૂષો સઉ માનજે, રૂડી વાતમાં રેલજે;
 શામળ કહે જીતો જગતમાં, મિથ્યા મમત્વ મેલજે.
 મમતે જાય વિદેશ, મમત તો રાજ્ય મુકાવે;
 મમતે મૂકે શરમ, મમત ચતુરાઈ ચુકાવે.
 મમત કપાવે કીર્તિ, મમત અપજશ ઓપાવે;
 દુઃખનો કુંગર મમત, ઝેરનાં તર^૨ રોપાવે.
 મમતે તો મોટમ નહિ રહે, મમત થકી મરવું પડે;
 શામળ કહે મમત્વ મૂકજે, મમત નકી નરને નડે

 બોધવચન.

૧ વિના સ્વાર્થે કોઈપણ જાતનો વ્યવહાર સંભવતો નથી.

૨ હિંમત વિના હુથીયાર કંઈ કામ કરી શકતું નથી.

૩ દરેક કામ માથે પડે ત્યારેજ આવડે છે.

૪ ભંયવિના પ્રીત નહિ.

૫ ભૂત પ્રેતના ઢોંગને સુધરેલા પુરૂષો માનતા નથી.

૬ સત્કાર્યનું ફળ કદી જતું નથી.

૭ કોઈ પણ શુભ કામમાં નિરાશ થઈએ, તો પણ તે ફરીફરીને આરંભવું.

૮ ધન અને સત્તાથી અંધ થએલા અજ્ઞાની આંગળ યાચના ન કામી છે.

૯ લોકની નિંદાને સ્વાધિન થઈ સત્કાર્યને પડતું ન મૂકવું.

૧૦ દેશ દ્રોહી થનાર મહા પાપી છે.

૧૧ કાને સાંભળેલી વાત ઘણી વખત ખોટી પડે છે.

૧૨ સત્સંગનો પ્રભાવ મોટો છે.

મીર કરતાં ફકીર સારો.

એક અમીરે પોતાને ત્યાં ઘરડાં થયેલાં જનાવ-
રોને વેચી નાખવા માંડ્યાં. ત્યારે તેમાંથી એક ઘરડા
ઘોડાએ, બહાર આવી કહ્યું કે, “અમારી જીવાનીમાં
કામ લેવા, તમે તથા તમારી પ્રજાએ કંઈ વિચાર
રાખ્યો નથી. અમોએ તમારી મરજીને અનુસરી,
ફરજ બજાવવામાં કદી પણ પાછી પાની કરી નથી.
હતાં, અમારી આખર અવસ્થાએ, આવી કદર બુઝી
છે ! આ કરતાં અમે કોઈ ફકીરને ત્યાં હોત તો
વધારે સારું ! કે, પાછળના જીવનની આટલી બધી
ચિન્તા રહેત નહિ. કારણકે તે બીજા માગીને પણ
અમારી નોકરીનો બદલો આપત !”

શિશ્વરિણિ.

ધણું વર્ષો જીવ્યો, જનક જનની સુખ લઈ,
સતી નારી પામ્યો, સુગણિવળી સૌ સંતતિ થઈ;
ધણા પૈસો દીઠો, મહિપતિ સમુ માન મળીયું,
ધણુરી સાહેબી, સહિત દિશ સૌ નામ નિકળ્યું. ૧

યૌગી, હાથી, ઘોડા, સરસ સુખ પાલાદિક વીષે,
 દશે દિશામધ્યે, વિચરિ કરિ સંતુષ્ટિ અતિષે;
 ગણિકા નાચંતી, થન, થન, સભા ખંગ કરતી,
 'કવિ.ભાટાદીઓ, મધુરિ કરિ ખુશામત અતી. ૨
 મર્યાં જીવ્યાં કોટી, તુજશીર ધુણાવે પળ વિષે,
 ધ્રુજ કાયા મોટી, સ્વર સુણી રીપુના દળવિષે;
 ન ચાખીઓ મૂર્ખ, પ્રવૃત્તિ પરમાર્થી રસભરી,
 સુધાભૂતું ચાખ્યું, વિજય નથી તે ત્યાં લગી જરી. ૩

સદ્ગૃહસ્થ કોળ?

જે બીજાઓના હિત માટે વિચાર કરે છે, જે પોતાના
 હિત માટે વિચાર કરતો નથી, જે સૌને જીવંતી ખુશ
 કારક કરવાની ઇચ્છાથી, સૌને ગમતો, તેજસ્વી (પવિત્ર)
 અંતે માયાળુ છે. જેની વર્તણૂક અંતે વાણી સભ્યતા
 ભરેલી છે; જે જિતેન્દ્રિય અને પરમાર્થ કરવામાં
 સ્વાર્થનો ત્યાગ કરે એવો છે, જે પોતાના જાતિ ભાઈ-
 ઓના હિત માટે પોતાનો જીવ આપવાને ખુશી છે,—
 આવો માણસ ઉપલા નામને યોગ્ય છે.

જે ખરો સદ્ગૃહસ્થ હોય તે નિઃસ્વાર્થી હોવો જોઈએ, તેની વૃત્તિઓમાં નિર્મળતા અને તેના વિચારમાં ઉદારતા જોઈએ. ધનવાન, કે અધિકારવાળા માણસને સદ્ગૃહસ્થ માનવો, એમ કંઈ નથી—ગરીબમાં ગરીબ માણસ પણ તે સ્થિતિ ભોગવી શકે છે.

“The honest Man tho’ e’er see poor,
Is king o’ men for a’ that.”

પ્રમાણિક માણસ ગમે તેવો ગરીબ હોય, તોપણ તેના સદ્ગુણને લીધે તે માણસોના રાજા જેવો છે.

કૃતાર્થતા વિષે.

ચોપાઈ.

ક્ષુધાતુરને દઈ અન્નદાન, ભાગે ભૂખનું દુઃખમહાન
તૃષ્ણા તુરને જે જલ આપે, દુઃખદાયક તરસને કાપે. ૧
ઠાઠે મરતાને વસ્ત્ર ઓઢાડે, દઈ ઔષધ રોગ મટાડે,
વાણી મીઠી વદે સર્વકાળ, દઈ ધીરજ ટાળે કાળ. ૨
બળે નિર્બળ રક્ષા કરે, ધને પાત્રની પીડા હરે;
વિદ્યા દાને જ્ઞાન વધારે, સમભાવે કલેશ નિવારે. ૩

પરુદુઃખ દેખી દુઃખી થાય, કરે બનતી સદા જે સહાય;
મન વચનમાં ભેદ ન રાખે, નહિ કર્મ કરે સત્ય પાખે. ૪
કરે ઉપાય શાન્તિ થાવા, શુભ સમય વૃથા દે ન બાવા,
તેજ જીવ્યો જગતમાં ભાઈ, બાકી મિથ્યા સર્વ વડાઈ. ૫

છપો.

જીવ્યો જશ લેનાર, જિવ્યો પરમારથ પૂરો;
જીવ્યો દાતા દેહ, જિવ્યો જે સામદ શૂરો.
જીવ્યો ભાવિક ભક્ત, જિવ્યો જે જગતે બાણ્યો;
જીવ્યો કિરતીવંત, જિવ્યો કવિયેજ વખાણ્યો.
જીવ્યો જન તે તો બાણ્યો, જેનિ આશ સઉકો કરે;
શામળ કહે જીવ્યો તેહજન, જે સંકટ પરનાં હરે.

હજરગામ ફરી વસ્યાં.

મુલતાન મહમદે હિંદુસ્તાનપર સત્તર સ્વારી
કરી છે. તે તમે બાળકોને વિદિત છે. બીજું ઇરા-
નના રાજ્યનો તેણે નાશ કરી નાખ્યો હતો, અને
અનેક ગામોને તેણે ખંડિયેર કરી હજારો હિંદુ-
ઓને ગુલામ બનાવ્યા હતા. તેનો વજીર પક્ષીની

ભાષા કોઈ ફકીર પાસેથી શીખ્યો છું, એવું ડોળ ધાલતો હતો.

એક વખતે રસ્તાની મુસાફરીમાં રાત્રે બે ધૂવડ પક્ષી-
ઓને બોલતાં રાજાએ સાંભળ્યાં, અને તે સંબંધનો હેતુ
સમજવાને વજીરને હુકમ કરી દીધો. વજીર ઝાડપાસે જઈ
બહુ ધ્યાનપૂર્વક સાંભળવાનો ડોળ કરી, પાછો આવ્યો ;
અને બોલ્યો કે, ખુદાવંત ! તે જે કહેછે તે કહેવાને
મારી છાતી આપના આગળ ચાલતી નથી ! આથી
સુલતાનને તે જાણવાની બહુ આતૂરતા થઈ, અને તેના
બોલે બોલનો અર્થ કરી જવા જલદી ફરમાવ્યું.

વજીર બોલ્યો એ બન્ને પક્ષીઓમાં એકને છોકરો
છે, ને બીજાને છોકરી છે. તેઓ અરસપરસ લગ્નનાં
સહી સાટાં, કરે છે ; તેમાં કન્યાનો બાપ કહેછે કે, તમે
અમારી છોકરીને ‘સીધન’ તરીકે, ૫૦ ગામ ખંડિએર
થઈ ગએલાં આપશો તો અમારે વેલીસાળ કબૂલ છે.
ત્યારે વરનો બાપ કહેછે, “ઓહો ! ૫૦ ને બદલે ૫૦૦
આપીશું, કારણ કે જ્યાંસુધી ખોદા મહમદ સુલતાન-
નને કાયમ રાખે, ત્યાંસુધી અમને ઉજડ ગામોની ખોટ
પડવાની નથી.”

ઔ સાંભળી સુલતાનને પોતાનાં કૃત્યોનો ધણી પ-
સ્તાવો થઈ આવ્યો; અને વજીરને હુકમ કર્યો કે જે જે
ગામો આપણાથી નાશ પામ્યાં છે, તેમને ફરી જલદી
વસાવી દેવાં.

“મોટાઓની યુક્તિ પ્રયુક્તિપણ મોટાં સખળ કામો
કરેછે.”

બાવા આક તો, કહે આને દે સવા લાખ!!

એક મીયાં અને તેનો છોકરો બહારગામ જતા હતા.
રસ્તામાં રાત પડી ગઈ અને ઘોર જંગલ આવ્યું, ત્યાં
રસ્તામાં છૂટાં છવાયાં આકડાનાં ઝાડ દ્વરથી જોવામાં
આવ્યાં. તેથી મીયાં ભાઈએ જાણ્યું કે, કોઈ ચોર બેઠા
છે, અને મનમાં બીવા લાગ્યા ને છોકરાને કહેવા
માંડ્યું કે, આ પેલા કોઈ ચોર બેઠા છે! “જો આગળ
હું તપાસ કરવા જાઉં તો માર્યો જાઉં અને તારી મા
રંડાય! અને તું જાનને કદિ માર્યો ગયો તો પારકી બેટી
રંડાય! એથી કંઈ આપણે ઘેર ધાંચ આવે નહિ!”

“છોકરો કહે અચ્છા બાવા, હમ જાતે હે” જ્યને જુએછે તો આકડાનાં ઝાડ જોવામાં આવ્યાં, અને બાપને કહેછે કે, બાવા એ તો આક હેં; તો મીયાં કહે ‘અબ, કયા ડરહેં આને દો સવા લાખ’!!

મરતી વલ્લતની છેલ્લી ઉમેદ.

એક ગૃહસ્થે પોતાના મરણ વખતે વકીલને બોલાવી ‘વશિયતનામું કરાવ્યું.

વકીલ—શેઠ, લોકતો, બહાર એ ત્રણ કરોડની વાત કરે છે, ને તમારી મીલકતતો બહુ નાની જણાય છે!

ગૃહસ્થ—હા, સાહેબ, પણ આપને એટલી અરજ છે કે, મારી ‘પાયદસ્ત’ નીકળી રહે, ત્યાંસુધી ‘વિલની’ બીના આપની પાસેજ દાખી રાખશો. “હું ઇચ્છું છું કે; મારી ‘પાયદસ્તની મીજલસ’ મોટી થાય! અને હાલ મારો લેહ કોઈ સમજે નહિ.”

વકીલ—શેઠ ધૂર્માદ તો કંઈ લખો?

ગૃહસ્થ—મેં તે સર્વ, મારાં છોકરાં સ્ત્રીનેજ
ધર્માદા કરેલું છે; બીજે ક્યાં વળી આધો જાઉં!

વકીલ—(મનમાં) માન કંઈ માગ્યું મળતું નથી
પણ સારાં સારાં કામ કરનારની પાછળ તે એની
મેળે દોડ્યું, દોડ્યું આવે છે. કલેશ રહિત મન
થવું, એ પણ હરિની કૃપા હોય તોજ બનેછે.

“જિવન જાકો સફલ હૈં, જગત સરાહે જાહ;
જશ જિવન અપજશ મરન, કહત અકબર શાહ.”

મેઘ.

લાવણી.

કાળા વાદળથી ઘેરાયું જુઓ ગગનતલ આખું આજ,
અંધકાર થઈ રહ્યો બધે શું પૂર્ણ થયું રવિવરનું રાજ;
સમુદ્રજલથી હોય ભરેલો તેવું દીસે છે આકાશ,
મોટા મત્સ્યો^૧ સરખી જુઓ ધસે વાદળી ચારે પાસ. ૧
જુઓ પણ પડતી જલધારા કરે ગર્જના મોટા ધોધ,
ખેંચિ જાય જલપૂર્ણ નદી આ જે વસ્તુ કરતી પ્રતિરોધ^૨

ટપટપ વૃક્ષતણા પત્રોપર જૂઓ પડે જલગ્નિદુ અનેક,
 શીતળ સુખકર વાયુ ઝપાટે જૂઓ ઝુકે આ વૃક્ષ દરેક.૨
 ભૂમિપરજળપર ને ગિરિવરપરખરે થયું! જલધરનું રાજ,
 કરે કડાકા ગગન વિશે બહુ હર્ષ બતાવાને એ આજ;
 પડે વીજળી કરે ઝપુકા ચમકાવે પળમાં દશ વાર,
 જાણે તિમિરપ્રકાશ રૂપે એ ધરતી હોય ધણા અવતાર. ૩
 વરતાવી નિજઆણુ જગતમાં કરશે મેઘ અધિક સુખભાઈ
 લીલાંછમ ખેતર જોવાની દેશે સૌને એજ વધાઈ;
 મલ્હારે ગર્જાવી દેશે રમણિક બનને વારંવાર,
 પ્રશુ, પક્ષી, માણસ આદિના સુખનો ભરશે એ ભંડાર. ૪

વગર સમજે કામ કરવા વિષે.

ઘોળકા ગામની તમે ‘ગીતાને બદલે ઘેટું’ લાવ-
 નારની વાત તો જાણતાજ હશે.

એક ગામવાળા કહે કે, “અમારા ગામની સીમ અહિં
 સુધી છે,” અને બીજા ગામવાળા કહે કે, “પણ સુધી
 છે.” આ ટંટો ધણા વરસ સુધી ચાલ્યો. તેનો નિકાલ

કરવા એક સાહેબ ગયો હતો. એક પક્ષવાળા કહે કે, જો, આ લોકો ગીતા ઉપર હાથ મૂકે, તો અમે અમારી તકરાર છોડી દઈએ. સામાવાળાએ હા કહી, તેથી સાહેબે 'સિંપાંધને હુકમ કર્યો કે, "તુમ ગાંવમેં જાકર કોઈ બમનકે હૃદયસેં ગીતા લાઓ." 'બહુત અચ્છા સાહેબ' એમ કહી ગામમાં દોડ્યો. પણ સાહેબે શું કહ્યું તે બરાબર સમજેલો નહિ, તેથી ભરવાડને સાંથી એક ઘેટો લઈ આવ્યો, અને તે હાંસી ને અપમાન પામ્યો.

આવી રીતે ઘણાં બાળકોને બજારમાં મોકલતાં, વખતે 'મગને બદલે મરી' લાવેછે, અને કહેલી ચીજોમાંથી એક બે વસ્તુ ભૂલી આવેછે. સાંજે લેસન (ઘેર કરવા આપેલું અનુકરણ) ઉતારવામાં 'ભૂગોળને બદલે ભૂતળ લખે' એવી ઘણી ભૂલો આપણા જીવનમાં આવેછે, એ સર્વ ઉતાવળ, ગરબડાટ અને ગભરાટનાં પરિણામ છે. માટે દરેક બાબતમાં બરાબર લક્ષ આપ્યા વગર કોઈ ક્રિય યથાર્થ થતું નથી.

પહેલાં આપણને શું કહેવામાં આવેછે, તે બરાબર સાંભળવું જોઈએ, ને તે સ્મરણમાં ન રહે તેવું હોય તો, કાગળ ઉપર તેની નોંધ કરવી જોઈએ, પણ 'ગીતાને

બદલે ઘેટું' લાવનારની માફક હાસ્યાસ્પદને યોગ્ય ન થવું જોઈએ.

બોધવચન.

- ૧૩ અનુભવથી ડહાપણ અને કસરતથી બળ વધેછે.
- ૧૪ માણસનું માપ તેનું મન છે.
- ૧૫ પ્રમાણિકપણું એ ઊમદા સદ્ગુણ છે.
- ૧૬ કંજુસની કીર્તિ વિસ્તાર પામતી નથી.
- ૧૭ પુર્ણાતન વિના કોઈ કાર્ય બનતું નથી.
- ૧૮ હલકી વાત પોતાના લાભની હોય તોપણ સાંભળવી નહિ.
- ૧૯ ઉદાર અને ન્યાયિ માણસ હંમેશાં માન પામેછે.
- ૨૦ દુરજન કદાપી વિદ્યા શીખેલો હોય, તોપણ તે મિત્રત્વને યોગ્ય નથી.
- ૨૧ ખેતી ખુશામત કરનાર દંભી અને તાત્કાળિક હેતુ બતાવનાર મિત્ર ઉપર એકદમ વિશ્વાસ રાખવો નહિ.
- ૨૨ આવકના પ્રમાણમાં ખર્ચ કરવું.

૨૩ અહિંસા, સત્ય, ચોરીનો ત્યાગ, પવિત્રતા, ઈદ્રીય નિગ્રહ, પરોપકાર, દયા, મનપર સંયમ, તથા ક્ષમા એ નવ ધર્મનાં સાધન છે.

૨૪ વિદ્યા અને ધન સંપાદન કરતી વખતે હું અમર છું એમ માનવું.

તપાસ કરવાની ટેવ.

ભાગ ૧.

આપણે ચોથી ચોપડીમાં એક ફકીર અને વાણી-આતી વાત વાંચી ગયા છીએ કે,

“ફકીર વગડામાં ચાલ્યો જતો હતો, તેને એક વાણીઓ સામે મળ્યો. ફકીરે તેને પૂછ્યું, શેઠ તમારું એકાદ ઊંટ ખોવાયું છે? તેની જમણી આંખ ફૂટેલી, ડાબે પગે ખોડું, આગલો દાંત પડેલો, તેની એક આંખ મધ્ય અને બીજી આંખ ગાડું લાધેલા છે? આ સર્વ સવાલના જવાબ થયા પછી, જે આનંદ અને આશ્ચર્ય સર્વને લાગ્યું, તે બિના તમે સર્વને માલૂમ છે, એટલે તે પુનરાવર્તનની જરૂર નથી. પણ આવલોકન કર-

વાની શક્તિ થું કામ કરી શકે છે, તે તમોને અપા-
વવાનો સહજ પ્રયત્ન છે. જેને અવલોકન કરવાની
ટેવ હોય છે, તેજ મોટા મોટા શોધો કરવાને સમર્થ
થાય છે. એમ કહેવામાં આવે છે કે, કૃષ્ણને ઝાડપ-
રથી પડતાં જોયું, તે પરથી પ્રસિદ્ધ ન્યૂટને ગુરૂત્વા-
કર્ષણનો નિયમ શોધી કાઢ્યો.

પૈડાંવાળા ચાહદાની ખુબતપી ગયાથી માંહેની વરા-
ળના બળવડે, તેને સગડી ઉપરથી ભોંયપર કૂદી આમ
તેમ ફરતી દીઠી, તેપરથી વરાળની મદદ વડે, આગ-
શાડીઓ દોડાવવાનું વોટને સૂઝ્યું. ધુમાડાને જોયે
ચઢતો અવલોકીને હવામાં ઉડવાનાં બલૂનો બનાવવાનો
મોન્ટગોલ્ફીઅરને ખ્યાલ થયો. સૂર્ય, ચંદ્રાદિ ગ્રહો,
ઉપગ્રહો તરફ મનન કરનાર ગેલિલીયોએ પૃથ્વીનું
ફરવું શોધી કાઢ્યું.

હાલની નવી શોધો જેવી કે રેડીયમ, ફોનોગ્રાફ,
મોટરકાર, ટેલીફોન, સીનોમેટ્રાફ, વાયરલેસ
ટેલીગ્રાફી વગેરે તપાસ કરવાની ટેવનાં પરિણામો છે;
અને અત્યારે હું મારા ધરના નાના ખુણામાં જે સુખ
અને સગવડો ભોગવું છું, તેની યાદિ કરતાં પાર આવે

તેમજ નથી; તોપણ તમારો થોડો વખત આગળ રોકવા માગું છું.

તપાસ કરવાની ટેવ.

માગ ૨.

મોજ શોકની જુદી જુદી વસ્તુઓ મારે માટે લાવવા વહાણો દરીઆમાં ફરે છે. ચીનદેશના લોકો ચા, બનાવી મોકલે છે. અમેરિકા તથા હિંદુસ્તાનના લોકો કપાસ તથા અન્ન પકવે છે-છટાલિ દેશના લોકો રેશમનાકીડા પાળી રેશમ બનાવે છે-સાકસની પ્રાંતના તથા કાશ્મીરના રહેવાશીઓ બકરાનું ઊંન કાતરી, અનેક જાતનાં ગરમ કપડાં બનાવે છે. મારે સાફ, ચમ્પુઓ, છરા, વાસણો, બુંદુકો, દારૂ અને કાપકૂપ કરવાનો તમામ સામાન ઇંગ્લેન્ડદેશ પૂરો પાડે છે. ટપાલની સગવડતો એવી સારી છે કે, શ્વેતજિંદુ રામેશ્વરનો પૂજારો એક પૈસાનું ક્યારે હરદ્વારના પૂજારા ઉપર લખે તો તે ૧૮૦૦ માઈલિ સહજમાં જાય છે; અને તાર મૂકનારાઓ દુનિયાના ગમે તે ભાગમાં મારા

સંદેશા પહોંચાડે છે. જુદા જુદા દેશોની હિતકિરી માટે, આગગાડી, સ્ટીમરો, મોટરકાર વગેરે સાધનો તૈયાર છે. કેટલુંક પાયદળ તથા નૌકાસૈન્ય, રક્ષણાર્થે કે ભક્ષણાર્થે જાગતું જ છે. મારા સંબંધમાં આવનાર અને, ન આવનારની ચાલતી જાણવા જોગ બાબતો, દુનિયામાં બનતી નવી જુની હકીકતો, વર્તમાન પત્રો, દરરોજ આપે છે. વળી રાત્રેબિન હરકતે વાંચીશકું તેને વાસ્તે વીજળીના દિવા તૈયાર થાય છે, અને ખા-ધઓ ખોદાય છે. પ્રતિ દિવસ નવાં પુસ્તકો, તેના કર્તાના હૃદયનું રસ પાન કરાવી મનને આનંદ આપે છે.

એક નાના ધરના ખુણામાં પણ મને આટલાં સાધનો જણાય છે, તે પણ તપાસ કરવાની ટેવનાં પરિણામ છે. માટે દરેક બાળકે દરેક ચીજની નિરીક્ષા કરતાં શીખવું એ જરૂરની વાત છે.

ઉદ્યમ.

નશીબમાં હશે તો મળશે, એવા ભરૂંસાથી, બેસી રહે તે તો કાયર કહેવાય. માટે કંઈ ઉદ્યમ કરવો

જોઈએ તે ઉત્તમ પુરુષનું કામ છે, કેમકે જોગી, જતી, ભોગી, તપશી, ધ્યાની, માની, રાજા અને રાંક એ સૌ ઉદ્યમ કરે છે, તોજ જેને જે જોઈએ તે મળે છે. ઉદ્યમ વગર કોઈને કંઈ મળતું નથી. ઉદ્યમનો બંદોબસ્ત ક્યાં પછી તેમાં ઇશ્વરની મદદ મળવા વાસ્તે અરજ કરવી. દુઃખ અને તાંગી આળસથી નીપજે છે. પ્રમાણિક ઉદ્યોગથી સુખ અને વૈભવ ઉત્પન્ન થાય છે. ઉદ્યોગીનો હાથ તાંગીને નસાડે છે. જે પુરુષ આખર અને માનથી ભરપુર છે, જે પુરુષની પ્રશંસા સર્વ લોક કરે છે, જે પુરુષ રાજ કારભાર કરે છે, તે કેવા ઉદ્યોગી અને ચપલ હોય છે, તેની તમો તપાસ કરો. ઉદ્યોગી પુરુષ સવારે વહેલો ઉઠે છે, અને રાતે મોડો સૂઈ છે. તે વિચારથી પોતાના મનને અને મહેનતથી તનને કસરત આપીને સુખમાં રાખે છે.

દોહરા.

કરી ભરૂંસો કર્મનો, કહે થશે થાનાર;
આપ તજે ઉદ્યોગને, એ પણ એક ગમાર. ૧

છત ઝાઝી ધરમાં છતાં, નામ ધરે નાદાર;
કૃપણપણું પોતે કરે, એપણુ એક ગમાર. ૨

ઉધમને અળગો ધરી, જૈને રમે જુગાર;
 ઇચ્છે ધન એમાં થકી, એ પણ એક ગમાર. ૩
 પ્રભુ કહણાથી પૃથ્વીપર, થઈ સૂખો સરદાર;
 આશીષ લે નહિ અવની, એપણુ એક ગમાર. ૪
કવિ દલપત.

જંગલમાં મંગલ.

એક રાજા બપોરની વખતે શિકારની મહેનતથી
 કંટાળી, એક ખેડુતના ખેતરમાં કોસ કરતો હતો, ત્યાં
 ધાણી પીવાની ઇચ્છાથી જઈ ચઢ્યો. તે વખતે
 ખેડુતનું કુટુંબ તેની નાની સરખી ઝુંપડીમાં ખાવા
 ખેડું હતું. તે તરફ રાજાની દૃષ્ટિ ગઈ, ને પોતાને પણ
 ખાવાની ઇચ્છા થઈ, તેથી તેમની પાસે ખાવાનું માગ્યું.
 ખેડુતે એક હાંફીમાંથી કઢી, બાજરાનો રોટલો, કારે-
 લાનું શાક, મરચાંની ચટની આપી, રાજાનો સત્કાર કર્યો.

રાજા (મનમાં)—અહા ! આવો સ્વાદ મારા મહે-
 લની બત્રીશ રસોઈમાં કદી આવ્યો નથી !

જતી વખતે પાંચસો વીધા જમીન બક્ષીસ કરવા

અર્પી. (સત્કારનું કળ, અને મોટાની સેવાનો લાભ પણ મોટોજ હોય.)

“વિરલે નર પંડિત ગુની, વિરલે બુદ્ધન હાર ;
દુઃખ ખંડવ વિરલે પુરુષ, તે ઉત્તમ સંસાર.”

સત્સંગ કરવો.

ધણાકને મનુષ્યનો સંબંધ રાખવોજ ગમતો નથી, જેમ તેમ કરીને પોતાનો ગુજરો કરી ખુણે ભરાઈ રહેવાનુંજ તેમને પ્રસન્ન છે. પણ જ્યાં સુધી મનની વૃત્તિઓ ઠેકાણે ઠરી નથી, ને જ્યાંસુધી આશા અને ઇચ્છાનો પાર આવ્યો નથી, ત્યાંસુધી એકાન્તમાં રહેવું બહુ હાનિકારક છે. માણસનો સ્વભાવજ એકલા રહેવાનો નથી. માણસથી અળગાં થઈ શકાય, પણ આપણા પોતાના વિચારોથી અળગાં થઈ શકાતું નથી; ને વિચાર છે તે ધણીવાર ગમે તેમ ફેલાઈ, નકારામાં-કારી સોખત કરતાં પણ વધારે હાની કરે છે. કોઈ એક કહેશે કે, મને નકારા વિચાર આવતા નથી, મને કશી ઇચ્છા નથી, તો હું એકાન્તમાં શા માટે

આનંદ ન કંઈ ? પણ એવો એકાન્તવાસ લાલકોરક નથી, કેમકે કોઈપણ ગુણ આપણામાં છે, એ ક્યારે જાણાય છે, કે જ્યારે આપણે તેનાથી ઉલટા ગુણની કસોટીએ ચઢીને પાર ઉતરીએ ત્યારે. આપણને કંઈ ન મળતું હોય ત્યાંસુધી આશા કે ઇચ્છા નથી એમ કહીએ, પણ મળવા જેવો સમય આવે કે તુરત લેવા જઈએ, તો આપણે જે ‘નિરાશારૂપ વૈરાગ્યનો’ ગુણ રાખતાં હોઈએ તે ખોટો છે. માણસને આવુંજ વારંવાર બને છે, માટે માણસે માણસના સંબંધમાં આવવું, સત્સંગ કરવો, મૈત્રી રનેહ અનુભવવાં, અને એમ પરસ્પર સંબંધમાં પોતાના ઉત્તમ ગુણોને કેળવી, છેલ્લે આરામ ભોગવવા માટે યોગ્ય થવું. એ યોગ્યતા સત્સંગથી આવે છે. માટે સર્વદા સત્સંગ શોધવો. (બાળવિલાસ.)

બોધવચન.

૨૫ દિવસે નિદ્રા કરવાની ટેવ છોડી દેવી.
૨૬ અન્યાયે મેળવેલું ધન ઝાઝો વખત ટકતું નથી.

૨૭ જેના જીવવાથી ગરીબ, મિત્ર, તથા બંધુ વર્ગ જીવે છે, તેનુંજ જીવન સફળ છે, કેમકે પોતા માટે તો કોણ જીવતો નથી ?

૨૮ ઉદ્યમ, શૌર્ય, ધૈર્ય, શક્તિ તથા પરાક્રમ એ પાંચ જ્યાં હોય ત્યાંજ દૈવ સહાયકારી થાય છે.

૨૯ નિર્મળ અંતઃકરણ એ ઇશ્વરી બક્ષીસ છે.

૩૦ હઠીલા માણસ સાથે તકરાર કરવી એ વખતનો ગેર ઉપયોગ છે.

૩૧ આવક કરતાં વધારે ખર્ચ એ દુઃખનો દર્શવાળો છે.

૩૨ જે આસન પર આપણા વડીલ બેસતા હોય તે ઉપર બનતાસુધી બેસવું નહિ.

૩૩ હંમેશાં સંપૂર્ણ અનુભવ મેળવ્યાવિના પોતાનો મત જણાવવો નહિ.

૩૪ જેણે કરી પોતાનો મિત્ર શરમાય, ખેદ પામે તથા ખેદયુક્ત થાય તેવું સારા માણસો વિનોદમાં પણ બોલતા નથી.

૩૫ ધંધા વગરના આળસુ, કેવળ પ્રારબ્ધને જ માનનાર પરાક્રમ રહિત પુરુષને લક્ષ્મી ભેટતી નથી.

૩૬ જે આળસુ માતા પિતા, ગુરુ, ભાઈ અને વડીલો પ્રત્યે પૂજ્ય વૃત્તિ રાખે છે તે મોટા સુખને મોગ્ય થાય છે.

૩૭ બુદ્ધિવાનોએ પોતે સંપૂર્ણ છતાં પણ મિત્રો કરવાની સ્પૃહા રાખવી.

૩૮ પહેલી ઉદારતા પોતાના કુટુંબ તરફ જ થવી જોઈએ.

૩૯ દેશ કાળને અનુસરી રીતી રીવાજો ફેરવવા જોઈએ.

દેશાટ્ઠણ.

ચરણાકુલ છંદ.

દેશાટ્ઠણ^૧ વેપાર કેરી

પંડિત કેરી મૈત્રિ ધણુરી,

રાજ સભામાં પગ પેસારો,
ઉઘોગી કર શાસ્ત્ર વિચારો. ૧

દેશાટણુ કરવાથી થાશે,
લાભ અનેક, કુચ્છુદ્ધિ જાશે,
સર્વે લોકો એહ વખાણુ,
દેશાટણુનો ગુણુ જે જાણુ. ૨

દોહરા.

ધરમાં જે બેસી રહે, જાણુ નહિ વિવેક,
વિનય તણી ખામી રહે, બીજી વળી અનેક. ૩

પણુ સજ્જન પાસે જતાં, શીખે શીખ સુસીલ;
અવિનય છોડે આપનો, સભ્ય બને નીજદીલ. ૪

તેમજ એક નગર વિષે, જે જન પડી રહેનાર;
પરદેશીની રીતિનો, પામે લેશ ન પાર. ૫

સુંઠ વિષે જે સર્વદા, ધનેડીજીં વસનાર;
સાકરના શુભ સ્વાદનો, સાહી શકે ન સાર. ૬

આરોગે ઉચ્ચિષ્ટ જે, એવો કાળો કાગ;
શી, રીતે, તે પામશે, આમ સુરસનો લાગ ? ૭

તેમજ દેશ વિષે રહ્યો, પગ ન મુકે પરદેશ;
સુખ મોહોટાં નહિ સમજશે, સ્વપ્ને પણુ લવલેશ. ૮

માટે છે એ એ શકે, જોવા બહુ બહુ દેશ;
હિમ્મત ધારી હર્ષથી, પળવું નકી પ્રદેશ. ૯

ગીતિ.

બાંધ્યું ભુખે મરશે, ચરે, ફરે, તે ભરે પેટ પુરું,
તેમ પ્રવાસ કર્યાથી, રહેન એકે સુખમુળ અધુરું. ૧૦
મધુકર બાળ વિલાસ.

દેશનો ઉદયશી રીતે થાય?

૧ અજર અને ૨ અમર દેહને માની જો આપણે
સર્વ વિદ્યા પાછળ મંડિયે તો આપણા દેશનો ઉદય
સમીપ છે, એમ નિઃસંશય સમજવું. તે વિદ્યાનાં બીજ
નાખવાનો ખરો ઋતુ બાલ્યાવસ્થા છે. તે ઋતુ વીતી
જવા ન દેતાં, તેમાં બીજ નાખી, સત્સમાગમ તથા ઉદ્યા-
ગાદિથી, તેને ઉગાડી ઉછેરવાં, એટલે તેમાંથી સારાં ફળ
થવાનાંજ. દેશનો ઉદય એટલે શું? દેશનાં પુત્ર પુત્રિયે
સર્વ પ્રકારે ઉચ્ચ થાય, અને પોતપોતાની ફરજે સમજે

૧ જેને ઘરડ પણ આવવાનું નથી એવો.

૨ જેને મરવાનું નથી એવો.

એજ તે દેશનો ઉદય છે. જે દેશનાં પુત્ર પુત્રિયો વિદ્યા-
વંતાં છે, તેજ દેશ ઉદય પામે છે. એ અનુભવ સિદ્ધ
અને પ્રત્યક્ષ છે. (અસ્તોદય.)

અમેરિકા જઈ આવેલો એક જાણીતો હિંદુ ગૃહસ્થ
જણાવેછે કે, “યુરોપ અને અમેરિકામાં કંઈપણ ઠેકાણું
કામ કરવામાં દરજ્જાનો કે મહત્તાનો વિચાર જોવામાં
આવતો નથી. પોતાની ફરજ બજાવવી એ એક રાજ
અને કુલી બે સરખી રીતે સમજે છે, અને બેઉ પોત-
પોતાના માર્ગમાં અવિશ્રાંત શ્રમ લેતાં પાછી પાની કાઢતા
નથી. અમેરિકા અને યુરોપના ઉત્કર્ષનું કારણ એજ
છે કે, ત્યાંના લોકો ધંધો કે મહેનત કરવામાં કંઈપણ
હલકું સમજતા નથી.” હિંદુસ્તાનમાં અમુક કામ અ-
મારાથી થાય, અને અમુક કામ ન થાય, તેનો મોટો વિચાર
છે. અને હજારો લોકો ભૂખ મરો વેઠવાનું કબુલ કરે
છે, પરંતુ બીજા ધંધો કે કામ કરવાનું કબુલ કરતા
નથી. હિંદુસ્તાનના લોકોમાં આવાં જે અજ્ઞાનો ધર
કરીને રહેલાં છે, તેનો પ્રથમ તો કેલવણીથી નાશ થવો
જોઈએ. સંપત્તી કામ કરવાની રીતી અથવા એક
બીજાને મદદ આપવાની બુદ્ધિપણ થોડી છે. જે ઠેકાણું

સ્પર્ધા કરવાની છે, તે ઠેકાણુ મંદ રહી, જેને સ્પર્ધા નહિ પણુ ધર્ષી કહી શકાય, તેમાં તેઓ ગુલતાન રહેછે. એટલે અન્યો અન્યમાં કુસંપ રાખી આપણા લોકો મોટે ભાગે પોતાનાં કાર્ય બગાડે છે. કોઇપણ માણસે કામ કરવું જોઇએ એવી ‘કર્તવ્ય બુદ્ધિથી’ જો અજ્ઞાન લોકોને પોતા પોતાને ધંધે લગાડવામાં આવે, તો હિંદુસ્તાન ધણું કરી શકે તેમ છે !

‘આપણુ એકલા શું કરીશું,’ એવો વિચાર નહિ રાખતાં, કાર્ય કરવું. મારે માફ કાર્ય કરવું એમ સમજીને જ્યારે સર્વે પોતાપોતાનું કાર્ય કરશે, ત્યારે એની મેળે આખો દેશ ઉપર તરી આવશે. દરેક પોતાનો ઉદ્ય કરવા માંડશે એટલે એની મેળે દેશોદ્ય થશે. એક માણસ મારાથી કંઈ નહિ થાય એમ કરીને બેસી રહે તો સમ્રાજા તેવેજ વિચારે બેસી રહે, અને કંઈ થાય નહિ, મોટે સર્વે, એ ‘કર્તવ્ય બુદ્ધિથી’ જાગ્રત થવું જોઇએ, અને જ્યારે તે પ્રમાણુ થાય ત્યારેજ દેશોદ્ય થાય.

લાવણી.

સાહસે જ્ઞાતિના બંધ, કાપિ ઝટ નાખો,

સાહસે જાઓ પરદેશ, બહીક નવ રાખો;

સાહસે કરે વેપાર, જમે બહુ લાખો,
 સાહસે તજ પાખંડ, બ્રહ્મરસ ચાખો;
 સાહસે નર્મદા દેશ, દુઃખ સૌભાગે,
 યા હોમ, કરીને પડો, કૃતેહ છે આગે. ૧

* * * *

કેટલાંક કરમો વિષે, ઢીલ નવ ચાલે,
 શંકા, ભય, તો, બહુરોજ, હોમને ખાળે;
 હજિ સમય નથી આવીયો, કહી દિનગાળે,
 જન બહાનું કરે નવ સરે અર્થ કો કાળે;
 કંપ લાવવાથી, સિદ્ધિ જોઈ બળ લાગે,
 યા હોમ, કરીને પડો, કૃતેહ છે આગે. ૨

સ્વાશ્રયી રાજાશિવાજી.

આપણા દેશના આ મહાન પુરુષનું નામ તમો સર્વેને યાદ હશે. તે જાદવરાવ સરદારની દીકરી જીજ્ઞાષાને પેટ સને ૧૬૬૩ માં સ્થુનરી ટેકરી ઉપર જનમ્યો હતો. તેના પિતાનું નામ શાહજી હતું તેને હાહાજી કોંડદેવ નામના બ્રાહ્મણથી શિક્ષણ

મળ્યું હતું. ઘણા વખત સુધી તેને વાંચતાં લખતાં આવડતું ન હોતું. નાનપણમાં તે **મહાભારત** અને **રામાયણ**ની કથાઓ બહુ રસથી સાંભળતો, અને તેમાંથી તેણે ધીમે ધીમે પોતાનું પરાક્રમ બતાવવા માંડ્યું.

પ્રથમ તો તેણે કોંકણમાં ધાડો પાડવા માંડી, અને પહાડના **માવલી** નામે લોકો એકઠા કરી **વિજાપુર** તથા **અહમદનગર**ના મુલકોમાં લૂટ ફાટ ચલાવી. પહેલાં તેણે તોરણા, સિંહગઢ, પુરંદર, પ્રતાપગઢ, રાયગઢ વગેરે કિલ્લા તાબે કર્યા. **શાહજહાં**ના વખતમાં **ઔરંગઝેબ** દક્ષિણનો સુબો હતો, ત્યારે તેણે **શિવાજી**ના પરાક્રમસંબંધી વાતો સાંભળી હતી, ને ત્યારથીજ તે તેના તરફ કરડી નજરથી જોતો હતો. **રાજા જયસિંહ ઔરંગઝેબ**નો સરદાર હતો તેણે દક્ષિણમાં **શિવાજી** જોડે સલાહ કીધી હતી, અને તેને તથા તેના દીકરા **સંભાજી**ને અભય વચન આપી, મોટી જગીર અખાવવાના હેતુથી બંનેને દિલ્હી લઈ ગયો હતો. ત્યાં બંને બાપદીકરાને વિશ્વાસઘાત કરી **ઔરંગઝેબે** બંદીવાન કીધા હતા. **જયસિંહ**ને

આથી ઘણું માહું લાગ્યું હતું, અને ઔરંગઝેબ પ્રત્યે જરા ખાટું દિલ બતાવ્યું હતું, તેથી જયસિંહના દીકરા કિરતસિંહને રાજ આપવાનો લોભ બતાવી. ઔરંગઝેબે તેનાજ દીકરા પાસે જયસિંહને અશીર્વામાં ઝેર અપાવ્યું, તેથી તે હક્ષિણમાંજ મરણ પામ્યો હતો.

શિવાજી તથા **સંભાજી** મીઠાધના ટોપલામાં ખેસી બંદીખાનામાંથી છૂટી આવ્યા. **શિવાજી**એ રાયગઢમાં ભારે દબદબાથી પોતાનો રાજ્યાભિષેક કર્યો, અને મહારાજની પદવીમાં ગણાયો. તેણે ઓગણીશ વર્ષ સુધી મોગલો જોડે લડાઈ કરી, અને સને ૧૬૮૦ માં ત્રેપન વર્ષની ઉંમરે મરણ પામ્યો.

“**શિવાજી** ન હોત તો સુનતથાત સબકી” આટલુંજ વાક્ય આર્યધર્મનું તેને કેટલું અભિમાન હતું તે સૂચવેછે. એક વખત પોતાના સરદારે એક મુસલમાન નવાબને જીતીને તેની મિલકત તથા તેની બે ખૂબ સુરત દીકરીઓ **શિવાજી** આગળ હાજર કરી હતી. તે વખતે તેણે પોતાના સરદારનો ઘણા તિરસ્કાર કરી, બંને કુંવરીઓને જીતેલી મિલકત સાથે માનપૂર્વક તેના

આપને ગામ પહોંચ્યાડવામાં આવી હતી. ઉદારતામાં તથા
બ્રહ્મચર્ય વૃત્તમાં તે કેવો હતો, તે ઉપરના દાખલાથી તમે
તેની સહજ તુલના કરી શકશો.

ઔરંગઝેબે મહાબતખાં નામે સરદારને મોકલું
સેન્ય લઈ શિવાજી સામે મોકલ્યો હતો, તે લડાઈમાં
ધણા મુસલમાન સરદારો પકડાયા હતા, તેમને તથા
ધાએલ થએલા ને રાચગઢના કિલ્લામાં મોકલી સાર-
વાર કીધી હતી, અને સારા થએ સન્માન સાથે પોતાને
દેશ મોકલી આપ્યા હતા. “તાએ થએલા શત્રુ ઉપર
આવું સૌજન્ય દેખાડી, ખરા મહત્વની અને ઉદારતાની
ઓળખાણુ તેણે આપી હતી.”

અફઝૂલખાં અને શિવાજીની મુલાકાતમાં પણ
અફઝૂલખાંએ પહેલું ડાખા હાથે શિવાજીનું ગળું
પકડ્યું હતું, અને પોતાની તરફ તેને ખેંચીને પોતાના
ડાખા હાથમાં તેને દાખી રાખ્યો હતો, અને આ પ્ર-
માણુ અફઝૂલખાં તરફથી વિશ્વાસ ધાત થતો જણા-
યાથી શિવાજીએ ધા કર્યો હતો. અને જણુ આવું
જેખમ વહોરી લેવાને તૈયાર થયા હતા.

જેએ એની કીર્તિને સાંખી શકતા નથી, તેજ તેને

ફક્ત હલકું વિશેષણ આપે છે. પણ જોણ ધતિ-
હાસનાં પાનાં ખરી રીતે વાંચીને ફેરવ્યાં છે અને મોટાં
રાજ્યો મેળવનારાઓનાં તંત્રો અવસાને કેવી રીતે
ગોઠવાયાં છે, તે જાણનાર પુરુષ આ મહાત્માને જા-
ન્યામાં જાંચી પંક્તિ ઉપર મૂક્યા વગર રહેજ નહિ.

તેણે રાજ્યતંત્ર ચલાવવાને આઠ પ્રધાન નિમ્યા હતા,
તેમાં મુખ્ય પ્રધાન પૈથા ગણાતો. તેનો જાતિ સ્વ-
ભાવ નરમ, માયાળુ અને નીમકહલાલ હતો. તે
તેનાં ચરિત્ર ઉપરથી સહજ જણાય છે. તેના એક
નાના પ્રયત્નથી આવું મોટું મરેઠી બળવાન રાજ્ય
સ્થપાયું, અને આર્યધર્મનું રક્ષણ થયું, ને પોતાની
કીર્તિ અમર કરી ગયો, તે સર્વ તેના મનોબળપર સંયમ,
અહમ્મર્ય, ઉદારતા અને સ્વાશ્રયનાં પરિણામ હતાં.

“જનની જળજે જન મલા, કાં દાતા કાં શૂર,
નહી તો રહે જે વાંદ્રણી, મત ગુમાવીશ નૂર.”

આઠસુને શીલામણ.

કેટલાકનું કહેવું એમ થાય છે કે ભાઈ, હવે અમારાથી કંઈ બનતું નથી. આણી કાદમ્બરી આગળ આપણું ગદ્ય કે પદ્ય શી ગણતીમાં! આવાં દૃષ્ટાન્તો આપી કેટલાક મિત્રો ઉત્સાહનો ભંગ કરે છે; તેમણે જાણવું જોઈએ કે, “એક વાત જુદા જુદા ના મૂખમાંથી નીકળે તેમાં પણ કંઈ રસાન્તર થાય છે તે નવું છે. ધણા કાળની વાતનું પુનરાવર્તન થવું તે પણ નવું છે. ચાલતી વાતમાંથી સામાન્ય દૃષ્ટિથી ન જણાતી ખુખી કે ખોડ પ્રસિદ્ધ કરી આપવી તે પણ નવું છે. મળેલા સભાસદોના હિતાર્થે વિનય પૂર્વક કંઈ વિશાપના કરવી તે પણ નવું છે.” માણસનો દૃઢ સંકલ્પ અને પ્રયત્ન જગતમાં શું ન કરી શકે! જુઓ કે કેટલાંક જનવરો સ્વાભાવિક રીતેજ તરી શકે છે; તેવાં કામો માણસો પોતાના યત્નથી શીખે છે; અને વખતો વખત પોતાની જીંદગીનો ખચાવ કરે છે.

તેમજ અભ્યાસના બળે ધણા માણસો કવિ, ગવૈયા, ચિતારા અને વક્તા થાય છે. પોતપોતાની

મનની શક્તિ, વલણ, શોખ અને પ્રકૃતિને અનુસાર અભ્યાસ કર્યો હોય, તો તે વાત સહજ સિદ્ધ થવાનો સંભવ રહે છે. એને વાસ્તે લોડ એકનકીલકનું ઉદાહરણ સારામાં સારું છે.

ન્યારે તેણે પાર્લામેન્ટમાં પ્રથમ ભાષણ કર્યું, ત્યારે તેને બધાએ હસી કાઢ્યો. તે કદાચ તેની રીત ભાત અથવા આકૃતિની વિચિત્રતાથી બન્યું હશે, ગમે તેમ હો, પણ તે વખતે તેઓએ એને ભાષણ કરતાં બંધ રહેવાની ફરજ પાડી હતી; છતાં પણ તે કંઈ નિરાશ થયો નહિ, અને પોતાના આસન ઉપર બેસતી વેળાએ તે બોલ્યો કે, “મેં બહુવાર ઘણાં કામો આરંભ્યાં છે; અને જેમાં મને પહેલીવાર વિધ્ન પડ્યું છે, તેજ કામમાં મેં ઉત્તમ લાભ મેળવ્યો છે; માટે હાલ તો આપ સર્વ મેમ્બરોની આજ્ઞાને તાબે થાઉં છું, પણ જેમ તમે મને બેસી જવાની ફરજ પાડી, તેવીજ રીતે તમે મને ઘણી વખત ઉભો જવાની સ્પૃહા રાખો, અને આપ સર્વની અનંત વૃત્તિઓને સ્થિર કરી કેવળ મારી વૃત્તિમાંજ લાણુ કડું, તોજ આ જીવ-તરનું સાફલ્ય સમજીશ, આટલું બોલી તે પોતાની જગાપર બેસી ગયો.”

હાઈ બેકનફીટક દહતા રાખી પોતે પોતાના કાર્યમાં મચી રહ્યા, અને અંતે એવો સમય આવ્યો કે, તે સમયે ઘૂંઘાંડના સર્વ લોક તેના બોલ શ્રવણ કરવાને માટે ફાંફાં મારવા લાગ્યા; માટે પ્રયત્ન બધી વાત ને સુલભ કરે છે.

લાવણી.

આળસ ને સંતોષ, બહુ એ તો ધર ધાલે;
 બણવાપર નહિ મન, ઉદ્યમો પાછા વાળે.
 મળે ગામમાં શેર, ધણું તે સાફ કહેવું;
 પરદેશે નવશેર, તેહને ખોટું કહેવું.
 કુટુંબમાં રહેવાય, સહાય સંબંધી કરતાં;
 મરણ સમો સચવાય, એમ અજાની ડરતાં.
 એમ ધરી સંતોષ, આયલા બેસી રહેતા;
 કરે ન ઉદ્યમ બહાર, બિખારી રોજે રહેતા.

* * * *

નહીં ઉલટ નહિ હેંસ, બણી જાની થાવામાં;
 નહીં શર ઉદ્યોગ, દેશનું હિત જોવામાં.

* * * *

મત્સરથી ભરપૂર, ભાંડુનું ભુંડું ધણે;
કુસંપ ધરમાં બહાર, પછી આંસૂ કુણુ લૂછે.
કવિ. નર્મદ.

માઈનો સ્નેહ.

ભાગ ૧.

રામાયણમાં પ્રસિદ્ધ અયોધ્યા નગરીમાં પ્રજા.
પાળક દશરથ રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને વૃદ્ધાવ-
સ્થામાં ચાર પુત્ર થયા. રામ, લક્ષ્મણ, ભરત અને
શત્રુઘ્ન. સૌથી રામ મોટો ભાઈ હતો. એનાં સદાચરણું
અને સદ્ગુણને લીધે, ખીન્ન ત્રણ ભાઈ તેની ઓરમાન
માતાઓના દિકરા હતા, તોપણ તેના ઉપર સગા ભાઈ
કરતાં અધિક સ્નેહ રાખતા. રામનો સ્વભાવ એટલો
બધો પ્રેમાળ હતો કે, તેનો એક ક્ષણનો વિયોગ પણ
ખીન્ન ભાઈઓ સહન કરી શકતા ન હોતા. જેમ જેમ
તેઓ મોટા થતા ગયા તેમ તેમ તેમનો પવિત્ર સ્નેહ
પણ વધતો ગયો.

લાયક ઉમરનો રામ થયો, ત્યારે દશરથ રાજાએ
તેને રાજપાટ સોંપી પોતે ઇન્દ્ર ભક્તિમાં ધડપણનો

વખત ગાળવાનો નિશ્ચય કર્યો. દશરથનો આ વિચાર
 સૌને બહુજ ગમ્યો. કારણ કે રામચંદ્રમાં એક
 સારામાં સારો રાજા નિવડે, એવા સર્વ ગુણો હતા.
 સુભ મુહૂર્ત નક્કી કરી રામને ગાદીએ બેસાડવાની તજ-
 વીજ થતી હતી, તેવામાં કૈકેયીની દાસી મંથરાએ
 તેને કહ્યું કે “કાલે રામ આખા રાજ્યનો ધણી થશે.”
 આ સાંભળી કૈકેયી બહુ ખુશી થઈને બોલી “ધનુરની
 મોટી કૃપા થઈ કે રામ જેવા સુપાત્ર પુત્રનું રાજ્ય
 જોવાનો વખત અમારે આવ્યો!” મંથરાએ રડતાં
 રડતાં કહ્યું, “બાઈ મને તમારી બહુ દયા આવે છે! કે તમે
 બહુજ ભોળાં છો, ભવિષ્યનો કંઈપણ વિચાર કરતાં
 નથી. રામ હાલમાં સૌને વાહાલો લાગે છે, તે રાજ્ય
 મેળવવાની મતલબથીજ. રાજ્ય મળ્યા પછી એ
 કોઈનો ભાવ પૂછનાર નથી. એ ગાદીએ બેસશે એટલે
 ગરીબ વિચારો ભરત અને તમે તેનાં તાબેદાર થશો,”
 એવી અનેક વાતો સાંભળીને કૈકેયીનું મન ફરી ગયું
 અને બોલી મંથરા! તું ખરેખરી ભલી છે, અને
 અમારું હિત ધનુષનારી છે, માટે હવે હું તારે ભરોસે છું.
 તું કંઈ ઉપાય બતાવ.

માઈનો સ્નેહ.

ભાગ. ૨

એક વખતે દશરથ રાજા યુદ્ધ કરવા ગયા હતા, ત્યાં યુદ્ધ વખતે રથની ધરી ભાગવાથી કૈકેયીએ પોતાનો હાથ રાખી ધરીનું કામ ચલાવી લીધું હતું. આ હિંમત ભરેલા કામથી રાજાએ પ્રસન્ન થઈ, તે જે માગે તે આપવાની મરજી જણાવી હતી. અને રાણીએ જરૂર પડે ત્યારે માગવાનો વિચાર જણાવ્યો હતો. આ વાત મંથરા જાણતી હતી, તેથી તેણે કૈકેયીને કહ્યું કે, આ વખતે તું એવું માગ, કે “મારો પુત્ર ભરત રાજા થાય, અને રામ વનવાસ ભોગવે,” “આ વાત તેને ગમી.” પછી રાજા જ્યારે તેની પાસે આવ્યા ત્યારે પોતે ઉપર પ્રમાણે માગણી કરી. આ માગણી સાંભળી દશરથ જેમ કેળના ઉપર ફૂંકાડે પડે, અને કપાઈને પડી જાય તેમ જમીન ઉપર પડી ગયા ! કેટલીક વાર પછી જાગૃત થયા, અને રાણીને કહ્યું, ખીજું કંઈ માગ ! પણ નિર્દય રાણી એકની બે થઈ નહિ. રામને આ બાબતની ખબર પડી. તેથી પિતાની પાસે આવી બોલ્યા “પિતાજી

શા માટે શોક કરો છો ? મારા મનથી રાજ્ય અને અરણ્ય
 બે સરખાં છે. આપ સુર્યકુળના ધુરંધરનું વચન,
 મારે માટે તોડશે નહિ. હું આપનું વચન ધણી ખુશીથી
 ખાળીશ” આ સાંભળી દશરથ ગદગદ કંઠે થયા, તેનાથી
 બોલાયું નહિ. રામના સ્નેહથી લોભાએલી સીતા,
 અને લક્ષ્મણ, એક ક્ષણ પણ રામનો વિયોગ સહન
 કરી શકે તેમ ન હોતાં. માટે તેઓ પણ તૈયાર થયાં.
 રામ લક્ષ્મણ અને સીતા જે દશરથના જીવનનો
 આધાર હતાં, તે આમ એકાએક વન ગયાં, તેથી
 તેમને નેતાં નેતાંજ ધર્માત્મા દશરથે પ્રાણ ત્યાગ
 કર્યો ! રામે ગયા અને તે સાથે દશરથે ગયા ! હવે
 શોક અને દુઃખમાં શી મણા રહી ! આખી અ-
 યોધ્યા શોકમય લાગવા માંડી. જ્યાં ત્યાં લોકો રામને
 સંભારી હા ! રામ ! અમારા પ્રભુ ! તમે અમારા
 રાજા ક્યારે થશો, આવું બોલી રડવા લાગ્યા.

માઈનો સ્નેહ.

ભાગ. ૩

આ વેળા ભરત અને શત્રુઘ્ન એ બે ભાઈ પોતાને મોસાલ ગયા હતા. તેઓ જ્યારે ઘેર આવ્યા અને આ બધી વાત જાણી, ત્યારે એમના દુઃખમાં કંઈ ખામી રહી નહિ! તેમણે મંથરાને બહુ ધિક્કારી; અને તેઓ પોતે પરમ વિવેકી હતા માટે પોતાની માતા કેકેયીને ખુદ્દી રીતે સમજણ પાડી કે તેની ધારણા અયોગ્ય હતી.

ભરત અને રામનાં શરીર જો કે જૂદાં હતાં, તેઓ ઓરમાન ભાઈ હતા પણ તેમનાં અંતઃકરણ તો લગારે જૂદાં ન હતાં. રામની આજ્ઞાથી ભરત મોસાલ ગયા હતા. રામ વિના ભરતનું હૈઉં કોઈનો પણ આશ્રય લેતું ન હોતું. આ ઉપરથી સહજ સમજણે કે રામનો વનવાસ ભરતને ભયંકર દુઃખરૂપ થઈ પડવો જોઈએ.

ભરતે પ્રતિજ્ઞા કરી કે રામનાં દર્શન વિના અન્ન-જલ લેવું નહિ. તેની બ્રાતૃભક્તિથી પ્રપૂર્ણ અંતઃકરણને આવા સમયમાં રામ વિના બીજું સ્થાન મળી શકે

તેમ નહોતું. રામ રામ અને રામ એ સિવાય બીજી વાત નહિ. રામના જેવાં પોતે પણ વનવાસને જાનતાં લુગડાં પહેર્યાં અને રામનામનું રમરણ કરતાં રામની શોધમાં નીકળી પડ્યા. સગાં રોહિત્તેએ બહુ બહુ સમજાવ્યા પણ કંઈ વળ્યું નહિ. છેવટે નંદીત્રામ આગલ રામને આવી મળ્યા. અને રામના ચરણમાં માથું મૂકી બોલ્યો “હે ભક્તિભાજ પ્રભુ! આપના વનવાસનું, પિતાના પ્રાણ ત્યાગનું, નિમિત્ત હું અહીં પુણ્યાત્મા થયો છું, તે ક્ષમા કરો. અને રાજ્ય ધુરા ધારણ કરી પ્રજાને સુખી કરો.”

રામે કહ્યું “હૃદયાધાર ભાઈ ભરત તું જાણે છે કે આપણા પિતાનું વચન કોઈ કાળે પણ વૃથા થઈ શકે તેમ નથી. વચન ભંગનું મહાપાપ મારામાં પ્રાણ છતાં હું પિતાજીને લાગવા દેનાર નથી. મારી ઇચ્છા છે કે, તુંજ રાજ્ય ચલાવી પ્રજાનું દુઃખ દૂર કર. તારામાં અને મારામાં કશો ભેદ નથી તું તે હુંજ છું.”

લાવણી.

ધન્ય અયોધ્યા નગર, જન્મ શ્રી રામ તણા જહાં,
ધન્ય સૃષ્ટિ સૌંદર્ય, ધન્ય પ્રેમી શૂરા તહાં.

ધન્ય ભરતનો પ્રેમ, ધન્ય સીતા લક્ષ્મણનો,
ધન્ય રામનું પણ, તાપ વેડ્યો બહુ રણનો.

ક. નર્મદ.

માઈનો સ્નેહ.

.....

ભાગ. ૪

રામનો દૃઢ નિશ્ચય જોઈને ભરતે કહ્યું “ પ્રભુ
હું કોઈ કાળે રાજ્ય પદ ધારણ કરનાર નથી. રાજ્ય
સિંહાસનપર આપની પાદુકા-પાવડી મૂકવામાં આવશે;
અને આપના નામથી રાજ્યતંત્ર ચાલશે. આપનું દ-
ર્શન થશે ત્યારેજ આ વનવાસીનો વેષ ભરત છોડશે.
જો આપ વનવાસનો સમય પૂર્ણ થયા પછી દર્શન નહિ
આપશો તો હું એમ સમજીશ કે પ્રભુજીએ મારો ત્યાગ
કર્યો. પછી આ શરીર રહેનાર નથી.” આવી પ્રતિજ્ઞા
કરી ભરત નંદીઆમમાં રહ્યા અને રામ વનવાસનો
માર્ગ લીધો. પિતાનું મૃત્યુ અને ભરતની આવી દૃઢ
પ્રતિજ્ઞાથી રામના દુઃખમાં ખામી રહી નહિ. ‘દૈવ-
ગતિ ગહન છે!’

અહો! શી ભરતની રામ વિષે ભક્તિ! આવી
પતિતપાવન ભક્તિથીજ આ દેશ પૂર્વ કાળમાં સર્વથી
ચઢીયાતો હતો. પ્રભુ! અમારા દેશમાં આવી ભક્તિ
નિરંતર રાખજે એના અદર્શનથીજ આજ અમે કલેશ
સાગરમાં ડુબી મરીએ છીએ. પ્રભુ એમાંથી અમારું
રક્ષણ કર. તથાસ્તુ.

(રામ પાછા આવવાના સમાચાર, ભરત ને
હનુમાન આપે છે.)

વસંત તિલકા હંદ.

જેના વિયોગ દુઃખથી દુખિયા રહો છો,
પ્રીતે અખંડ ગુણુ ગ્રામ સદા જપો છો;
તે ભક્ત સાધુજન રક્ષક વિશ્વપ્રાણુ,
આવ્યા પ્રભુ કુશળ જે રધુકુળ ભાણુ. ૧

હોમ્યા રિપુ સકળને રણ યજ્ઞમાંય,
જેની સુકીર્તિ સુર સર્વ મુખેથી ગાય;
સૌમિત્ર^૧ ને જનકજન^૨ લઈનિજ સાથ,
આવે અહીં અખિલ લોક તણાજ નાથ. ૨

એવાં સુણ્યાં વચન કેકયિ સૂત જ્યારે,
આનંદ તો ઉરવિષે ન સમાય સારે.

ભૂલ્યો સહુ ભરત અંતર કેરું દુઃખ,
પામે સુધા તૃપિત ને જ્યમ થાય સુખે. ૩

છો કોણ ક્યાં થકી તમે અહિં ભ્રાત આવ્યા ?

આ, વાં મને સુખદ જે વચનો સુણાવ્યાં,

એવું વદો ભરત અંતર પ્રીત આણી,

સારે વદે અનિલ આત્મજ^૧ જેડિ પાણી. ૪

કવિ. શિવલાલ.

રાજાકર્ણની નિમકહલાલી.

(કર્ણને પાંડુના પક્ષમાં લેવાને કૃષ્ણ કરેલા ઉપદેશનો
વાળેલો જવાબ)

કર્ણનો ટેક.

હું, કેશવ આપે મને સ્નેહથી, મિત્રતાથી કે કલ્યા-
ણના અર્થથી જે કંઈ કહ્યું, તે સત્ય છે. હું ધર્મ પ્રમાણ
પાંડુનો પુત્ર છું, તે સર્વ વાત હું જાણું છું.

પરંતુ કુંતીએ માફ કુશળ થાય, એ રીતે મારો
 ત્યાગ કર્યો નથી. અધિરથને ઘેર હું ઉછર્યો છું.
 તેણે મને સ્નેહથી પોતાની રાધા દાસીને સોંપ્યો. અને
 તેણે મારાં ગૂં, મૂતર ધોયાં. અને મને પોતાના પેટના
 પુત્ર પ્રમાણે માન્યો. તેમણે મારાં જાત કર્માદિ સર્વ
 સંસ્કારો કર્યા. અને તેમણે પોતાના કુલોમાંની સ્ત્રીઓ
 પરણાવી. આ સર્વ કારણોથી હે કૃષ્ણ! હું તે સં-
 બંધીઓને, આખી પૃથ્વીના લાભથી, સુવર્ણના ઢગ-
 લાઓથી, હર્ષથી કે ભયથી, ત્યાગ કરી શકતો નથી.
 મેં દુર્યોધનના આશ્રયથી તેર વર્ષ સુધી નિષ્કંટક
 રાજ્ય ભોગવ્યું છે, અને મેં ઘણા યજ્ઞ કર્યા છે.
 મારાથી દુર્યોધન યુદ્ધનો ઉત્સાહ ધારણ કર્યો છે,
 અને પાંડવોની સાથે કલેશપણ આરંભ્યો છે. હે
 દૃઢ સ્વભાવના શ્રીકૃષ્ણ! રણ સંગ્રામમાં અર્જુનનો
 શત્રુ એવો જે હું, તેને અર્જુનની સામે દ્વિરથ યુદ્ધ
 કરાવવા માટે મુખ્ય માન્ય કર્યો છે. હું ભયને લીધે,
 કેદ થવાના ભયને લીધે, અથવા લોભને લીધેજ, બુદ્ધિ
 શાળી ધૃતરાષ્ટ્રપુત્ર દુર્યોધનનું ભૂંડું કરવાની ઇચ્છા
 કદી રાખતો નથી, માટે આ પ્રયત્ન આપનો ફેકટ છે.”

નિંદંતુ નીતિ નિપુણા યદિ વા સ્તુવંતુ
 લક્ષ્મીઃ સમા વિશતુ ગચ્છતુ વા યથેષ્ટમ ।
 અદૈવ વા મરણમસ્તુ યુગાંતરે વા
 ન્યાઘ્યાત્પથઃ પ્રવિચલંતિ પદં ન ધીરાઃ ॥ ૧ ॥

“નીતિમાં પ્રવીણુ પુરૂષો ગમે તો નિંદા કરે અથવા
 સ્તુતિ કરે, લક્ષ્મી આવે અથવા ગમે તો જાય, આજ્ઞા
 મરણુ થાય અથવા તો કાલાંતરે થાય, પરંતુ ડાહ્યા
 પુરૂષો ન્યાયના માર્ગથી એક ડગલું પણ ખસતાનથી”

વાચન.

જે પુસ્તક હાથમાં લીધું તેને ખનતાસુધી પુરૂં વાંચવું
 જોઈએ, એકથી વધારે બાબતનો મન ઉપર બોળે કરવો
 નહિ. પુસ્તક વાંચવામાં ઉપર ચોટીયું જોઈ જવું નહિ,
 પણ ઓછામાં ઓછું દરેક વાક્ય જે વખત મનન કરવું
 જોઈએ. એક વાક્ય બરોબર સમજ્યા સિવાય બીજું
 પકડવું નહિ, અને તે વિષય પુરેપુરો શીખ્યા સિવાય તે
 પુસ્તક મૂકી દેવું નહિ, કારણ કે તેમ કરશે તો તેની
 ખરી ખૂબી તમારા હાથમાં આવશે નહિ. વિષય નિરસ

લાગશે અને કર્તાનો પ્રયત્ન પણ ફેાકટ જશે. માણસ પોતાનું જ્ઞાન ત્રણ રીતે મેળવેછે, અનુભવથી, વિચારથી અને ઇતિહાસથી. જ્યારે જ્યારે અવકાશ મળે ત્યારે સારા સારા ગ્રંથકારોનાં પુસ્તકો વાચવાં, પણ ગમે તેવા પ્રમાણુ રહિત માણસની વાણિનું અનુકરણુ કરવું નહિ. વિચારવંત માણસોના શોખ અને રીત રિવાજનું અનુકરણુ કરવું. સારાં સારાં પુસ્તકોની લાઇબ્રેરી કરવી. મહાન પુરૂષોના ફોટોગ્રાફ, (છબીઓ) પોતાના ઓરડામાં રાખવા જોઇએ, જેથી તેના ચરિત્રનું જ્ઞાન આપણને થાય, અને આપણી (શિથિલ) મંદ થયેલી વૃત્તિઓને તે જાગૃત કરે.

ઘરડા માજીસ્ટ્રેટની મલાઈ !!

માજીસ્ટ્રેટ—આવી ગરીબ અને નાણુક સ્ત્રીને મારવા બદલ તને બાંધી મારવો જોઇએ.

કેડી—પણ સાહેબ, તેણી મને આખો વખત જીશ-કેડી કરે છે, તેનું કેમ?

માજીસ્ટ્રેટ—તને તે કેવી રીતે જીશ કરેછે?

કેદી—સાહેબ તે કહેતાં મને ઘણી શરમ આવેછે.

માજસ્ટ્રેટ—કંઈ શીકર નહિ, જે હોય તે તું, ખરે ખરું કહે.

કેદી—આખો વખત સાહેબ તે, મને કહેછે કે “તું, મારતો ખરો, લે, માર માર, પેલા ધરડા ધૂવડ જેવા માજસ્ટ્રેટ આગળ તને ઉભો કરી કેવી શિક્ષા કરાઈ હું”!!!!

માજસ્ટ્રેટ—જા, જા, તને છોડી મૂકવામાં આવેછે.

ચાલીલને ઘેર પરોણો.

એક બખીલને ઘેર પરોણો આવ્યો, તેને નેધનેજ તેના પેટમાં ફાળ પડી કે, વળી આ પાપ ક્યાંથી આવ્યું. આ કારણથી પેટમાં દુઃખે છે, એવું બહાનું કાઢી સૂઈ ગયો. થોડી વખત પછી પરોણો કહે છે કે, લાવો સાહેબ તમારું કંઈ કામ હોય તો હું કરું? છતાં તે બખીલે કંઈ જવાબ આપ્યો નહિ, પણ પેટમાં દુઃખવાની ખૂબો પાડવા લાગ્યો. આ સમયે નેધને પરોણો કહ્યું કે, આપની પ્રકૃતિ ઠીક નથી, તો હું કોઈ વીશીમાં

જાઉં. આ સાંભળી બખીલ બોલ્યો કે, એમ કરો તો મોટી મહેરબાની ! અને મારી પણ ગોઠવણ ત્યાંજ કરશો ! કારણ કે મારી તખીયત તમો જુઓ છો !

ચાર દિવસ પછી પરોણે સુરત જવા માંડ્યું, ત્યારે બખીલ તો ઘરે સૂઈ રહેલો, અને પરોણાને બંને જણનાં પૈસા વીશી વાળાને આપવા પડ્યા !! “આવા ગૃહસ્થનું જીવન જગત્માં ભારૂંપ છે.”

દોહરા.

નિજ વૈભવનો એકલો, કરશે જે ઉપભોગ ;
જિવવું અસાર્યક જાણજે, લેશે ઝડપી રોગ. ૧

લોભિ દ્રવ્યની આશથી, કને હોય તે ખોય :
પછિ પસ્તાઈ આખરે, બની આવશે રોય. ૨

સખિ જન ઉપર સર્વની, મમતા મોટી હોય ;
માટે તેને અડચણા, ઘણી વાર નહિં જોય. ૩

ઉડાઉપણું નવ રાખવું, યથા શક્તિ ઔદાર્ય ;
રાખ સદા સત સંગતૂં, સરસે સધળાં કાર્ય. ૪

કવિ નર્મદ.

અકલબાજ ત્વારવો !!

રૂપાશા નામનો વાણીઓ રાંદેરથી હોડીમાં બેસી સુરત જતો હતો, તે વખતે તાપી નદીમાં ધણું તોફાન અને વાંવાઝોડું શરૂ થયું હતું, તેથી મછવો ધણાં ઝોકાં ખાતો હતો. આથી રૂપાશાને ધણાં ભય ઉત્પન્ન થયો, અને ખારવા સાથે નીચે પ્રમાણે વાતચિત કરી.

શેઠ—અલ્યા જેહલા, પાર પહોંચાડીશ કે વચ્ચેજ રાખીશ ?

જેહલા—અરે હેટ, ગભરામા ? હમણા પાર જૈ હું.

શેઠ—(મછવો ભયમાં વધારે હોવાથી) અલ્યા, મછવો પાછો ઓવારે લાઇ જાય તો ઠીક.

જેહલા—અરે હેટ, ખીનારે ખીના. હવે કંઈ પાછું જવાતું ઓહેકે ?

શેઠ—અલ્યા, તણાઇ જઈશું તો કોણ તારો બાપ જ્યાંય દેશે ?

જેહલા—અરે હેટ, તણાઇ ગયેલું કંઈ મળ્યા વગર રહેલું કે ? જને મારો બાપ તાપીના મોંમાંથી ચાર દીએ હાથ આવ્યો હતો.

શેઠ—(ગભરાઈને) અરે ભાઈ, હોડી પાછી હાક નહિતો એક પાછ પણ આપીશ નહિ.

જેહલો—જે, હેટ, તને હાચેહાચું કહું છું કે જે તું ડુખી ગયો, ને તારું મુઝડું નહિ હાથ લાગ્યું તો હું તને જવાબ દેવાનો !!!

હોશીનો દીકરો ઘુઘુરે રમશે !!

અમદાવાદ પાસે થોડા ગાઉ પર ઘોળકા કરખો છે. તેમાં એક લીલાધર નામનો શાહુકાર રહેતો હતો. તેને વ્યાપારના કામ સારું મુંબઈ આવવાનું ઈર્થુ. એ વખતમાં આગગાડી કે આગખોટો ચાલતી ન હોતી, પણ વહાણ મારફત વહિવટ ચાલતો હતો. એવા વખતમાં મુંબઈ આવવું બહુ મુશ્કેલી ભરેલું હતું; કેમકે વહાણ અારે પહોંચશે, તેનો કંઈ ભરોસો નહોતો, અને વહાણ ડુખી જવાનો પણ ભય રાખવામાં આવતો હતો. આથી ખારીક સમયમાં લીલાધર મુંબઈ જવાના છે, એવું સાંભળીને સગા સંબંધી તથા આડોશીપાડોશી તેમને બળાવવા માટે ગામને ઘુંઢરે આવ્યાં. શેઠ બિછાતું

પાથરી પોતાનાં નજીકનાં સગાંવહાલાં તથા મિત્રો, અને
શુભાસ્તાઓ સાથે વાતોના તડાકા મારતા હતા.

વળાવવા આવેલા માણસોમાંથી બાળકૃષ્ણ નામના
તેમના આસીના દીકરાએ કહ્યું, “મોટાભાઈ, મારે
માટે પાઘડી નંગ. ૧૭ રૂ. ૨૫૫ ની તથા નાગ-
પુરી ઘોતીન્નેડો નંગ. ૧૭ રૂ. ૧૧૫ નો લેતા આ-
વન્ને.” પછી તેમની ફાઈઆ આવ્યાં, તેમણે પો-
તાના દીકરા માટે બંગાળી ઘોતીન્નેડો નંગ. ૧૭
રૂ. ૫) સુધીનો લાવવાનું કહ્યું, ત્યાર પછી માણિકલાલ
નામનો આણલુ જે તેમનો પડોશી હતો, તેણે કહ્યું
“શેઠજી, રૂ. ૫૫ વાળો રેશમી મુગટો જે કલકત્તાની
બનાવટનો મળે છે, તે લેતા આવન્ને. આપણા દયા
શંકરભાઈના દીકરા છોટાલાલ ભાઈજ્યારે મુંબઈ
ગયા, ત્યારે તેમને કહ્યું હતું, પણ તે તો કંઈ લાવ્યા નહિ,
માટે આપ મહેરબાની કરી જરૂરાજરૂર લેતા આવન્ને.”
આ પ્રમાણે ઘણા માણસોએ જુદી જુદી વસ્તુઓ મ-
ગાવી, પણ કોઈએ શેઠના હાથમાં પાઘડ સરખી પણ મૂકી
નહિ. ત્યાર પછી જ્યારે શેઠે શુકન નેઈ ચાલવા માંડ્યું,
તેવામાં જયકોર કરીને એક ધરડી ડાશી, જે તેમની

પડોશમાં રહેતી હતી, તે દોડતી દોડતી આવી મળી. તેણે શેઠના હાથમાં શ્રીફલ અને ચાર પૈસા રોકડા મૂક્યા, ને બોલી “શેઠ, તમારી બેપ્રત્યુ સફળ કરો,” શેઠ બોલ્યા, “ડાશીમા, આ ચાર પૈસા શેના ?” ડાશી બોલ્યાં, “આપણા હુશીશંકરના નાના માટે ધુધરે લાવવાના છે” શેઠ મનમાં રાજી થઈને બોલ્યા, “માજી પૈસાની કંઈ જરૂર નથી, હું તે લેતો આવીશ.” ડાશીએ કહ્યું, “બહુ સારું બા.”

શેઠ મુંબઈથી પાછા ઘેર આવ્યા. ત્યારે સર્વે મળવા આવ્યાં, ને કુશલક્ષેમના સમાચાર પૂછવા લાગ્યાં. પછી પોતપોતાની મગાવેલી ચીજો વિષે પૂછ્યું, શેઠે સૌને ઠંડાં પેટે જવાબ આપ્યો કે “રસ્તામાં આવતાં બહારવટીઆ. એએ આપણા કેટલોક માલ લૂટી લીધો, તેમાં તમારી જાણસો પણ લૂટાઈ ગઈ ! આ ધુધરે મારા ખીસામાં રાખ્યો હતો, તે રહ્યો.” (એમ કહીને ડાશીના હાથમાં આપ્યો.) સૌ આગળ તાપીશંકર કરીને એકઠમ-શકરો બ્રાહ્મણ બેઠો હતો, તેણે મોઢું ઠેકાણે રાખીને કહ્યું “ડાશીમા તમારો દીકરોજ ધુધરે રમશે.” !!

‘મરણ પહેલાં આળણે સુખી છીયે એમ ન માનવું.

‘હાડીઆ પ્રાંતમાં કીસસ નામનો રાજા ધણો
 ધનવાન અને ઐશ્વર્ય વાળો ગણાતો; અને તે પોતે પો-
 તાના સુખનો એટલો બધો અભિમાન રાખતો હતો કે,
 મારા જેવું દુનિયામાં કોઈકિજ સુખી હશે!

એક વખતે તેની દરબારમાં સોલન નામનો ત-
 ત્વજ્ઞાની આવી ચઢ્યો. તેનો તેણે સારી પેઠે સત્કાર
 કર્યો. ત્યાર પછી પોતાની સંપત્તિ ખજાનો વગેરે બ-
 તાવી પૂછ્યું કે, આપની મુસાફરીમાં સાથી સુખી મા-
 ણસ તમે કોને જો મો?

સોલને એક બે અપ્રસિદ્ધ તત્વ જ્ઞાનીઓનાં નામ
 દીધાં, પણ તેમાં પોતાનું નામ ન આવવાથી તેને ઘણું
 આશ્ચર્ય લાગ્યું, તે સોલનને કહ્યું કે શું! તમે મને
 સુખી માનતા નથી? ત્યારે સોલને જવાબ આપ્યો કે
 હું રાજા, “પોતાના મરણ આગમન કોઈ માણસ સુખી

ગણાતો નથી;” કારણ કે તેની જીંદગીમાં શું આશ્વત્ત આવી પડશે તેની તેને ખબર નથી.

આથી ક્રીસસ બહુજ આશ્ચર્ય પામ્યો, અને સોલનના કહેલા શબ્દોપર કંઈ લક્ષ આપ્યું નહિ. થોડા વખત પછી ઈરાનના રાજાએ ક્રીસસના રાજ્ય ઉપર ચઢાઈ કરી, તેને હરાવ્યો, અને બંદીવાન કીધો. તે વખતના જંગલી રીવાજ પ્રમાણે તેને લાકડાંની ચેહ ઉપર જીવતો બાળી મૂકવાનો હુકમ ફરમાવવામાં આવ્યો. “મૃત્યુ એ શબ્દજ સર્વને ભંચકર છે, તે સમયને કોઈ બાળતું નથી.”

ચિતાપર સુવાડ્યો ત્યારે પરમ જ્ઞાની સોલનનાં વચનો તેને સાંભરી આવ્યાં, અને સોલન, સોલન કરી ખૂમે પાડવા માંડી. આથી શાહને આશ્ચર્ય લાગ્યું; તેથી તેને ચિતા પરથી ઉતારી નાખવાનો હુકમ કીધો, ને જે શબ્દો તેણે ઉચાર્યા હતા, તેનો ભેદ પૂછવામાં આવ્યો.

ક્રીસસે સોલનનું નામ સ્મરણ કરવાનો ભેદ કહી બતાવ્યો, જેથી શાહ બહુ ખુશ થયો.

“સુખ અનિલ છે, જીંદગીમાં તેનો બહુ ફેરફાર

થાય છે, માટે ડાહ્યા માણસો પોતાને મરતા પહેલાં પોતે સુખી છે, એમ માનતા નથી.” “આ ઠેકાણુ પૈસા અને મહાનનાં વચનોની સરખામણી કરવાની છે કે, જેના નામ માત્રથી ક્રીસમને ‘જીવન અને સંપત્તિ’ અને ગએલાં પાછાં આવ્યાં. મહાન પુરુષોના સંસર્ગનો કેટલો પ્રભાવ !’

“ચલ સ્વરૂપ જોવન સુચલ, ચલ વૈભવ ચલ દેહ ;
ચલા ચલીકે વસ્ત્રમાં, મલા મલી કર લેહ”

કંઈ ગમતું નથી.

ઉપરનું વાક્ય આપણે ઘણા જણને મોઢે સાંભળીએ છીએ, એ ફક્ત આળસનુંજ પરિણામ છે.

“કંઈ ન ગમતું, એ કંઈ ચિત્તને નહાતું દુઃખ નથી. જે માણસની પાસે ઉપયોગી વિચારોનો ભંડાર ભરેલો છે, તેને આણુ ગમતું થવાનું નથી. પરંતુ જે એવા નવરા માણસની પાસે કંઈ ઉપયોગી વિચાર કરવાનું સાધન નહિ હોય, તો એ ખાલી પડેલી જગામાં ખોટા વિચાર પ્રવેશ કરશે. ને તેથી તેને દુઃખ

પ્રાપ્ત થશે, માટે હરેક ડાહ્યા માણસે બાળપણમાંથીજ સારા વિચારો, તથા ઉપયોગી જ્ઞાનનો સંગ્રહ કરવો. એ સંગ્રહ ખસુસ કરીને ઉત્તર અવસ્થામાં એટલે જ્યારે કે શરીરની અશક્તતાથી કંઈ કામ થઈ શકતું નથી, તે વખત તેના ચિત્તની શાંતિ રાખવા સારૂ, એ ધણાજ કામનો થઈ પડશે. જેનું ચિત્ત ઉદ્યોગ રહિત છે, તેનું ચિત્ત ભટકતું રહે છે. ને તેથી તેને સ્વસ્થતા મળતી નથી. નિરૂદ્યોગી અથવા બાળસુ માણસના ચિત્તમાં દુર્ગુણ પેડાવિના રહેતો નથી. ને જ્યાં દુર્ગુણ પેડા, એટલે ચિત્તને શાંતિ ક્યાંથી મળે ?

યોગ્ય વખત સુધી ઉદ્યોગી શ્રમ કરવો, ને પછી ધટતી વખત સુધી વિશ્રાંતિ લેવી, એવી રીતનો અનુક્રમ દરરોજ રાખવાથી મનુષ્યનું આયુષ્ય સ્વસ્થપણાથી નિર્ગમન થાય છે.

ફુરસદ માટે સ્વાસ્ !!

“બંધવા,” એક માણસેટે પોતાની આગળ પકડી આણેલા ગુન્હેગારને કહ્યું, “આ સુધ્ધાં તું ત્રીજીવાર આવ્યો છે.”

“પણ, સાહેબ,” બંધવાએ આજીજી કીધી, “હું ઘણા બી કામ ધંધો શો છું છું પણ કંઈજ તેવું મળતું નથી.”

“જે કંઈ કામ કરવાનું મળે તો તું કરે કે ની?”

“હા, સાહેબ, ઘણી ખુશી સાથે.”

“તું શું કામ કરી શકશે?”

“કંઈ બી પ્રમાણિક કામ તમે કહો તેટલો વખત સુધી કરું”

“મજૂરી છે—એવું તેવું કામ કરેશે કેની?”

“મજૂરી તેમાં કંઈ એબ નથી સાહેબ; હું તો કોઈ બી જાતનું કામ કરવા માગું છું, જેથી ખાવા પીવાનું, લુગડાં લત્તાં સાથે સુવાનું પણ લાંજ મળે.”

“અને તું કહે છે તેવું કામ મળે તો તું કરે ખરો કે?”

“હાસ્તો, સાહેબ, એકવાર અજમાવી જુઓ,” એમ બોલતાંની સાથેજ આંખમાંથી આંસુ ખેરવ્યાં.

“ઠીક છે,” માજીસ્ટ્રેટ માયાથી કહ્યું, “આપણે તને તેવુંજ કામ સોંપીશું, જેથી ખાવું પીવું લૂગડાં તથા સુવાનું સૌ મળશે. (છમહીના સખત મજૂરી,) ચલાવ બીજે કેસ.”

કર્ણની માતૃભક્તિ

ભાગ ૧ લો.

(પોતાના પુત્રો માટે કુંતી કર્ણપાસે અભય વચન મેળવવા જાય છે.)

કુંતી કહે છે હે કર્ણ, તું રાધાનો પુત્ર નથી, પણ કુંતાનો પુત્ર છે. તારો પિતા અધિરથ નથી. તેમ હે કર્ણ, તું સૂતના કુળમાં પણ ઉત્પન્ન થયો નથી. પરંતુ તારા જન્મ વિષે હું તને કહું તે તું સાંભળ. “હે પુત્ર! મેં તને કન્યા વયમાં ઉત્પન્ન કર્યો હતો, તેથી તું કાનીન, જાતનો પુત્ર છે. મેં કુંતીભોજ રાજાના ઘરમાં મારા ઉદર વિષે તને ધારણ કર્યો હતો. તું રાધાનો પુત્ર નથી, પરંતુ મારો પુત્ર છે. નિશાની તરીકે તને કહું છું કે, ‘જન્મ વખતે તારા શરીર સાથે કાનમાં કુંડળ તથા શરીર ઉપર કવચ હતું અને તારું શરીર દીવ્ય હતું; પરંતુ હે પુત્ર! તું, તારા ભાઈઓને ઓળખ્યા વિના અજ્ઞાનથી જે કૈાવેાને સેવે છે, તે તને વિશેષ કરીને યોગ્ય નથી. પૂર્વે અર્જુનને જે રાજ્ય લક્ષ્મી સંપાદન કરી હતી, તે રાજ્ય લક્ષ્મીને દુષ્ટ

કૈરવોએ, પાછી ખુંચવી લીધીછે, તો તું કૈરવોની
પાસેથી તે યુચિષ્ઠિરની રાજ્યલક્ષ્મી ને પાછી ખુંચવી
લઇને તેનો ઉપભોગ કર, આમ માફ તને કહેવું છે.
હુ કૈરવો આજે કર્યું તથા અર્જુનનો સમાગમ
જેઘને તથા તમારી ઉત્તમ પ્રતિની બંધુ પ્રીતિ જેઘને
તમને પ્રણામ કરે. તમે બંને જણુને સલાહ કરો તો,
જગતમાં કઈ વસ્તુ અસાધ્ય રહે? હે પુત્ર! તું સૂત-
પુત્રના નામથી ઓળખાવાને યોગ્ય નથી.”

કર્ણની માતૃ ભક્તિ.

ભાગ ૨ જો.

કર્ણ કહેછે, હે ક્ષત્રિય જાતિની સ્ત્રી! તમે મને જે
કહ્યું તેના ઉપર હું વિશ્વાસ રાખતો નથી; કારણ કે,
મારે હવે તમારી આજ્ઞા ઉઠાવવી તે કામ, ધર્મનો નાશ
કરવા જેવું છે. તમે માફ ભૂંડું કર્યું છે, કારણ કે,
તમારાં તે કર્મથી મારી ક્ષત્રિય જાતિનો નાશ થયો છે,
અને તેથી મને મોટું નુકસાન પહોંચ્યું છે. હે માતા!
તમે મને ફેંકી દીધો, તેથી સત્પુરુષોએ મારી કીર્તિ
ગાઈ નથી. હું ક્ષત્રિય જાતિમાં ઉત્પન્ન થયો હતો,

તોપણ તમારે લીધે મને ક્ષત્રિય જાતિને લગતી કોઈ પણ જાતની ઉત્તમ ક્રિયાઓ થઈ નથી. આ કરતાં વિશેષ ભૂડું તમારા વિના બીજી માતા કોણ કરે? તમે પ્રથમજ માતાની પેઠે માંડહિત કર્યું નહિ, અને હવે આજે કેવળ પોતાનાં હિતની ઇચ્છાથી મને સમજાવો છો. ધૃતરાષ્ટ્રના પુત્રોએ સર્વ વૈભવો મને ભોગવાવ્યા છે, અને સુખ ઉપજે તેમ મારો સત્કાર પણ કર્યો છે, તો હું ધૃતરાષ્ટ્રના પુત્રોના તે ઉપકારને કમ નિષ્કળ કરું? હું તેમને માટે તમારા પુત્રોની સાથે, મારા બળ તથા શક્તિ અનુસાર યુદ્ધ કરીશ; તમારી આગળ હું મિથ્યા બોલતો નથી; હું સત્પુરુષોને ઘટે તેવું તથા કુરતાવિનાનું આચરણ કરીશ. પરંતુ તમારું અર્થવાળું વચન હવે સ્વીકાર કરીશ નહિ. તેમ તમે જે આ બધો મને મળવાનો ‘સમારંભ’ કર્યો છે, તેપણ નિષ્કળ થશે નહિ. સંગ્રામમાં તમારા પુત્રો મારવા યોગ્ય તથા મારી શકાય તેવા છે, તોપણ હું તમારે લીધે તેઓને મારીશ નહિ. હું યુધિષ્ઠિર, લીમ, નકુળ અને સહદેવની સાથે યુદ્ધ કરીશ નહિ, પણ એક અર્જુનની સાથેજ યુદ્ધ કરીશ. કારણકે, હું જ રણમાં અર્જુનનો નાશ કરીને વિજય મેળવું તો મારો

જગતમાં યશ થાય અથવા અર્જુન મને મારીને જય મેળવે તો જગતમાં તેનો યશ થાય.

હે યશસ્વી માતા ! તમારા પાંચ પુત્રો કોઈ પણ દહાડો નાશ પામવાના નથી, જો અર્જુનનો નાશ થશે તો એ મારા કર્ણના સુદ્ધાંત પાંચ રહેશે, અને જો હું મરી ગયો તો પણ તમોને પાંચજ રહેશે.” કર્ણનાં આવાં વચન સાંભળી કુંતી દુઃખથી ધ્રુજવા લાગી, પરંતુ ધૈર્યથી સ્થિર થઈ, પુત્ર કર્ણને આલિંગન આપીને બોલી; હે કર્ણ ! તું જેમ કહેછે તેમજ થશે. કૌરવો વિનાશ પામશે. કારણ કે દૈવ મહાબળવાન છે. હે શત્રુનો નાશ કરનાર બેટા કર્ણ, તેં જે ચારે ભાઈઓને, અભયદાન આપ્યું છે “તે યુદ્ધ ન કરવા રૂપી અભયદાન તું પાળજે” તે પછી કુંતાએ કર્ણને કહ્યું કે, “તાં નિર્વિદ્ધ કલ્યાણ થાઓ” કર્ણે તેના ઉત્તરમાં ‘તથાસ્તુ’ એમ કહ્યું. પછી તે બંને જૂદે જૂદે માર્ગે ચાલ્યાં ગયાં.

“ઉપકારનો બદલો સત્પુરૂષો ઉપકારથી વાળે છે એટલુંજ નહિ, પરંતુ ઉચ્ચ પુરૂષો તો અપકારનો બદલો પણ ઉપકારથીજ વાળવા સદૃ તત્પર હોય છે.”

દોહરો.

સાકર તજે ન સરસપણું, સોમલ તજે ન ક્ષેર,
સજન તજે ન સહનતા, દુર્જન તજે ન વેર.

દોહરા.

- દાતાથી મોટો નહિ, દાતાથી નહિ શૂર;
દાતાથી ડાહ્યો નહિ, પ્રતાપ જેનો પૂર. ૧
- બહોતેર કળા બુદ્ધિવધે, ચહિદ વિદ્યાચિત્ત આહાય;
દાતા ગુણુ જેમાં વસે, બહોળો જશ બંધાય. ૨
- કળ વિકળ જાણુ નહી, દીલથી હોય દાતાર;
વિશંભરને વહાલો ધણો, ધન્ય એનો અવતાર. ૩
- સોમાં શૂરો કોઇ ક નર, લક્ષે કોઇ દાતાર;
પંડિત નર પરખી શકે, ધન્ય એનો અવતાર. ૪
- શરીર આપવું સોહલું, દોહલો દેવો દામ;
દાતા ધન ધુળવત ગણુ, તે નહી ઠામે ઠામ. ૫
- જીવત જગતે જશ વધે, સ્વર્ગ સમુ સુખ થાય;
કૃપણુ હોય કોટી પતી, આપ હાથે નવખાય. ૬

કવિ શામળ.

બોધવચન.

- ૪૦ સન્નનોની વિભૂતીઓ પરોપકારાર્થે છે.
- ૪૧ શ્રમ સર્વ વસ્તુને જીતે છે.
- ૪૨ દોલત કરતાં ડહાપણ ઉમદા ચીજ છે.
- ૪૩ ક્રોધના ઉપર કઠોર વચન નાખ્યા આગમજ પોતાપર લાગુ કરો.
- ૪૪ પોતાના નોકરો તરફ ઉદારતા, તે નવી ખાણ શોધવાના પ્રયત્ન બરોબર છે.
- ૪૫ દેશ સુધાર્યા પહેલાં પોતાનું ઘર સુધારો.
- ૪૬ આગ્રહ પૂર્વક ઉત્સાહની સામે કશું ટકી શકતું નથી.
- ૪૭ સુખ દુઃખ એ સૃષ્ટિનો ક્રમ છે, માટે તેને બહુ સ્વાધિન થવું નહિ.
- ૪૮ દરેક કામની શરૂઆતમાં ભય છે, માટે દૃઢતાથી તેનાપર જય મેળવવો.
- ૪૯ દરેક માણસે આત્મવિજયી થવું જોઈએ.
- ૫૦ પોતાના અંતઃકરણની પરીક્ષા કરતાં પણ શીખવું જોઈએ.

૫૧ પોતાનો હક્ક મેળવતાં પોતાના આશ્રીતો તરફ
પણ નજર કરવી.

૫૨ મનુષ્યનો સંકલ્પ શરીર પર દૃઢ અસર કરે છે,
માટે અંદરથી ન ચિંત રહેવું

૫૩ દરેક કામનો આધાર બનતા સુધી પોતાપર
રાખવો વધારે સારો છે.

૫૪ સ્વવર્તનની અસર પોતાની પ્રજાને જલદી થાય
છે, માટે પોતાનાં રીતી રિવાજ તરફ પણ
દૃષ્ટિ રાખવી.

વજીર તરફ બાદશાહનો પ્યાર.

એક બાદશાહને પોતાના વજીર ઉપર ઘણાજ
પ્યાર હતો, તે વજીર જ્યારે ઘડપણમાં મરણને આ-
ટલે પડ્યો, ત્યારે બાદશાહ બહુજ દુઃખી થયો, અને પો-
તાને તેના મરણની ખબર કાને ન પડે, તેથી એવો હુ-
કમ કર્યો કે,

“જે કોઈનેક વજીરના મરણની ખબર કરશે, તેને
તેજ ઘડીએ શૂળીએ ચઢાવવામાં આવશે!”

આટલું બધું તે વજીર તરફનું દુઃખ ધરાવતો હતો.
ઉપલો બાદશાહનો હુકમ સાંભળી વજીરના મરણની

ખખર કરવાને કોઈપણ હામ બીડી શક્યું નહિ, અને ખેત્રણ દિવસ ગયા કેડે, તે બલો વજીર પોતાના પેદા કરનારની રૂબરૂ, આ ફાંની દુનિયા તજ ચાલીગયો હતો.

અંતે તે વજીરનો એક પુત્ર હતો, તેણે આ દુઃખ-દાયક અને જીવ સાટેના સમાચાર બાદશાહને પહોંચાડવાની હામ ભરી, અને પાદશાહ પાસે જઈ 'કદ-મખોસી કરી નીચલો દુહોખોલ્યો.

“હીલન મીલન ચીતવન મીટી, પિંજર ઘટકે દ્વાર ;

હંશા થા, સો, ઉડગયા, રહી શાશ્વતી શાશ્વ.”

મોટા નાગે ડંખ માર્યો હોય તેમ આ દુહાનોમર્મ સમજી બાદશાહ પુકારી ઉઠ્યો, “તારે શું, અંતે મારો નેક વજીર મરણ પામ્યો ?

“હા, ખુદા વંદ” વજીર પુત્રે જવાબ દીધો “જે શબ્દો આપને મોઢે નીકળ્યા તેજ ખરા છે.”

વજીર પુત્રને ચાલાક જોઈ, તેજ જગોપર તેને કા-યમ કર્યો, અને તેની હિંમત તથા સ્વાર્પણનાં ધણાં વ-ખાણ કર્યાં ? “હિંમતે મરદા તો મદદે સ્વોદા”

સાવલી, ગામની પરબડી.

ભર ઉનાળામાં એક બાઈ જંગલમાં ‘પરબ, માંડી પાણી પાતી હતી. ત્યાં ચાર મુસાફરો આવી ચઢ્યા’ તેમણે ઠંડું પાણી પી પોતાની તૃષ્ણ મટાડી. જતી. વખતે, તે બાઈના હાથમાં પહેલા જનાર માણસે એક સોનાની મહોર આપી. બીજા એ એક પૈસો આપ્યો. ત્રીજાએ એક પાઈ આપી અને ચોથો માણસ એમજ ચાલ્યો ગયો.

પાછળ રહેલો એક પટાવાળો કહે છે કે, “બાઈ, આ, પહેલા ગયા તે તો વડોદરાના મહારાજા શિયા-જીરાવ હતા. બીજા અમદાવાદનો શ્રાવક છે. ત્રીજા કપડવંજીનો વાણિયો છે, અને ચોથો ઉમરેઠનો કોઈ માગણુ બ્રાહ્મણ હોય એમ જણાય છે.” બીજા, બાઈ, “ઘોડો ઘોડાના રૂપને દોડે” એ, કહેવત પ્રમાણે રાજા, પ્રજા અને માગણુ સૌએ પોતપોતાની સ્થિતિ, વૃત્તિને અનુસરી તારા તરફ ઉદારતા કરી છે. એમણે કંઈ પાણીનું મૂલ્ય કયું નથી. પાણી એ તો ચારે જણની તૃષ્ણ સરખી રીતેજ મટાડી છે. બાઈ!

સર્થ સરખા મનના હોય, તો જગત્માં મોટા, નાના,
શી રીતે કહેવાય !! ”

ગીતિ.

નામ રહે છે જગમાં, રહે ન નાનાં સદા કોઈ પાસે;
કીર્તિ કોટ રૂપાळा, પહે ન પાડ્યા સદા અચલ માસે.

“શતેષુ જાયતે શૂરઃ સહસ્રેષુચ પાંડિતઃ ।

વક્તા દશ સહસ્રેષુ દાતા ભવતિ વા,ન,વા,” ॥ ૧ ॥

સો પુરૂષોમાં એક શૂરવીર થાય છે, હજારમાં એક
પાંડિત થાય છે અને દશ હજાર પુરૂષોમાં એક વક્તા
થાય છે; પણ દાતાર પુરૂષ થાય કે, ન થાય ! અર્થાત
દાતા થવો અશક્ય !

બગર ટીકિટનો કાગલ !!

એક મહાન કવિ અમેરિકામાં મુસાફરી ગયો
હતો, ત્યાં હિંદુસ્થાન મધ્યેના એક મિત્ર તરફથી
સ્ટાંપ વગરનું એક કાગળ તેને મળ્યું. કવિ સાહેબે
સ્ટાંપની બેવડી રકમ ભરીને કાગળ ખરીદ્યું; પણ

તેના ભારે ખીજવાટ વચ્ચે તેમાં ફક્ત નીચલા શબ્દો
તેણે વાંચ્યા.

“હું સારી પેઠે છું, લી. તમારો દુવાગીર; ઇ.” * *
* કવિએ, આ નક્કાઇનો બદલો લેવાનો ઠરાવ કર્યો.
ભારે વજનનો એક પથ્થરો મેળવી, તેણે એક પેટીમાં
પેંક કીધો, અને, તે, લઇ જવાનો ખરચ આપ્યા વિના,
પોતાના મિત્ર ઉપર ટપાલ મારફતે હિંદુસ્થાન
રવાના કર્યો. મિત્રને આ પેટી મળતાં, તેમાં કંઈ
કિંમતી માલ હશે, એવા ખ્યાલથી, ટપાલ ખરચની
મોટી રકમ આપી, તે પેટી લીધી.

તે ઉખેડીને જોતાં, તેના મોટા ગુસ્સાસાથે, એક
અસાધારણ પથ્થરો જોયો!! અને તે ઉપર વળગાવેલી
નીચે પ્રમાણેની ચિઠ્ઠી વાંચી.

“તમે સારી તન દુરસ્તીમાં હોવાની ખબર આપ-
નારો કાગળ વાંચ્યા પછી, મારી છાતી ઉપરથી આ
પથ્થર જેટલો ચિન્તાનો ભાર ઓછો થયો હતો.” !!

વજીરની જગોનો ઉમેદવાર.

અકબરની કચેરીમાં એક દીવસે એક વજીરની જગ્યાનો ઉમેદવાર આવ્યો, અને કહેવા લાગ્યો, ‘બાદશાહ સલામત, હું વજીરાતનું કામ સારી રીતે બાણું છું. અકબરે કહ્યું, “આ વખતે તમામ મેહ-શીલનાં માણસોના મનમાં શું છે?” ત્યારે તે ઉમેદવાર બોલ્યો “ગરીબ પરવર, માણસના મનની વાત હું શી રીતે કહું?” અકબરે કહ્યું, “જે તને એટલું જ્ઞાન તથા તો તું વજીરાતનું કામ શી રીતે કરીશ?” ફરી તે ઉમેદવાર બોલ્યો, “જહાંપનાહ, હું એવો કોઈ માણસ નથી જોતો, કે જે બીજા માણસના મનની વાત કહે. તેમ વળી આ વખતે દરબારમાં મોટા મોટા વજીર બીરાજેલા છે, એમનામાંથી કોઈને પૂછો વાંચું, કોઈ કહી શકે છે?” ત્યારે અકબરે બીરબલને પુછ્યું, “બીરબલ, તું કહે કે આ વખતે તમામ માણસોના મનમાં શું છે?” બીરબલે કર જોડીને કહ્યું, કે “તમામ લોકોના મનમાં એમ છે કે અકબર બાદશાહ અમર રહે અને આપનો નેક અમલ તમામ પૃથ્વી પર જામે. એમ છે, પૂછી લ્યો ખુદાવીંદ સર્વને.”

અકબરે ખીરબલનો જવાબ પસંદ કરી, આવેલા ઉમેદવારને રજા આપી.

દોહરા.

મૂલ, શ્રવણ, દ્રગ, નાસિકા, સવકો એકહી ઠોર;
કહેવો, સુનવો, દેખવો, ચતુરનકો કછુ ઓર.

શેઠે કણસલું કાગવાસમાં વાળ્યું!?

એક વખત આસો મહિનામાં જ્યારે વરસાદ બંધ પડ્યો હતો, અને ખેતરોમાં અનાજ પાકીને તૈયાર થયું હતું, તે વખત એક વાણીએ જેતું નામ અમથાશાહ હતું, તે પોતાના ખેતરમાં ગયો. આ વખતે પરમેશ્વરની દયાથી વરસાદવાણી ઠીક થયાં હતાં; તેમજ ખીજી કશી અડચણ નહિ પડવાથી ખેતરમાં અનાજના છોડ સારી હાલતમાં રહ્યા હતા.

અમથાશાહના ખેતરમાં બાજરી પાકીને તૈયાર થઈ હતી, અને ખેતરમાં બાજરીના છોડ ઉપર કણસલાં એવાં તો શોભી રહ્યાં હતાં કે, તે જોઈ મનને ધણી આનંદ થાય. આ બાજુ ખેતર બાજરીના મોઠા મોઠા

જોડને લીધે ધણું રળિયામણું લાગતું હતું, અને તેને અંદર ફરીને તપાશી શકાય તેમ નહોતું તેથી અમથાશાહુ માળા ઉપર ચડ્યા, અને ઉંચા નીચા થઈ ચારે બાજુ જોવા લાગ્યા. દેખાવ રળિયામણા હતો તેથી શેઠ રાજીરાજી થઈ ગયા; પણ તેવામાં દૈવયોગે શેઠને નાખુશ કરનાર એક બનાવ બન્યો.

ખેતરની વાડ ઉપર એક કાગડો બેઠો હતો તે “કા, કા” કરતો આમતેમ ડોકું ધુણાવતો હતો. અમથાશાહુની નજર અનાયાસે તે કાગડા ઉપર ગઈ. તેમના મનમાં આવ્યું કે, રખેને આ કાગડો એમાંથી એકાદ કણસલું લઈ જાય! આવો વિચાર કરતા હતા તેવામાં બન્યું પણ તેમજ. કાગડો “કા, કા” કરતો ઉડ્યો અને એક કણસલું ઝટ લઈને ચાંચમાં લીધું, પછી શેઠના માથા ઉપર થઈને ઉડતો ઉડતો આગળ ચાલ્યો.

શેઠ આ જોઈને બહુ દિલગીર થયા. મનમાં ધણું એ આવ્યું કે જો મારે પાંખો હોત તો એની ચાંચ મરડીને એ લુચ્ચા પાસેથી હમણાંજ કણસલું લેઈ લેત, પણ લાચાર, ઇન્દ્રિયે પાંખ આપી નથી. ઊંચું જોઈને કહે છે, હાયરે હાય, હવે શું કરું!!

આ કાગડો જાણે શેઠને રીસે બાળવા ઇચ્છતો હોય તેમ તે કણસલું લેઈ એક ઝાડ ઉપર બેઠો, અને શેઠની જાણે મશ્કરી કરતો હોય, તેમ તેમના સામું બેઠ “કા, કા” કરવા મંડ્યો.

શેઠથી આ અપમાન ખમાયું નહિ, તેથી ગુસ્સામાં આવી બોલી બેઠો, “વાર, વાર, બચ્ચાજી, કંઈ ફિકર નહિ, આનું સાદું તો આગળ પર વાળીશ.” પછી જ્યારે ભાદરવા માસમાં શેઠના બાપનું શ્રાદ્ધ આવ્યું ત્યારે, ગોરને કહ્યું કે “ઓણ વાસ નાખવી નથી.” ગોર આશ્ચર્ય પામ્યા અને બોલ્યા “શા માટે?” શેઠ ગુસ્સામાં બોલ્યા, “હરામખોર કાગડો લીલું છમજેવું બે આનાનું કણસલું આગળથીજ લઈ ગયો છે હવે વાસ શેની નાખે?”

આવી શેઠની ઉદારતા સાંભળીને ગોર મહારાજ તો સ્તબ્ધ થઈ ગયા અને મનમાં બોલ્યા “અરે રામરામ, કણસલું કાગવાસમાં વાળ્યું!!”

કેદારનું કંકણ.

એક શાન્તિ બ્રહ્મા નામના બિલાટે દૂધ પીવાના હેતુથી, દોહણીમાં ઘણા જોરથી પોતાનું માથું ધાલ્યું હતું. દૂધ પીધા પછી માથું બહાર નીકળી શક્યું નહિ, ને ઘણા પ્રયત્ને વાસણ ફેડી નાખ્યું, પણ દોહણીનો કાંડો તેના ગળામાં ભરાઈ રહ્યો. આથી તેના જાતી ભાઈઓ પણ તેની આવી વિચિત્રતા જોઈ તેને તિરસ્કાર કરવા લાગ્યા. આથી કંટાળી તે એક મહાદેવના દહેરામાં ગયો. જ્યાં ઉંદરોની વસ્તી ઘણી હતી, તે તેને જોઈ નાશી ગયા; ત્યારે તેણે સર્વને એકઠા કરી કહ્યું કે, “જીઓ ભાઈઓ, હું કેદારનાથની જાત્રા કરવા ગયો હતો, અને હવે સર્વ પ્રાણીને સમાન ગણી કોઈની પણ હિંસા ન કરવી, એવો નિશ્ચય કરી આ ‘કેદારનું’ કંકણ પહેરી લાવ્યો છું.”

અને આ મહાદેવના પવિત્ર સ્થળમાં હું તમો સર્વ ભાઈઓ સાથે, હળી મળીને રહેવાની ઇચ્છા રાખું છું. શાન્તિબ્રહ્માનું આવું સમાન ભાવનું યુક્તિ ભરેલું ભાષણ સાંભળી, સર્વ ઉંદર ભાઈઓ નિર્ભય થયા. થોડે

વખત ગયા પછી તે બગલગતે એવી યુક્તિ કરવા માંડી કે, જે છેલ્લામાં છેલ્લો જાય, તેને પકડી ખાઈ જાય. એમ કરતાં ધણા ઉંદરોનો તેણે નાશ કર્યો. કોનો અને દરરોજ કેટલાનો નાશ થાય છે, તે તેઓ જાણી શક્યા નહિ, પણ હંમેશાં સંજ્યા ઓછી થાય છે, એમ તેમના સમજવામાં આવ્યું હતું; તેવામાં એક બાંડો (પૂછડી વગરનો) ઉંદર જાણાયો નહિ, તેથી તેઓ સમજ્યા કે આ શાન્તિ બ્રહ્માનુંજ કામ છે !

ત્યારે તેમણે તેને નીચે પ્રમાણે કહ્યું :—

“શાન્તિ બ્રહ્મન્મસ્તુભ્યં, નમઃ કેદાર કક્ષ્ણમ્ ।

સહસ્રેષુ શતં નાસ્તિ બંધ પુચ્છોન દૃશ્યતે.”

“હે, શાન્તિ બ્રહ્મા ! તને અને તારા ‘કેદારના’ કં-કણ બંનેને નમસ્કાર છે. હજારમાંથી સો પણ હાલ જાણાતા નથી, અને બાંડો જિંદર ન જાણાવાથી, અમને ખાતરી થઈ છે કે, તેંજ આ બધા જિંદરોનો નાશ કર્યો છે.”

દ્રોણાચાર્યની શાળામાં અર્જુનનો અભ્યાસ.

આ મહા વ્યાસાવળી અને વીર પુરુષ હસ્તિના પુરના રાજા પાંડુનો પુત્ર, અને મહારાજા યુધિષ્ઠિરનો ભાઈ થાય. તે પોતાના મોટા પરાક્રમ વડે પૃથ્વીમાં પ્રખ્યાતીને પામ્યો છે. એણે પણ દ્રોણાચાર્યની શાળામાં દુર્યોધન રાજા સાથેજ અભ્યાસ કર્યો હતો. અર્જુનને પોતાના અભ્યાસમાં ભારે પ્રવૃત્ત થએલો જોઈ એક દિવસે દ્રોણાચાર્યે શાળાના રસોઈઆને એકાન્ત જોલાવી કહ્યું કે, અર્જુન રાતે જમતો હોય, તે વખતે દીવો ઠારી નાખજે, ને પછી તેને અન્ન પીરસવું નહિ, અને માગે તો કહેવું કે અંધારામાં જમાય નહિ. આ વાત મારી કહેલી છે, એમ તેને જાણવા દઈશ નહિ. પછી તેણે તેમ કર્યું, અને અંધારામાં પીરસવાની અર્જુનને ના પાડી. ત્યારે અર્જુને કહ્યું કે, “રોજના અભ્યાસથી અંધારામાં પણ કોળીઆ મોઢામાંજ જાય.” એમ કહેવાથી રસોઈઆએ પીરસ્યું; અને અર્જુને જમી લીધું. આથી તેણે એવું દ્ર-

છાંત લીધું કે “અભ્યાસથી સર્વ વાત સરલ છે.” પછી
 રાત્રે અંધારામાં પણ ધનુષ વડે બાણ ફેંકવાનો
 અભ્યાસ કરવા માંડ્યો. રાત્રે ધનુષ્યનો શબ્દ સાંભ-
 લીને દ્રોણગુરૂ પથારીમાંથી ઉઠીને અર્જુનને આલિંગ-
 ન કરી કહ્યું કે—“તું મોટામાં મોટો સમર્થ યોધો
 થઈશ, અને ધનુર્વિદ્યામાં તારા જેવો કોઈ પરાક્રમી
 નીકળશે નહિ,” એવો આશિર્વાદ આપ્યો, અને બધી
 જાતનાં યુદ્ધ શીખવ્યાં. એક વખતે ‘ગરંજ’ પક્ષીને
 ઝાડપર ટંગાવ્યું, અને તેને પાડવાનું દરેક રાજકુંભારને
 પરીક્ષા કરવા ફરમાવ્યું, તેથી સર્વ જાણુ બાણુ સાધીને
 ઉભા રહ્યા. તેમાં પણ તે પક્ષીને અર્જુનને બાણથી
 વીંધીને પાડ્યું હતું. પોતાના ગુરૂ ગંગામાં નહાતા
 હતા, ત્યાં તેમને ઝુડ (મગર) બાઝ્યો હતો, તે વખતે
 શિષ્યોની પરીક્ષા લેવા અને તે દુઃખમાંથી છૂટવા, સ-
 ર્વને આજ્ઞા કરવામાં આવી હતી. તે વખતે પણ તેમને
 અર્જુનને છૂટા કર્યા હતા. દ્રૌપદીના સ્વયંવરમાં તથા
 કૌરવ પાંડવોના યુદ્ધમાં પણ તેણે જય મે-
 લવ્યો હતો.

આ પાઠ આપણને એવું શીખવે છે કે એવી કોઈ

પણ વરતુ નથી કે જે મનુષ્યના દૃઢ સંકલ્પ આગળ ન પ્રાપ્ત થઈ શકે?

આ ઉત્તમ શિષ્યને શ્રી કૃષ્ણે તત્વજ્ઞાનથી ભરપુર ‘ગીતાશાસ્ત્ર,’ શીખવ્યું હતું, જેને પ્રત્યેક આર્ય સંપૂર્ણ પૂજ્યભાવથી શ્રુત્યે છે. ત્યાંસુધી ભગવદ્ગીતાનું મહાત્મ્ય જગત્માં કાયમ છે, ત્યાંસુધી અર્જુન પણ શ્રી કૃષ્ણ સન્મુખ કાયમજ છે.

ઉદ્યોગીને થેવડો લાભ.

ત્રીજે જ્યોર્જ રાજા ગામડામાં ફરતો ફરતો શિકારની રમતમાં એક ઘાસના ખીડમાં આવી પહોંચ્યો. ત્યાં એકજ બાયડી ઘાસ કાપતી હતી. રાજાએ પૂછ્યું તમારાં સાથી ક્યાં ગયા છે? બાયડીએ કહ્યું તેઓ રાજાને જોવા ગયાં છે. રાજાએ કહ્યું તો તું કેમ ના ગઈ? બાધએ જવાબ દીધો કે, એમાં શું જોવાનું છે. એપણુ આપણા જેવો મૂર્તિમાનજ હશે! પહેલાં આપણુ આપણી અગત્યતા વિચારવી જોઈએ. જે મૂર્ખાઓ શહેરમાં ગઈ છે, તેમણુ આખા દિવસની મજૂરી

ખોઈ, પણ મારે તો પાંચ છોકરાંનું બરણ પોષણ કરવું પડે છે, તેથી એક દિવસ મનૂરી ખોઈ તો ઘણી આપડા પડે. દયાળુ રાજાએ તેના હાથમાં પોતાનો સોનાનો શિકકો મુકીને કહ્યું કે તમારાં જે સાથીઓ શહેરમાં ગયાં છે, તેમને કહેજે કે, “મહારાજ પોતેજ મળવા આવ્યા હતા અને આ સોનાના શિકાવાળી છખી યાદગીરીમાં મને આપી ગયા છે.”

અસાધારણ પિતૃ ભક્તિ.

પૂર્વે શિન્તનુ નામે એક રાજા હસ્તિનાપુરમાં રાજ્ય કરતો હતો. તેને દેવવ્રત નામે એક પુત્ર હતો. તે બહુ રૂપવાન, બળવાન અને બુદ્ધિમાન હતો. તેની પિતા તરફ અસાધારણ ભક્તિ હતી.

એક વેળા એક માછીની કન્યા, જેનું નામ સત્યવતી હતું, તેને જોઈને રાજા શિન્તનુને તેની સાથે લગ્ન કરવાનો વિચાર થયો, પણ દેવવ્રતની મરજીથી ઉદ્ધટા ચાલીને તે તેમ કરી શકે તેમ નહોતું, માટે તે બહુ ઉદાસ થઈ ગયો. દેવવ્રતે પિતાને ઉદાસ

જોઈ પૂછ્યું, “પિતાજી, આપ શા, માટે ઉદાસ દે-
ખાઓ છો ?”

શન્તનુએ નિશ્વાસ નાખી કહ્યું “કંઈ નહિ બેટા.”

દેવવ્રતે કહ્યું, “મારા આગળ આપ વાત છાની
રાખશો નહિ, એવી મને ખાત્રી છે, કેમકે મારા સમાન
આપને બીજું કોઈ પ્રિય હોય એમ હું માનતો નથી.
જો આપને કંઈ અર્થની ઇચ્છા હોય તો પ્રાર્થના
કરીને પણ લાવી આપવા આપનો આજ્ઞાકિત પુત્ર
તૈયાર છે ?” આવાં અનેક વચનો બોલી, પિતાની મ-
રજી જાણવાની તેણે હઠ લીધી. પુત્રની આવી હઠ
જોઈ, રાજાએ પોતાનો વિચાર ઉઘાડો કર્યો, અને તે
સંભળી દેવવ્રત બહુજ આનંદ પામ્યો; ને તરતજ
સત્યવતીના પિતાને પોતાના પિતાની મરજી જાણાવી.

તે કન્યાના બાપે કહ્યું કે, “તું રાજ્યાધિકારી પુત્ર
છે, તેને મૂકીને મારી કન્યા જે ઉતરતી જાતિની ગ-
ણાય, તેના પુત્રને રાજ્ય મળવાનો લગારે સંભવ નહિ,
માટે હું તેમ કરવા રાજી નથી.”

પછી દેવવ્રતે ઋષિઓ અને રાજ પુરૂષોના દેખતાં
ધૃત્વરને સાક્ષી રાખી એવી પ્રતિજ્ઞા લીધી કે, “મારે

આખી ઉમર ‘અમર્ય’ પાળવામાં ગાળવી, અને તારી પુત્રીને જે સંતતી થાય, તેનું સર્વ પ્રકારે રક્ષણ કરવું.”

દેવવ્રત જેવો રાજકુમાર, કે જે મહાસુખમાં ઉછરેલો અને જેના મનમાં સંસાર વ્યવહારના મોહક સુખનો પણ બહુ અભિલાષ રહેલો, તેની આવી ભયાનક પ્રતિજ્ઞા સાંભળી, તે માછીની ખાત્રી થઈ અને તેણે પોતાની કન્યા સત્યવતીને રાજા શન્તનુને આપી.

ધન્ય છે, આવા કુલ દીપક પિતૃભક્તને ! તેમનું ભૌતિક શરીર આ ક્ષણભંગુર જગતમાંથી નાશ પામ્યું છે, પણ “ભીષ્મ” જેનો અર્થ “ભયંકર પ્રતિજ્ઞા કરનાર” થાય છે, તે ‘અમર નામ’ સૂર્ય ચંદ્ર તપે ત્યાંસુધી લોકના હૃદયમાં વાસ કરશે.

છપો.

સપુત નામ સરદાર, કોઈ ઉપર નવ કોપે ;
સપુત નામ સરદાર, પિતાનું વચન ન લોપે.
સપુત નામ સરદાર, આપનું કુળ ઉદ્ધારે;
સપુત નામ સરદાર, હોય સમરથ પણ હારે.

વળિ સપુત નામ સરદાર તે, કુટુંબનું પોષણ કરે;
શામળ કહે સપુત સલક્ષણા, માત પિતા જેનાં ઠરે.

હંચમાં હલકાં પાત્રો સમાતાં નથી!

એક વખત મેં મારા એક મિત્રને પૂછ્યું કે, “તમારા, અને તમારા લખાણ વિષે, જાહેરમાં ઘણીજ ટીકા થાય છે, એમ છતાં પણ તમે જરાએ ગભરાતા નથી; અને જાહેર છાપા તથા જાહેર માણસો સાથે રવૈરભાવ રાખવાને બદલે, તેમના ઉપરિ માન અને સ્તેહની નજરે જુઓ છો; પણ તેથી ઉલટી રીતે, આપણા પેલો બીજો મિત્ર, તેના વિષે કંઈ પણ બોલવામાં આવતાંજ ચીડાઈ જાય છે, અને આપણી સાથે, બે ત્રણ દિવસ સુધી તો બોલતોજ નથી, તેનું કારણ શું?” મારા તે વિદ્વાન મિત્રે તે ઉપરથી મને નિચેની વાર્તા કહી.

“ચાંદીના ચમચાઓની મિજલસંમાં, એક વખત એક લાકડાનો ચમચો, પોતાની ઉપર ચાંદીનો ઢોળ

ચઢાવીને દાખલ થયો. સર્વે વચ્ચે ૧ગાઢી દોસ્તી બાઝી અને લાકડાનો ચમચો પણ ચાંદીનો ઢોળ હોવાથી, મોટા ખાનદાનમાં ખપવા લાગ્યો. આમ ઘણા દિવસ ચાલ્યું, પણ આખરે તેમની દોસ્તીમાં નિચેની તકરાર ઉપરથી ખલેલ પડી.”

એક દિવસ, ચાંદીના ચમચાઓના જન્મ દિવસના ઉત્સવની ખુશાલીના વાર્ષિક ખાણામાં, એક વૃદ્ધ ચમચે દરખાસ્ત મૂકી કે “આપણે અમુક દિવસે, એક મોટા ધિક્કધિક્કતા ચૂલામાં, એક કલાક સુધી રહી આવવું.” આ દરખાસ્તને એક નાનકડા ચમચાએ ખુશીથી ટેકો આપ્યો. એટલામાં, પેલા ઢોળવાળા ચમચાએ ગભરાઈને આ દરખાસ્ત ઉપર સુધારો મૂક્યો કે, “આવી નકામી તસ્દી લેવાની કંઈ જરૂર નથી. ડાહ્યા પુરૂષો રનિષ્પ્રયોજન કશું કાર્ય કરતા નથી.” આ સુધારાની દરખાસ્તપર તકરાર ચાલ્યા પછી, પ્રમુખે છેવટનું ભાષણ કર્યું કે, “જેવી રીતે ડાહ્યા પુરૂષો પોતાની વિશેષ ટીકા થવાથી ખુશ થાય છે, એવી ઇચ્છાથી કે, પોતાના ગુણદોષ જાણવાનું તેજ ખરું

સાધન છે; અને જે દુર્ગુણ હોય છે તે ટીકાઓના
 ૧ પ્રહારથી નાશ પામે છે. તેવીજ રીતે આપણે સર્વે
 ચાંદીના ચમચાઓએ પણ, અમુક વખતે દેવતામાં
 જઈ આવવું, ધણું અગત્યનું છે: કેમકે તેમ થવાથી
 ધણા દિવસનો કાટ ચઢ્યો હોય, તો તે નાશ પામે છે,
 એટલુંજ નહિ, પણ આપણે વધારે ૨ પ્રકાશિત દેખા-
 ઇએ છીએ; અને આપણી કિંમત વધે છે.”

સભામાં મત લેતાં, અસલ દરબારત, એક ૩ વિરહ
 મતે પસાર થઈ, અને વિરહમત આપનારે, ધણીજ
 નાખુશીથી, એ મંડળીમાંથી રાજનામું આપ્યું.

હલકાં માણસો, દૈવયોગે આબરૂદાર મંડળીમાં દાં-
 ખલ થઈ જાય છે, પણ પ્રસંગ આવ્યે, તેમનો મૂળનો
 સ્વભાવ જણાવી, નિરાશા સાથે જૂદાં પડે છે.

ईश्वरी दरबारमां एक राजानी नौध.

સખકતગીન રાજ અલખતગીનનો ગુલામ હતો,
 તે તમે ઇતિહાસમાં શીખી ગયા છો.

નિશાપુર શહેરની આસપાસના મેદાનોમાં તે શિકાર કરવા જતો હતો. એક દિવસે જંગલમાં એવું બન્યું કે, તેણે નિર્ભયપણે ચરતી એક હરણી, અને તેની બાળુએ તેનું બચ્ચું દીઠું. તેણે પોતાના ઘોડાને એડી મારીને દોડાવ્યો, અને ત્યાં જઈને તરત તે હરણીના બચ્ચાને પકડ્યું, ને તેના પગ બાંધીને તેને સંભાળથી જીન ઉપર પોતાની આગલ મૂક્યું. પછી તે શહેર તરફ પાછો ફર્યો; પણ જ્યારે તે ગયો ત્યારે બિચારી હરણી દયામણી રીતે તેના તરફ જોતી જોતી તેની પાછળ ચાલી !

આથી સખકતગીનનું અંતઃકરણ એટલું દયાર્દ્ર (દયાથી ભરેલું) થઈ ગયું કે, તેણે તે બચ્ચાને છૂટું મૂકી દીધું. ત્યારે તે હરણી અતિ હર્ષ પામી અને પોતાના બચ્ચા સાથે ખેતરોમાં ખુશકારક સ્વતંત્ર જીવન ભોગવવાને પાછી ફરી; પણ હજી તે પાછી ફરી ફરી સખકતગીન તરફ જોતી હતી, અને તેની વિશાળ આંખો આભાર અને પ્રેમનો ભાસ કરતી હતી. તેજ દિવસે રાત્રે સખકતગીને સ્વપ્નામાં એક તેજસ્વી પેગમ્બર જોયો. તેણે કહ્યું “હે અમીર, નાસિરુદ્દીન

અખકતગીન તેં નિરાધાર અને દુઃખી પ્રાણી તરફ કોમળ દિલથી જે દયા બતાવી છે, તે હશ્વરના તખ્ત આગળ સ્વીકારવામાં આવી છે, અને એક હશ્વરના ‘રાજસભાગૃહ’ (council chamber) માં રાજ-ઓના પત્રકમાં તારૂં નામ નોંધાયું છે; તે માટે તારી પ્રબળ તરફ જરૂર એજ રીતે દયાથી વર્તવું, અને કદી આ દયાનો ગુણ છોડવો નહિ. કારણ કે માયા અને દયા આ લોકમાં તથા પરલોકમાં કલ્યાણનો અખુટ ઝરો છે.” શિકારની રમત રમનાર, ગાય, બળદ, બકરાના ગળા ઉપર છરી મુકનાર, અને પવિત્ર સ્થાનોના દરવાજે, હલાલ કરવા વાળાએ જાણવું જોઈએ કે, મુસલમાની ધર્મના નિયમોમાં દયા સંબંધી ઉપદેશનો ભાગ કેવો છે? મહુમ્મદ પેગંબરના ચરિત્ર ઉપરથી સમજાય છે, કે આ પંથ જોર જીલમથી નહિ, પણ દયા અને પ્રેમનાં કામોથીજ પૃથ્વી ઉપર ફેલાયો છે.

યોગ્યતાધિનાની બક્ષીસ.

અકબરને એક વખત પોતાના દૂધભાઈ ઉપર ધણી પ્રીતિ થવાથી, તેને એક નાનકો રાજ્યનો સુલતાન બન

નાઓ. પણ તે જરાક કમ અફલનો હોવાથી, તેને ખીર-
ખલના જેવો પ્રધાન આપવાની ઇચ્છા થઈ, કે જેથી
તેનું રાજ્ય પોતાના રાજ્ય જેવું સલામત થાય. આ
સખખથી ખીરખલને તેણે એવો હુકમ કીધો કે “આક-
દિવસની અંદર તારા જેવો એક ખીન્ને ખીરખલ લાવ.”
આથી તે મુશ્કેલીમાં આવી પડ્યો. છેક મુદત પાસે
આવી ત્યાં સુધી પોતાના જેવી સુરત,^૧ બુદ્ધિએ મળી
આવે એવો પુરૂષ કોઈ જણાયો નહિ. ત્યારે તેણે નીચે
પ્રમાણે યુક્તિકરી. પોતાને ઘેર એક ગાય હતી, તેનો
આખલો ધણાજ મદોનમત થએલો હતો, તેને શણ-
ગારી કચેરી બહાર ઉભો રાખ્યો.

ત્યારે રાજાએ પૂછ્યું કે, તમે ખીન્ને ખીરખલ
લાવ્યા? ત્યારે તેણે કહ્યું હાજી, કચેરી બહાર ઉભો
છે. તેને સિપાઈ પાસે હાંકી મગાવ્યો, તે જોઈ રા-
જાને ધણું આશ્ચર્ય લાગ્યું, કે, શું, તમે આ ખીન્ને
ખીરખલ લાવ્યા?

ખીરખલ કહે, “હાજી, તે અને હું બંને એકજ
દૂધના ધાવેલા છીએ, તેથી તે મારો ^૨ ‘દૂધભાઈ’ કહે-

૧ ચેહરો. ૨ એક સ્ત્રીને ધાવીને જુદા જુદા મા બાપના
ઉછેરેલા છોકરા.

વોય છે. જેમ આપનો દૂધભાઈ જેનખાં સુલતાન પદને લાયક થયો, તો આ મારો દૂધભાઈ મારા નામને લાયક નહિ થાય ” ! !

નોકર પસંદ કરવાની એક નવાઈ જેવી રીત.

એક વ્યાપારી કંપનીએ એક વખત એવી જાહેર ખબર બહાર પાડી કે, જે ઉમેદવારને નોકરી જોઈતી હોય, તેણે અમુક મુદતની અંદર અમારી પેઠી ઉપર પોતાની અરજી મોકલી આપવી; તેની સાથે પોતાની લાયકીનું સર્ટિફિકેટ પણ મોકલી આપવું.

આ જાહેર ખબર વાંચી સેંકડો ઉમેદવારોએ પોતાની અરજી મોકલી આપી, અને પરીક્ષા આપવાને બરોબર વખતે હાજર થયા.

“નામા ઠામા” સંબંધી ઘણી બારીક પરીક્ષા લઈ તે બધામાંથી માત્ર ચાર ઉમેદવારને લાયક ગણી તેમાંથી ક્યાને રાખવો એ બાબત નક્કી કરવાનો ઠરાવ કર્યો.

એક મુકરર દિવસે એ સધલાઓને આવવાને ફર-

માવ્યું. પરીક્ષકે હવે શું કર્યું તે સંબંધી કેટલુંક જાણવું જરૂરનું છે.

તેણે એક કપ્પાટમાં એક પક્ષી પુરીને ચાવી સાથેજ તે કપ્પાટ રહેવા દીધું. પછી એક બીજા દાબંડો લાવીને જે દિવાનખાનામાં કપ્પાટ હતું ત્યાંજ મૂક્યો. તેમાં બહુ કિંમતી મેવો ભરેલો હતો; વળી એક ચીનાઈ પેટી કુંચી સાથે મૂકી તેના ઉપર એવું લખેલું હતું કે, “ખાનગી કાગળની પેટી.” આ પ્રમાણે ત્રણ ચીજો ગોઠવ્યા પછી એક ઉમેદવાર, જેનું નામ ભૂખણુદાસ હતું તેને બોલાવ્યો, અને લખવાનું કામ સોંપ્યું. આ ભાઈએ, જાણ્યું કે લાવને જોઈએ તો ખરા કે આ કપ્પાટમાં શું ભર્યું છે? એમ કહી કપ્પાટ ઉઘાડ્યું તો અંદરનું પક્ષી તરતજ ઉડી ગયું. આ કપ્પાટ ઉપર લખ્યું હતું કે “વગર રજાએ કોઈએ ઉઘાડવું નહિ.” આ વાંચ્યા છતાં ભૂખણુદાસે કપ્પાટ ઉઘાડ્યું હતું, તેથી વિશે મોંઠે બેસી રહ્યા. આ તમાસો પરીક્ષક બેઠો બેઠો એક જાણીયામાંથી જોતો હતો, તેણે આવી કહ્યું, “ભાઈ ભૂખણુદાસ, તમને રાખવાની જરૂર અમારી કંપની ધારતી નથી, કેમકે અમારી કંપની હુકમ માનનારાઓ

માટેજ છે.” આ સાંભળી ભૂખણુભાઈ તો શરમાઈને ચાલ્યા ગયા !

ત્યાર પછી લીલાધર નામના બીજા ઉમેદવારને તેજ જગાએ લખવાનું કામ આપી બેસાડયા. લીલાધરભાઈ બહુ સવાદીયા હતા તેથી પેલો મેવાનો દાખડો ઉઘાડીને તેમાંથી, લખતાં લખતાં ખાતા ગયા, અને છેવટે આખો દાખડો ખલાસ કર્યો ! પરીક્ષકે આવી કહ્યું “ભાઈ લીલાધર, આપ જેવા ખાઉકણુની અમારી કંપનીને જરૂર નથી.” આ સાંભળી લીલાધરજી ઢીલાદપ થઈ ગયા ! અને નીચું મોઢું ધાલી ચાલતા થયા !

ત્યાર પછી ત્રીજા ઉમેદવાર બાળકુબ્જાને બોલાવ્યા અને ઉપર પ્રમાણેજ કામ સોંપ્યું. બાળકુબ્જાએ બધે ફરીને જોયું, ત્યારે તેમની નજર પેલી પેટી ઉપર પડી. તે પેટી તેમણે ઉઘાડી અને અંદરના કાગળ વાંચવા માંડયા ; આ જોઈ, પાછો પેલો પરીક્ષક આવ્યો, અને બોલ્યો, “ મી. બાળકુબ્જા, અમારી કંપનીને તમારી જરૂર નથી, કેમકે તે વિશ્વાસને આધારે ચાલે છે.” આ સાંભળી બાળકુબ્જા પણ આગળના બે ઉમેદવારો માફક ચાલ્યા ગયા ! પછી ચોથા ઉમેદવાર મી. અમૂભાઈને

ખોલાવ્યા, અને તેને પણ આગળના ત્રણ ઉમેદવાર માફકજ કામ સોંપ્યું. અમૂલાધએ પોતાનું કામ ધ્યાન દઇને કરીધું, અને દિવાનખાનામાં પડેલી કોઈ પણ વસ્તુને હાથ લગાડ્યો નહિ. તેને પણ જોવાનું મનતો થતું હતું પણ, પ્રમાણિક, વિશ્વાસુ અને આજ્ઞાનુયાયી થવામાંજ પોતાનું કલ્યાણ છે, એ તે સારી પેઠે જાણતો હતો, અને તેવા થવા માટે હંમેશ પ્રયત્ન કરતો હતો.

અમૂલાધ ધણી વખત સુધી રહ્યો, પણ કશી ચીજને હાથ ન અડાડ્યો; તેથી પરીક્ષક બહુ રાજ થયો અને આવીને ખોલ્યો, “ભાઈ અમૂ, અમારી કંપની યોગ્ય ઉમેદવારને મેળવવા ભાગ્યશાળી થઈ છે, અને હું આશા રાખું છું કે મારી પરીક્ષામાં આપ સફળ થયા, તેજ પ્રમાણે દરેક શુભ કાર્યમાં સફળ થવા ઉમંગી રહેશો.”

અમૂએ કહ્યું “સાહેબ, ઇન્દિર આપની ધારણા સફળ કરે એવું તે દયાળુ પાસે ખરા અંતઃકરણથી માગું છું.”

રાજાઓની કૃપા અનિશ્ચિત હોય છે.

એક પ્રધાનને રાજ્ય ખટપટના સંબંધમાં વગર કારણિ જન્મકેદ કરવામાં આવ્યો હતો; અને રાજા જરા કાચા કાનનો હોવાથી બીજા હરામખોરો, તેને આડે રસ્તે દોરી ફાંચ્યા હતા. ધણા લાંબા વખતે પોલિટિકલ એજન્ટે, કંઈ રાજ્ય સંબંધી લેખ તથા બે ત્રણ બીજા બાબતોના જવાબ માગ્યા હશે. રાજાને તેના નવા મિત્રો તરફથી ઉપલા સવાલોનો જવાબ ન મળવાથી, છેવટે કેદમાં નાખેલા પ્રધાનની સલાહ લેવાનો વખત આવ્યો, અને તેનેજ પ્રધાન પદ પાછું આપવાનો ઠરાવ થયો. તેથી રાજ્ય ચિન્હ છત્ર, ચામર, દંડ, મસાલ, હાથી, ઘોડા, લશ્કર વગેરે લઈ રાજાએ પોતાના નવા પ્રધાનને બંદીખાનામાં એક ચિકી લખીને મોકલ્યાં, તેમાં નીચેના શબ્દો લખેલા હતા.

“ મહાનપિતા, લક્ષ્મીનો મદ એવો દ્રાણુ છે કે, કાન અને સાન બંને જાય છે. અપકાર, ઉપકારને પણ જાણી શકાતું નથી, તો પણ અધમ કૃત્ય કરનાર અધમતામાંજ પડે છે, એ જગન્નિયંતાનો પ્રણીત લેખ

કદી મિથ્યા થતો નથી. ઉધરતી વયમાં અનેક ઉપકારોથી ધાએલ થએલું આ શરીર, આપની પવિત્ર સુરત આગળ આવતાં શરમાય છે. ઉપકારનો બદલો સત્ પુરૂષો ઉપકારથી વાળે છે, એટલુંજ નહિ, પરંતુ ઉચ્ચ પુરૂષો તો અપકારનો બદલો પણ ઉપકારથીજ વાળે છે.”

પ્રધાન બંદીખાના માંથી આવે છે, ત્યારે પોતાની પાછળ એક ગંધેડો દોરી લાવે છે ! રસ્તામાં લોકો આ દેખાવથી બહુ આશ્ચર્ય પામે છે. દરબારમાં આવ્યા પછી રાજા ગંધેડો લાવવાનું કારણ પૂછે છે, ત્યારે પ્રધાન કહે છે કે, “રાજાઓની કૃપા અનિશ્ચિત હોય છે, નોકરી કર્યા પછી તેના ઉપર બેસીને જવું પડે, તેથી તેને હું પહેલાંજ લાવ્યો છું ! એટલે નોકરી સ્વીકાર્યાનું આ ટીપણું છે, એમ આપ સમજશો” !!

છાપ્યો.

ન હોય કાગ પવિત્ર, મિત્ર સોની નહિ કોનો ;
 ઘૂત નહી સત્યવંત, જુઠો સાચો નહિ મોનો ;
 નહિ નપુંસકમાં નૂર, આથ નવ હોય અનાથે ;
 કામ વૃક્ષ નહિ નાર, દામ ન વરે સુમ હાથે ;

જેરા વરિએ જશ હોય નહિ, શામળ કહે કહું શું કથી ;
 તમ મિત્ર મહીપતિ કોઇનો, સ્વપ્ના વિષે સુણ્યો નથી.

ઉમદા કામની બક્ષીસ.

એક માણસ ઘણા ધરડો થવાથી તેને એમ લાગ્યું કે હવે મરણ સમીપ છે; તેથી પોતાની પુંજ ત્રણ છોકરાને વહેંચી આપી; અને એક અમૂલ્ય રત્ન પોતાની પાસે એવા વિચારથી રાખ્યું કે “જે છોકરો ત્રણ મહિનામાં ઉમદા કામ કરશે તેને તે આપીશ.” થોડા દિવસ પછી મોટા છોકરાએ આવી કહ્યું—“બાપા એક માણસે મને વગર ઓળખાણે ઘણાં નાણાં સોંપ્યાં. તેની તેણે પહેાંચ પણ માગી નહિ; તોપણ ન્યારે એ પૈસા પાછા લેવા આવ્યો ત્યારે મેં તરતજ એને આપી દીધા, ને તે રાખ્યાની મહેનત અને જોખમનો કંઈપણ બદલો લીધો નહિ. બાપે કહ્યું કે જોમજ થવું જોઈએ, “શાહુકારની એજ રીત છે.”

બીજા છોકરાએ કહ્યું—“હું સરોવરની પાસે ચાલતો હતો, તેવામાં એક છોકરું તેમાં પડ્યું, કે તુરતજ મારા જીવને જોખમે હું અંદર પડ્યો ને તેને સહીસ-

લામત લાવી, કાંઠે તેની મા રોતી હતી તેને આપ્યું, શું આ ઉમદા કામ નહિ, બાપા? “ના એટા; માણુ-સમાં પ્રેમભાવ છે, તે પ્રેરણાનું એ કૃત્ય હતું.”

પછી સૌથી નાનો છોકરો બોલ્યો,—“એક અંધારી રાત્રે ખડકની કોરણુપર મારા કદા શત્રુને મેં ઉધતો જોયો. જાગીને ઉઠતાં જરા ખસવા જાય તેજ ક્ષણે તેપરથી નીચે ઉંડાણમાં પડી મરણ પામે એવું હતું. મેં તેને હળવે રહીને ઘણી સંભાળથી ઉઠાડ્યો અને પડાય નહિ એવે ઠામ સૂવા જવાને બતાવ્યું.” બાપે તેને ભેટીને કહ્યું, “મારા વહાલા પુત્ર આ રત્નને તુજ યોગ્ય છે.” “શત્રુઓને ઉપકારથી મારવા એ પણ સજ્જન પુરૂષોનું લક્ષણ છે.”

અર્જુનની ગુરુભક્તિ.

શ્રીકૃષ્ણે જેને ‘ગીતા’ જેવા ગહન વિષયનો બોધ કર્યો છે, તે અર્જુન મહાભારતમાં પ્રખ્યાત પાંડુ રાજાનો કુલ દીપક પુત્ર હતો. તેની માતાનું નામ કુંતા હતું. અર્જુન બાળપણથીજ નમ્ર વિવેકી

અને સત્ય જ્ઞાનનો અભિલાષી હતો. શાસ્ત્રમાં ગુરુને પિતા તુલ્ય ગણવાનું કહેલું છે. તે વાત અર્જુનને બહુ ગમતી. પોતાના ગુરુ દ્રોણાચાર્યને કંઈપણ પ્રશ્ન કરતો ત્યારે બહુજ સભ્યતાથી અને નમ્ર તથા મીઠી વાણીમાં કરતો. ગુરુની ઈચ્છા પણ સહજ સૂચના થતાં સમજી જતો, અને આજ્ઞા પ્રમાણે કરતો. ગુરુના સદ્ ગુણનું અનુકરણ કરવું, એ તો તેનો સ્વભાવજ હતો. ગુરુની મીઠી, સાચી અને લાભકારક વાણીનાં તે પોતાની માતા અને ભાઈઓ આગળ એટલાં બધાં વખાણ કરતો કે, તે સાંભળી સૌ સાનંદાશ્ચર્ય થતાં. જ્યારે કંઈ અધરો વિષય સહેલી યુક્તિથી ગુરુ સમન્વિતતા, ત્યારે તે હંમેશાં અનિમેષ દષ્ટિએ તેમની મુખ મુદ્રા સામું જોઈ રહેતો. અને એટલો પ્રસન્ન થતો કે કંઈ બાકી નહિ !

આવી ગુરુ ભક્તિ અને સદા ચરણનું ફળ એ થયું કે અર્જુન મહા વિદ્વાન અને પાકો રણ પંડિત થયો. દેવયોગ એવો બન્યો કે, કૌરવ અને પાંડવો વચ્ચે યુદ્ધનો પ્રસંગ આવ્યો. સામાપક્ષમાં દ્રોણ ગુરુ અને

તેમના જેટલીજ યોગ્યતાવાળા **લીખ** પિતામહ હતા. આ પૂજ્યપાદને જોઈ **અર્જુન** થરથર કંપવા લાગ્યો. હાથમાંથી શસ્ત્ર પડી ગયાં, અને **શ્રીકૃષ્ણ** જે તેના રથ હાંકનાર હતા, તેમને ગદ્ગદ કંઠે કહેવા લાગ્યો “મહારાજ, હું જનગુહ્યું કે સ્વપ્નમાં છું? ગુરૂદ્રોણ જે મારા ગુરૂ છે, જેણે મને હૃદય ચક્ષુ-જ્ઞાન આપ્યાં છે, એવા પરમોપકારીને શત્રુ ગણી ધા કરવો? પ્રભુ આ પાપકર્મથી મને બચાવો ! હું એ પિતાતુલ્ય અને હિતકારક મહાત્માનો નાશ કરી શું સુખ ભોગવીશ ! હું પ્રતિજ્ઞા કરીને કહું છું કે, આ દુષ્ટકર્મથીજ જે રાજ્યલક્ષ્મી મળતી હોય, તો તે રાજ્યલક્ષ્મીને પણ ધિક્કાર છે. આથી તો ભિક્ષા માગી પેટ ભરવું એ હજાર દરજે સારું છે.”

પછી **શ્રીકૃષ્ણ** તેને ‘ક્ષાત્ર ધર્મ’ કેવો છે, તે સમજાવ્યું, ને બીજા કોટલોક ઉપદેશ કર્યો, અને તેની ખાત્રી કરવામાં આવી કે, તે જે કાર્ય કરવા ઉભો છે, તે તેના ગુરૂના ઉપદેશને અનુસરતું જ છે. આટલી બધી ખાત્રી થવા છતાં પણ **અર્જુન** ગુરૂ સામે લડવાને લગારે ખુશી નહોતો; પણ એમજ ઈર્ષ્ય કે તેણે યુદ્ધ

કરવુંજ નેહએ. ત્યારે પહેલાં તો તેણે પોતાના ગુરૂની પૂજા કરી, નમસ્કાર કર્યા, અને આશા લીધા પછીજ આ વિકટ ક્રરજ તેણે બજાવી.

આવી ગુરૂ ભક્તિ જે વિદ્યાર્થી રાખે, તેને ધારવા પ્રમાણે વિદ્યાનો લાભ થયા વિના રહે નહિ, અને જગત્માં વિદ્યા, લક્ષ્મી અને કીર્તિ મેળવવાને અર્જુનની માફક જરૂર ભાગ્યશાળી થાય.

ધનપાઠશાહે ડૉક્ટરને છેતર્યા!!

ધનપાઠશાહુ કરીને એક વાણિઓ હતો. તે એટલો તો કૃપણ હતો કે, તેની કંજુસાઇને લીધેજ તે લોકોમાં જાણીતો હતો. તેનો ધંધો મડદાંને ઠેકાણે પાડવાનો સામાન વેચવાનો હતો. તે એક વખત બહુજ આબરૂ પડ્યો, તે એવો કે, બચવાની આશા રહી નહિ. આવો ભારે મંદવાડ હતો, છતાં, તેના સ્વભાવ પ્રમાણે એક પાઈપણ દુબાના કામમાં તેણે ખરચી નહિ. અને ડોળીમાં બેસીને પણ દરરોજ દુકાનમાં જતો. મરવા કરતાં પણ પોતાના પૈસાની બહુ

કાળજી રાખતો. આવો ભારે મંદવાડ સાંભળી લોકો તેને મળવા આવતા, અને વૈદ્ય તથા ડૉક્ટરની દવા લેવાની ભલામણ કરતા, પણ આ કુંજુસ માણસ મોઢું ઠેકાણે રાખી માત્ર સાંભળતોજ, અને તેમના ગયા પછી તે લોકોને ઉડાઉ ગણી તેમની મૂખાંધ ઉપર હસતો. આ કુંજુસ માણસનો છોકરો પોપટ ભાઈ તથા તેની મા દીવાળી સમજી અને ભલાં માણસ હતાં, પણ ડોસા આગળ કોઈનું કંઈ ઉપજતું નહિ. લોકોએ કહ્યું કે, વૈદ્યને બોલાવી કંઈ દવા કરોને? તમે આમ શું બેસી રહ્યાં છો? બળ્યા પૈસા, આવી વખતમાં કામ નહિ આવે ત્યારે ક્યારે આવશે! આવું લોકોનું બોલવું સાંભળીને, પોપટ એક નામીયા ડૉક્ટરને ત્યાં ગયો, અને પોતાના પિતા સંબંધી બધી વાત કરી. ડૉક્ટર કુંજુસનો મંદવાડ સાંભળી, બોલ્યા કે, “ભાઈ, તારો બાપ મને પૈસા આપવા દેશે નહિ, મારે તેનો બંદોબસ્ત તારાથી થાય તો હું આવું.”

છોકરે ડૉક્ટરના કહેવા પ્રમાણે શ્રીનો અને દવાના પૈસાનો બંદોબસ્ત કરવા કબૂલ કર્યું. પછી ડૉક્ટર સાહેબ કુંજુસ શેઠને ઘેર પધાર્યા. ડૉક્ટરને જોઈને

ધનપાળશાહ મનમાં બળાપો કરવા લાગ્યા કે, વળી આ પાપ ક્યાંથી આવ્યું? ફેકટના રૂ. ૫૦ લઈ જશે. પણ ઉઘાડી રીતે ડોસો બોલ્યો નહિ, અને ડૉક્ટરને પોતાનું તમામ શરીર તપાસવા દીધું; પછી તરતજ તેના દીકરાએ ડૉક્ટરને રૂ. ૫૦ રૂના આપ્યા, અને ડૉક્ટરે દવા લખી આપી. ત્યાર કેડે ધનપાળશાહને ડૉક્ટર વચ્ચે નીચે પ્રમાણે વાતચીત થઈ.

ધનપાળશાહ—કેમ, ડૉક્ટર સાહેબ, મારા વિષે આપ શું ધારો છો?

ડૉક્ટર—હવે જે કંઈ કરવું હોય તે કરી લેવું, કારણ કે મંદવાડ ભારે છે!

ધનપાળશાહ—હું બચીશ કે, નહિ?

ડૉક્ટર—ના!

ધનપાળશાહ—ડૉક્ટર સાહેબ, તમારી આવી કાળજી ભરેલી તપાસ જોઈ હું બહુજ રાજી થયો છું. તમને પાંચ રૂપીઆ તો શું પણ પાંચસો આપીએ તો પણ થોડા છે! પણ મારી શક્તિ પ્રમાણે, હાલ જે આપું છું તેથી સંતોષ માનશો; એમ કહી છોકરાને કહ્યું, “અલ્યા પોપટ પેલી દશ રૂપીઆની નોટ લાવ,

(એમ બોલી ડૉક્ટરને કહ્યું કે) એ પાંચ રૂપીઆ પાછા આપો અને આ નોટ લ્યો.” ડૉક્ટરે હરખમાં પાંચ રૂપીઆ પાછા આપ્યા. તે લઈ, ડોસાએ એશીકે મૂક્યા, અને બોલ્યો, “ મારા સાહેબ, તમે કહો છો કે, હું બચનાર નથી, ત્યારે દવા શાની લખી આપી, અને શી શાની માગોછો ? ” ડૉક્ટર સાહેબ આ સાંભળીને સ્તબ્ધ થઈ ગયા, અને મોઢું લુછી ચાલતા થયા !!

एक बाईनी समय सुचकता.

એક સ્ત્રી એક દીવસે પોતાના ખાનગી ઓરડામાં બેઠી હતી, અને તેણીના ધરમાં બીજા એક નોકર સિવાય કોઈ હતું નહિ. આ સ્ત્રી પોતાના ધરનો કારભાર કરતાં પરવારી, સાંજની વખતે એક ચારસી આગળ અનાયાસે ગઈ અને તેમાં નજર કરતાં ઓરડાની વચ્ચે મુકેલા એક ટેબલ નીચે તેણીએ કોઈ માણસને સંતાયલો જોયો. આ માણસ મજબુત અને કદાવર બાંધાનો હતો, અને તે અંદર ચોરી કરવા સાફ ભરાયો હશે એમ તેણીએ ધાર્યું; કારણ કે તેના મોઢોલલામાં હાલ ચોરાની ઘણી બીક હતી, અને દર-

રૈન્ન કોઇનું ઘર ફાડવાની ખુમ પડતી, જેથી સોકોમાં મોટો ત્રાસ બેઠો હતો.

આવા વખતમાં પોતાના ચોરડામાં ચોરને ભરાયલો જ્ઞેઈ આ સ્ત્રી પ્રથમ ગભરાઈ ખરી, પણ તેણીએ જ્ઞેયું કે, જ્ઞે તેણી જરા પણ ગભરાટ બતાવશે તો જીવ જવાનો સંભવ છે. જીવ ઉપર આવેલો ચોર ગભરાટમાં કદાચ તેણીનો જીવ પણ લે! આ વિચારથી તેણીએ ધીરજથી પોતાનું કામ ચાલુ રાખ્યું; અને માણસને બોલાવવા સાડ ધીમે સાદે અવાજ કર્યો, એટલે પોતાને ત્યાં જે નોકર એ પણ એક અબળા હતી, તે આવી પહોંચી.

આ હિંમતવાન શેફાણીએ તે ચોર સાંભળે તેમ ધીમા પણ ખુલા અવાજે તેણીને કહ્યું કે “દાસી, જરા આપણા ઝવેરીને ત્યાં જઈને કહી આવ કે પેલા હીરા જડવા આપ્યા છે, તેને કેટલા બધા દહાડા થયા, તોપણ હજી પાછા આવ્યા નહિ? માટે ગમે તેમ કરીને આજને આજ પાછા મોકલી આપો. નંગ ધણાં કીંમતી છે અને એટલા બધા દહાડા તે કંઈ ધીરી શકાય? જડ્યા હોય કે નહિ જડ્યા હોય, તોપણ આજને આજ

તે પાછા મોકલવાનું કહેજે, સમજી કે! પણ વળી કોણ જાણે તું ‘આરનું દોર’ કરી આવીશ, માટે ઉભી રહે હું તને બે આંકડા લખી આપું, તેજ તું ઝવેરીને આપજે અને તે જો કંઈ આપે તે સંભાળીને લાવજે.”

આ પ્રમાણે બોલી તેણીએ એક કાગળના ટુકડા ઉપર પોલિસની મદદ માગી, અને તે ચિઠ્ઠી દાસીને આપી રવાના કરી. પછી જાણે કંઈ બન્યું ન હોય, તેમ ઘરમાં ઉંચું નીચું કામ કરવા લાગી.

આવેળાએ તેની ધાસ્તીનો ખ્યાલ વાંચનારેજ કરી લેવો. તેણીની છાતી ધબકતી હતી, અને કાગળે ડાળે પોલિસની રહા જોતી હતી. થોડી વારે પેલી દાસી પોલિસના માણસ સાથે આવી લાગી, અને પેલા ઘરમાં બરાયલા આદમીને બંદીવાન કરી વગર ભાડાની કોટડીમાં પધરાવી દીધો.

બાઈની હિંમત અને સમયસુચકતાની લોકોએ ઘણી પ્રશંસા કરી.

હહાપણની વક્ષીસ.

એક દેશનો રાજા બહાર મૃગયા રમવાને જતો હતો, તેવામાં માર્ગમાં એક ધરડા માણસને આંખાનું ઝાડ રોપતાં જોયો. તેને રાજાએ પૂછ્યું કે તમારી ઉમ્મર કેટલી છે ?

ખેડુત—ચાર વર્ષની સાહેબ !

જેઠે છડીદાર હતો તેણે તેને ઠપકો દધને કહ્યું કે બેઅબ્બ ! મહારાજની હજૂરમાં એમ ગાંડું શું બોલે છે ?

ખેડુત—વિનાકારણ આપ મને ઠપકો આપો છો. હું જે બોલ્યો છું તે પાકો વિચાર કરીનેજ ; કેમકે મૂર્ખાઈમાં અને આ સંસારના વ્યવહારમાં જે કાળ ગુમાવ્યો તેને જ્ઞાની પુરૂષો પોતાના જીવિતમાં ગણતા નથી, માટે ઉપર કહેલાં ચાર વર્ષ મેં પરમેશ્વરની સેવા કરવામાં અને આ સંસારમાં મારાં કર્તવ્ય કરવામાં કહાડ્યાં, તેટલી મારી ઉમ્મર થઈ એમ હું માનું છું.

આવો વિચિત્ર જવાબ સાંભળી અચરજ પામી રાજાએ કહ્યું, “ આ વૃક્ષો તું વાવે છે તે મોટાં થઈ ફળશે ત્યાંસુધી તું જીવવાનો નથી.”

ખેડુત—સત્ય કહો છો મહારાજ, પણ આપણને ફળ મળે માટે પાછલા વખતમાં ખીજ રોપી ગયા છે, તો હવે પછી થનારાં માણસને માટે આપણે વાવવાં જોઈએ.

રાજા—વાહવા ! સાચી વાત !

એ વચન રાજાના મુખમાંથી નીકળતાં વારને જોડે ખજાનની હતો, તેણે ધારા પ્રમાણે એક હજાર મહારની ભરેલી થેલી ખેડુતના હાથમાં મૂકી, કેમકે તે વખતમાં એવો સિવાજ હતો કે જેને રાજા વખાણે તેને એ રીતે ‘સરપાવ’ તુર્ત આપવો. ધનિમ લેઈ ચતુર ખેડુતે વાંકા વળી પ્રણામ કરી કહ્યું કે હે રાજા ! ખીજાં માણસનાં વાવેલાં ઝાડ ચાળીશ વર્ષે ફળે છે, પણ મારાં રોપેલાં તો વાવતાં વારને ફળ્યાં !

રાજા—શાબ્દાશ !

ભંડારીએ હજાર મહારની ખીજ થેલી ખેડુતના હાથમાં મેલી. તે લેઈ નમન કરી ખેડુત બોલ્યો “શ્રીમંત મહારાજ ! ખીજનાં વૃક્ષ વર્ષમાં એક વાર ફળે છે, પરંતુ મારાં ઝાડ તો એક દિવસમાં બેવાર ફળ્યાં !

રાજા—વાહવા, રંચ છે !

કોશાધિકારીએ હજાર મહોરની ત્રીજી ચેલી ખેડુતને આપી. આ પ્રમાણે વાતના વિનોદમાં રાજાએ હજારો રૂપીઆની બક્ષીસ કરી દીધી અને ખેડુતનું દલદર નીકળી ગયું.

પુસ્તક અને લાઈબ્રેરીની અગત્ય.

આપણા દેશમાં સામાન્ય રીતે જોતાં વાંચવાનો નિયમિત રિવાજ ઘણા થોડો છે, તેથી જીવિતમાં મળતા ઉંચ પ્રસંગનો લાભ આપણે લેઈ શકતા નથી. તેમ પુસ્તકની જોઈએ તેવી કદર આપણા દેશમાં થતી નથી, તેથી ગ્રંથકારોને કંઈ ઉત્તેજન મળતું નથી. પુસ્તક ચીજ કેટલી ઉપયોગી છે, અને તે શું શું કામ કરી શકે છે, તે આ ઠેકાણે તમને જણાવવાની જરૂર છે.

આપણી પાસે પુસ્તક હોય તો ઘેર ખેડાં વિનાશ્રમે દૂર દેશની વાત જાણી શકીએ છીએ. પુસ્તકોના સાધનથી જગત્માં પ્રસિદ્ધિને પામેલાં શિક્ષકો, આત્મ જ્ઞાનિયો, કવિયો, શૂરવીર અને રાજકીય પુરૂષો સાથે શાંત મને, સન્મુખ વાતચિત કરી શકીએ છીએ.

તેમના અનુભવથી આપણને યોધ મળે; તેમની મહત્વતા વાંચી આપણી ચડતી થાય. પુસ્તક દ્વારાએ જગત્માં થઈ ગએલા પ્રૌઢ મનના અને પ્રતિષ્ઠિત પુરૂષને જાણી શકીએ અને તેમના ઉપર આપણા પ્રેમ બંધાય એવા પુરૂષો આપણા નિત્યના સંગી અને અત્યંત વિશ્વાસ પાત્ર મિત્ર થઈ શકે છે.

ઈટાલી દેશના પેટ્રાર્ક નામના કવિએ પુસ્તકના સંબંધમાં નીચે પ્રમાણે લખ્યું છે.

“મારા ધરના કબાટમાં એવા મિત્ર છે કે જેમનો સમાગમ મને ધણાજ પ્રિય છે. તે મિત્રો બધા સમયમાં થઈ ગએલા અને પ્રત્યેક દેશના છે. મંત્રી મંડળ તથા રણક્ષેત્ર બંનેમાં તેઓ નામાંકિત થયા છે, અને શાસ્ત્રમાં તેમની પ્રવિણતાને માટે તેમણે ઉંચ પદવી પ્રાપ્ત કરી છે. તેમની પાસે જવું સુલભ છે, કારણ કે, તેઓ મારી સેવામાં નિરંતર તત્પર રહે છે; અને હું તેમને મારો સંગ કરવા દઉં છું, અને મારી મુશ્કેલીમાં આવે ત્યારે રજા પણ આપું છું. તેઓ કદી કંટાળો ઉપજાવતા નથી, પણ જે પ્રશ્ન હું તેમને પૂછું છું તેનો તરત તેઓ ઉત્તર આપે

છે. કેટલાએક ગયા જમાનાના બનાવને વાર્ણવે છે, અને કેટલાએક કુદરતની ગુહ્ય વાત મને પ્રકટ કરે છે, કેટલાએક મને જીવિત કેમ નિર્ગમન કરવું તે શીખવે છે, અને કેટલાએક કેવે મોતે મરવું તે શીખવે છે. કેટલાએક તેમના આપહ્યથી મારી ચિંતા દૂર કરે છે, તથા મારા ઉત્સાહને આનંદ પમાડે છે; વળી કેટલા એક મારા મનને હિંમત દે છે તથા મારા મનોવિકાર નિયમમાં રાખવાની અને મારા પોતાના ઉપર કેવલ આધાર રાખવાની અગત્યની શિક્ષા મને આપે છે. ટુંકામાં સર્વ હુન્નર શાસ્ત્રની વિવિધ ગલી-કુંચીઓ તેઓ મને બતાવે છે, અને તેમની સૂચના ઉપર સર્વ અગત્યને પ્રસંગે નિર્ભયતાથી વિશ્વાસ રાખી શકું એમ છે. એ તેમની સેવાના બદલામાં મારા ગરીબ આશ્રમના કોઈપણ ખુણાની સગવડ પડે એવી ઓરડીમાં તેમનો સમાવેશ કરવા દેવાનુંજ માત્ર તેઓ મને કહે છે, કે જેમાં તેઓ નિરાંતે રહી શકે, કારણ કે તેમને મંડળીના ઘોંઘાટ કરતાં શાંત એકાંતવાસમાં રહેવાનું બહુ પસંદ છે.” (વ્યવહારોપયોગિવંચન) પુસ્તકની જરૂરીયાત તથા તે શું કામ કરે છે તે તમે કંઈ સમજ્યા હશે ? તેથી કેટલો લાભ તથા ઉચ્ચ પ્રકારનું

સુખ આપણને મળે છે તેને વિચાર કરતાં વિસ્મય પામી જવાય એમ છે ! જે દેશના લોકોએ પુસ્તકની ગણના કરી છે તે હાલ ઉંચ સ્થિતિ ભોગવે છે, જેને તેની ગણના નથી તે અધમ સ્થિતિ ભોગવે છે !!

ફુરસદ !!

એક વખત એક શહેરમાં એક હુનુમંતરાવ નામે ગૃહસ્થ હાઇ કોર્ટમાં કેસ લડતો હતો. તેણે એક વકીલને રોજના રૂપીઆ ૧૦૦) આપવાના કરીને રોક્યો હતો. કેસમાં કંઈ માલ ન હોવાથી વકીલે છેવટનું ભાષણ દુકામાંજ પતવવાનું ધાર્યું ; પણ હુનુમંતરાવ એમ વકીલને નકામા પૈસા આપે તેવો ન હતો, માટે વકીલને પોતાની હોંશિયારી દેખાડી કહ્યું કે તમને કંઈ ભાષણ કરતાં આવડતું નથી. મફતના રૂપીઆ ખાઓ. વકીલે કહ્યું ‘નારે મારા દોસ્ત, કાલે મારો ઝપાટો જોઈ લેજો !

બીજે દિવસે કોર્ટ ભરાઈને બેઠી ત્યારે વકીલ સાહેબ બોલવા ઉઠ્યા, પણ કેસમાં કંઈ માલ નહિ, તેથી કે-

સના મુદ્દા છોડી દેખ પોતાના અસીલ હનુમંતરાવને
પકડ્યા, અને નિચે પ્રમાણે બાપણ ચલાવા માંડ્યું :—

વકીલ—મારા લૉર્ડ, હું જે અસીલ તરફથી કેસ
ચલાવું છું તેનું નામ **હનુમંતરાવ** છે; એ નામ
એક મોટા વીરરસ કાવ્યના મુખ્ય નાયક **રામના**
મુખ્ય સરદારનું છે. જે **રામે લંકા** કે જે સોનાનીજ
બનેલી હતી, તેના ઉપર સવારી કરી ત્યારે વચમાં આ-
વેલા સમુદ્રપર પૂલ બાંધી પોતાનો રસ્તો કયો હતો;
અને જે **લંકા** આદેશના દરેક શહેરના લોકને અતિ
પ્રિય છે, પછી તે ગમે તો **કાશીમાં** રહેતો હોય કે
કલકત્તામાં, **પાટણમાં** રહેતો હોય કે **પટણામાં**,
મુરશીદાબાદમાં રહેતો હોય કે **મુંબઈમાં**, **જગન્ના-**
થપુરીમાં રહેતો હોય કે **પારખંદરમાં**—

ન્યાયાધિશે કંટાળીને કહ્યું, મારા વિદ્વાન વકીલ,
એતો હું સારી રીતે સમજ્યો કે, તમારા **હનુમં-**
તરાવની અક્કલ **રામના** વાંદરાઓના સરદારના કરતાં
મુદ્દલ ઉતરે તેવી નહિ હશે !! એ હું કંબુલ કરું છું !
માટે હવે બાપણ આગળ ચલાવો. વળી વાંદરાનીજ
ઓલાદથી સૃષ્ટી ક્રમના નિયમે મનુષ્ય થયા હશે તો

તેમાંના મુખ્ય મુખ્ય અક્કલવંત પુરૂષો હાલ વકીલ મંડળમાંજ અવતર્યા હશે !!

વકીલ—મારા મુરબી સાહેબ, વકીલ મંડળને એ માન મળવા બદલ આખા વકીલ મંડળ તરફથી હું આપનો ઉપકાર માનુષ્ટું, પણ જે માન જેને યોગ્ય હોય તેને ન અપાય તો તે અવિવેક કહેવાય. માટે હું જાણાવવાની રજા લઈ છું કે જિંયા ઝાડ ઉપર ખેસી નિચે ખેઠેલા લોકોને દાંતીયાં કરનાર બુદ્ધિવાન વાંદરાઓના વંશજો, નિચે આસને ખેસનાર ધારામંડળના સભાસદો હોઈ શકે, તે કરતાં જિંયા આસનપર એટલે ન્યાયાસનપર ખેઠેલા ગૃહસ્થો વધારે નજીકના સગા હોઈ શકે !! એ અનુમાનની વિરુદ્ધ આપ થઈ શકો તેમ નથી !!! પ્રથમ હનુમંતરાવની મુખમુદ્રા, પછી વકીલની, અને છેવટે ન્યાયાધિશની મુખમુદ્રા એકજ રિતે ચિત્રાએલી જોઈને કોર્ટમાં ખૂબ હસાહસ થઈ !

નીમકહરારામ છોકરો.

ભાગ ૧.

(ઔરંગઝેબને પોતાના રાજ્યની સલામતી માટે વિચાર.)

એક પ્રહર રાત્રિ વીતી ગઈ હતી. અંધકારમાં આખું જગત ઢંકાઈ ગયું હતું. દિવસના વ્યાપાર છોડી દઈ, પ્રાણીમાત્ર વિશ્રાન્તિ લેતાં હતાં. આકાશમાં ક્વચિત્ ક્વચિત્ નક્ષત્રો ઝગઝગતાં હતાં. આ વેળાએ, એક પુરૂષ એક રમણીય અગાશીમાં બેસી, વિચારસમુદ્રના તરંગમાં ગોથાં ખાતો હતો. તે શેનો વિચાર કરતો હતો? તેણે આરંભેલું એક અતિધોર અને ભયંકર કામ કેમ પૂરું કરવું, તેના વિચારમાં નિમગ્ન હતો. તેનો નિશ્ચય એવો હતો કે, જગતમાં કોઈ વિશ્વાસપાત્ર છેજ નહિ; કોઈ પણ માણસના ઉપર વિશ્વાસ રાખવો એ મૂખાંઈ છે. “આપ સમાન જાણ નહિ, અને મેધ સમાન જાણ નહિ.” “આપ મુઆ વિના સ્વર્ગે ન જવાય.” આ કહેવતોમાંજ, જેની નીતિરીતિનો સમાવેશ હતો. આ પુરૂષના કપાળમાં કરચલી વળી હતી, તે ઉપરથી જણાતું હતું

કે તે કોઈ ગંભીર બાબતનો વિચાર કરે છે. તે શેનો વિચાર કરે છે ?

તે એમ વિચાર કરે છે કે, મારી શહેનશાહતનો મોટો આધાર, વિજ્ઞતીય પુરૂષોના હાથમાં છે. તેઓ સર્વ પ્રકારે ધિક્કારવા લાયક છે. જેનું મોઢું જોવું ગમતું નથી; તેમના હાથમાં સત્તા ! હાય ! હું સહન કરી શકતો નથી. એ વિજ્ઞતીય, નષ્ટ પુરૂષોની સત્તા તોડીશ નહિ, તેમનો સમૂળ નાશ કરીશ નહિ, ત્યાંસુધી શું, હું સુખે બેસવા પામીશ ? આવા વિચારમાં ને વિચારમાં જમણા હાથ ઉપર લમણો મૂકી બેઠો હતો.

વાંચનાર, આ શખ્સ તે કોણ છે ? તે તું જાણે છે ? આ પુરૂષ, દિલ્હીનો બાદશાહ, ઔરંગઝેબ છે. આ પુરૂષે રાજ્યાસન મેળવવા, કેવાં કેવાં ઘોર કુકર્મ કર્યાં છે, તે તને સારી પેઠે યાદ હશે. તેથી તે બાબતનો વિસ્તાર કરી, કંટાળો આપવો દુરસ્ત ધારતો નથી.

આ બાદશાહ, ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે વિચારસાગરમાં તણાતો હતો, તેવામાં એક ખવાસ તેની આગળ વંદન કરીને ઉભો.

ખવાસ—જહાંપનાહ, એક રજપુત દરેદોલતપર મુલાકાતકે સીએ આયા હે.

‘બાદશાહ—આને દો.

ખવાસ તેને પ્રવેશ કરાવે છે. તે શખ્સ આવીને બોંય સુધી નીચે નમી વંદન કરે છે. બાદશાહ ખુશ મિળનથી બોલે છે, “કયું, અચ્છે હો?”

રજપૂત—ખુદાવંતકી નિઘેબાની હય, તબ તબિયતકી કયા બાત! તાબેદારકી તબિયત અચ્છી હય. તાબેદારકું, હુઝુરકા કયા ફરમાન હય?

બાદશાહ (મોહું ઠેકાણે રાખી)—કુલ આલમ આબાદ હો, ઐસીખાયશ દિલ રખતા હય.

રજપૂત—સચ બાત, જહાંપનાહ.

બાદશાહ—તુમ ‘ખાલસ હો, ઈસલીએ મય તુમકું બહુત ચહાતા હોં, લેકીન, અબ તુમારા કુછ બલા હોના ચાહીએ ઐસી મેરી મુરાદ હય.

રજપૂત—(મનમાં ખુશી થઈને) જહાંપનાહ, બાદશાહોકા બાદશાહ, આપ મેરા ખાવિંદ હોં; આપકા શુકરકે લિયે, તાબેદારકું જો ફરમાન હોગા, સો તાબેદાર સચે દિલસે કબુલ કરનેકો તૈયાર હય.

બાદશાહ—તુમારા આપકા ઈરાદા, તુમારે બડે ભાઈકું ‘તખ્તનશીન’ કરનેકા હય.

રજપૂત—બડી ખુશીકી ખાત. મય બહુત ખુશ હુવા હૈં.

બાદશાહ (હસીને)—તુમ ખાલસ હૈં, ધસિલિમે મુજકો તુમપર બહુત રહેમ આતા હય ! (તેના સામું તાકીને) જબ તુમેરા બડાભાઈ, તખ્તપર બયઠેગા, તબ તુમ બડી મુશીબતમે આઓગે; કયું કે ઝમાના નાઝુક હય.

રજપૂત—મેરા ભાઈબડા દાનેશમંદ હય. ધસિલીએ, મેં ઉસકું દિલોબ્બનસે ચહાતા હૈં.

(બાદશાહ તેના હાથમાં એક પત્ર આપે છે. રજપૂત તે વાંચી, બહુ ઉદાસ થાય છે, તેને જોઈ, બાદશાહ મશકરીમાં બોલે છે) “કયું, ભાઈકી તદખીર કેસી હય?” રજપૂત મનમાં વિચાર કરે છે કે, શું આ બધું લખાણ ખરું હશે? જો તેમજ હોય તો, પિતા અને ભાઈના ઉપર આધાર રાખવો વૃથા છે.

બાદશાહ તેને ગંભીર થઈને ફરીથી કહેછે, “તુમેરી આબાદી હોનેકું કુચ દેર નહિ લગેગી; મગર હમારી એક સલાહ મંજુર રખની ચાહીએ.” રજપૂત ગળતે

સાંદે બોલ્યો, “જહાંપનાહ, આપ ખાવિંદકા હુકમ ઉઠાનેકે લિયે, તાબેદાર હંમેશા તૈયાર હય.”

બાદશાહ ખુશી થઇને કહે છે, “તુમારા બાવા દખખનમે હય; વહ હાલ બિમાર હુઆ હય; મેરી ઐસી ખાયશ હય કે, તુમ ચો દવા, ખાનેમે મિલાકે ધનિકુ દો, યહ કામસે તુમારી સબ આફત દૂર હોજન-યગી.” રજપૂત ખુશી થઇને બોલ્યો, “કયા, ઈસ દવાસે, પિતાજીકું આરામ હોવેગા?” બાદશાહ (મોઢું ઠેકાણે રાખી)—હાં, હંમેશકે લિયે આરામ હોજનયગા, ઐર તુમારે લીએ, ભી, અચ્છા હોગા.”

રજપૂત સમજ્યો કે, મારા પિતાનો પ્રાણ લેવાની બાદશાહની ઇચ્છા છે. જો બાદશાહની સલાહ પ્રમાણે હું પિતાનો પ્રાણ લઉં તો, તેની મારા ઉપર કૃપા થાય, અને તે મને રાજ્ય આપે. મારા ભાઈની સહીનો આ કાગળ, બાદશાહે મને વંચાવ્યો છે, તે ખરેખર, મને નુકસાન કરનાર છે. મારો નાશ કરી, પોતે નિષ્કંટક રાજ્ય કરવાનો ઇરાદો રાખે છે! હુંજ ખરો કે, હવે એને ખરાબર સમજાવું પાડું.

મૂર્ખ રજપૂત ! તારો પિતા ખરેખરો મહાપુરૂષ છે ; તારો ભાઈ પણ તેવોજ છે. તારા કરતાં તે રાજ્યને કે કીર્તિને વધારે ચહાતો નથી. તું આજ કપટી અને દુષ્ટ ઐરંગઝેબની કપટબળમાં ફસાયો છે. આથી તારું બહુ અનિષ્ટ થશે ! તું પોકેપોક રડીશ ! હાય ! હાય ! કરતાં તારો પ્રાણ નીકળી જશે.

ઉદાસી ચહેરે રજપૂત બાદશાહને કહેછે, “ખાવિંદ, મય આપકા હંમેશકા તાબેદાર હોનેકી ખાયશ રખતા હૈં; ઐર, આપને જો સલાહ દીઈ હય, ઈસિકા અમલ કરનેકું તૈયાર હૈં.” બાદશાહે પોતાના કપટકાર્યમાં સફળતા મેળવી હતી, તેથી બહુજ ખુશી થઈ બોલ્યો, “અબ કુચ અફસોસ મત કરના. સબ કુચ અચ્છા હોવેગા.” એમ કહી તેને વિપત્તિ પડીકું આપ્યું. આ પડીકું લઈ નમન કરી રજપૂત ચાલતો થયો.

નીમકહરમ છોકરો.

ભાગ—૨.

(કાર્યની સમાપ્તિ અને તેનું ફલ.)

આ ક્ષણભંગુર જગત્માં, સ્વાર્થના બળવાન પ્રવાહમાં પ્રાણી ખેંચાઈ જાય છે, અને અનંત દુઃખસાગરને મળે છે. આ સ્વાર્થ પિશાચ કેવો કૂર છે ! નથી મા જોતો, નથી બાપ જોતો, નથી ભાઈ જોતો, નથી મિત્ર જોતો, નથી સ્ત્રી જોતો, નથી દેશ જોતો, નથી કાળ જોતો ; ત્યારે તે શું જુએ છે ? માત્ર કાર્યસિદ્ધિ !

સ્વાર્થથી અંધ થએલ રજપૂતે, બાપનો પ્રાણ લીધો ! તે પછી મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે બાદશાહને આ હકીકત નિવેદન કરીશ, તેથી તે મને રાજબનાવી દેશે ! અહો હવે હું રાજ થઈશ ! ખરે ! માફ ભાગ્ય ઉઘડી ગયું ! આવા વિચાર પ્રવાહમાં તણાતો તણાતો, ઘણી ઉતાવળથી તે બાદશાહની પાસે ગયો. બાદશાહને તેના કાર્યની અગાઉથી ખબર પડી હતી. તેને હંમેશની માફક સન્માન નહિ આપતાં તે બોલ્યો, “ કાફરકી

ઔલાદ, તેરે જૈસા નીમકહરામ, કુલ આદમ જાતમેં કોઈ ભી નહિ હોગા. જીસને અપને આપકી જન લી, એસે નાપાક કાફરકા, **ઔરંગજેબ** કભી મું નહિ દેખેગા.” આદશાહે પોતે, આવાં કામ કરવામાં જીંદગી કાઢી હતી, તેથી તેને બીજી કંઈ સજા ન કરતાં, ખુબ અપમાન કરી કાઢી મૂક્યો. “હાય! હાય! માંડે સત્યાનાશ ગયું! અરેરે! તાત, તમારો ધાતક આ કુપાત્ર હવે જીવી શકશે?” એકદમ મૂર્છિત થઈ રજપૂત જમીન ઉપર પડે છે.

વાંચનાર, આ રજપૂત કોણ? તેનો આપ કોણ? અને તેનો ભાઈ કોણ? તને આ બાંધતની ખબર નહિ હશે. આ કુલાંગારનું નામ **કિરતસિંહ** હતું. તે, **અંબરાધીશ** આર્યધર્મધુરંધર, મહારાજાધિરાજ, **જયસિંહનો** પુત્ર હતો. તેનો ભાઈ **રામસિંહ**, સુજાત ક્ષત્રિય હતો; આપનાં સર્વ ઉત્તમ લક્ષણ તેનામાં હતાં. આવા ઉચ્ચ કુળમાં, જનકહત્યારા **કિરતસિંહ**, તારો જન્મ ક્યાં થયો! ભારતવર્ષનો ઇતિહાસ કાયમ રહેશે, ત્યાંસુધી તારું કાળું કર્મ ભૂસાવાનું નથી. અરે દુષ્ટ સ્વાર્થ! તને કોઈ પહોંચે એમ નથી. તારી મોહજાળમાં આખું જગત

અ જાઈ જાય છે. ગમે તેટલો સૂર્યપ્રકાશ હોય તોપણ
 દૃશ્યાંધિકારને લીધે માણસો સ્તબ્ધ બની જાય છે!
 તેઓને ખબર પડતી નથી કે, અમે આ શું કરીએ
 છીએ? આ તે યોગ્ય છે કે અયોગ્ય છે? આનું પરિણામ
 કેવું આવશે? ઇત્યાદિનો વિચાર લોપ થાય છે. અને
 ઘોર યાતના વેડતાં વેડતાં પ્રાણ નીકળી જાય છે. માટે
 પ્રત્યેક મનુષ્યે હરેક કામ કરતા પહેલાં, તેના પરિણા-
 મનો વિવેક પુરઃસર વિચાર કરવો કે જેથી પરિણામે
 પરતાવું પડે નહિ.

“જો મતિ પીછે ઉપજે, વહ મતિ આગે હોય ;
 કાજ ન વિગરે આપકો, દુરિજન હસેં ન કોય.”

આંધળે બહેરું કુટાયું!!

પ્રશિયાનો મહાન ફેડરિક રાજા પોતાની હજૂરી
 ફોજ પર એટલું લક્ષ આપતો કે તેમાંના દરેક સિપાઈને
 તે ઓળખતો અને જ્યારે તેમાં નવો માણસ દેખે
 ત્યારે આ ત્રણ સવાલ તેને અનુક્રમે પૂછતો.

“તમારી ઉંમર કેટલી છે? તમને લશ્કરમાં રહ્યાંને

કેટલાં વરસ થયાં? તમને તમારો પગાર, જોઈતાં હિથિઆર અને સરંજામ બરાબર મળ્યાં છે કે? ”

એક વખત એક જુવાન ફ્રેન્ચ તેની સેનામાં નોકર રહ્યો, પણ તેને જર્મન ભાષા મુદ્દલ આવડતી નહિ. ઉપલા સવાલ રાજા જ્યારે પૂછે, ત્યારે તેના જવાબ તેના સાથીઓએ આ પ્રમાણે અનુક્રમે દેવાનું તેને શીખવ્યું હતું.

પહેલાનો જવાબ, ૨૧ વર્ષ મહારાજ !

બીજો, છ મહિના મહારાજ !

ત્રીજો, બંને બરાબર, મહારાજ !

એક વખતે લશ્કર વાપદ કરતું હતું, તે રાજા જોતો હતો, તેવામાં આ વેા સિપાઈજ તેની દૃષ્ટિએ પડ્યો ને તેને નીચેના સવાલો પૂછ્યા.

કમનસીબે આ વખત બીજો સવાલ પહેલો પૂછ્યો ! તમને લશ્કરમાં રજાંતે કેટલાં વર્ષ થયાં? ફ્રેન્ચ સિપાઈએ જવાબ દીધો, એકવીશ વર્ષ મહારાજ ! રાજા આશ્ચર્ય તો પામ્યો, પણ તેની પરીક્ષા જોવાને બીજા વાર પૂછ્યું, ત્યારે તમારી ઉમ્મર કેટલી? ત્યારે તેણે જવાબ દીધો કે છ મહિના સાહેબ ! ફેડરિકે કહ્યું, સાચે, કહું છું કે, હું કે તમે બેમાંથી એક મૂર્ખ હોવો

જોષ્યે! સિપાઈએ જવાબ દીધો કે ખંતે બરાબર
મહારાજ!! રાજ્યે અચાંખો પામીને કહ્યું હીક,
મારે મોઢે તો આજજ મને મારી હજૂરી સેનાના
સિપાઈએ મૂર્ખ કહ્યો! વાફ આવું કહેવામાં તમારો
હેતુ શો છે, તે જાણ્યા પછી વાત! રાજને કંઈ ગુસ્સે
થએલો જોષને પેલા ગરીબ સિપાઈએ ફ્રેન્ચ ભાષામાં
કહ્યું કે, મને જર્મન ભાષા બિલકુલ આવડતી નથી.
ફ્રેડરિક કહે એમ છે, તો આજ તમને માફ કરે છું,
પણ સારા સિપાઈએ વગર સમજે જવાબ આપત
નથી એ વાત યાદ રાખવી, અને જર્મન ભાષાનો અ-
ભ્યાસ જલદી કરો એટલે તમને મોટો દરજો મળશે.

વસંતોત્સવ.

હોરી.

મિત્ર મુજ હોરી મચાવો, જ્ઞાનવને મનને નચાવો.
માતા-પિતા-ગુરુ-ભક્તિ-કેસુડાં, ભાવના જળમાં
ભિંજવો.

પ્રેમ-જળે રસપૂર્ણ બનાવી, જગત સકળમાં ઉડાવો,
નહિ કશો સંશય લાવો. મિત્ર. ૧.

વિવિધ વિષયના પકવ પાકનો, લાલ ગુલાલ બનાવો,
કર અતિ લાંબા જ્યાં ત્યાં પ્રસારી, સર્વને શિરચઢાવો,
ખરી કળા એવી લઢાવો. મિત્ર. ૨.

કાગના રાગમાં શારદામાધના, ગુણનું તાન મચાવો,
પ્રેમના પુષ્પથી દેવી સરસ્વતી, હર્ષના નાદે વધાવો,
જગત બધું સત્યે ગજવો. મિત્ર. ૩.

વિનય વિવેકતાણું ધરી વસ્ત્રો, ઉદયવસંત શોભાવો,
દુર્ગુણ મેલનો ત્યાગ કરીને, સદ્ગુણ રંગ ચઢાવો,
પછી મોજ મિત્ર ઉડાવો. મિત્ર. ૪.

નિર્મળ વાણી તાણું ધરી ભૂષણ, દેહને દિવ્ય જણાવો,
સાહિત્યના શુભ કલગીને તોરા, શિરપેચમાટે બનાવો,
આળસ નહિ કોઈએ લાવો. મિત્ર. ૫.

જ્ઞાન તાણું પકવાન બનાવી, નિજમન તૃપ્ત બનાવો,
હોય કદિ કોઈ અન્ય ભૂખ્યો તો, ભાવથીભિક્ષા કરાવો,
કૃપણપણું ઉરમાં ન લાવો. મિત્ર. ૬.

વિશ્વ-વિશાળ-સરસ્વતી મંદિરે, ઉત્તમ હોરી રચાવો,
મનરૂપ નટવરને ભાઈ ભાવથી, આપ અપાર નચાવો
કચ્છાશ ન કાંઈ જણાવો. મિત્ર. ૭.

દેહને દેશના ઉદયવસંતના, ભક્ત બનો ને બનાવો,
કિલ્લો ને કોટ સરસ્વતી માટે, આપ ચણા ને ચણાવો,
પાણી પૂર્વકેરૂં જણાવો. મિત્ર. ૮.

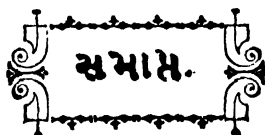
અજ્ઞાન હોલિકા બાળવા માટે, જ્ઞાનનો કુંડ બનાવો,
દુર્ગુણના પરિવાર સમેત એ, દુષ્ટાને માંહિ હોમાવો,
પછી “ જય ” શબ્દે ગળાવો. મિત્ર. ૯.

પૂર્ણભાવે પછી વિશ્વપતિમાં, નિજમન મિત્ર મેળાવો,
નિર્ભય થઈને આનંદ જળે પ્રિય, આપ ઝીલોને ઝીલાવો,
પ્રભુ પ્રેમ પુષ્પે વધાવો. મિત્ર. ૧૦.

આશીર્વચન.

(શાર્દૂલ વિક્રીડિત વૃત્ત.)

વિદ્યાનો જગમાં વધો વિજયને અજ્ઞાનસૌ નાસજો,
જ્ઞાનીના અનુવર્તને જનસહુ સંસારમાં વર્તજો.
વિદ્યા ને શ્રીસરસ્વતિ સખી થઈ સાથે રહી મહાલજો,
સંતોષી સુખી સર્વને કરી પછી આનંદ વરસાવજો.

અમરિ ત્યાંથી નીચે જણાવેલાં પુસ્તકો મળશે.

આનંદમાળા ભાગ ૧ લો.	૩. ૦-૪-૦
આનંદમાળા ભાગ ૨ જો.	૦-૫-૦
બાળ વિનોદ	૦-૪-૦
જરિટસ તેલંગનું જીવનચરિત્ર...	૦-૨-૦
નંબર બુક (રોજની હાજરી અને નંબર જાણવાનું પત્રક)...	૦-૧-૦
પંડિત અમૃતદા નાથનું જીવન ચરિત્ર...	૦-૧-૦

મળવાનાં ઠેકાણાં.

મુંબઈ. એન. એમ. ત્રીપાઠીની કંપની. કાલ્યાદેવી રોડ.

એન. ડી. મહેતાની કંપની, કાલ્યાદેવી રોડ.

રા. જગન્નાથ જેઠાભાઈ રાવળ, નળબજાર કીકાર્ટીટ
દાક્તર શીવદાસના માળામાં. નં. ૧૮૨. મુંબઈ.

રા. મોતીલાલ હરિરામ માસ્તર લુણા વાડા

ધંતુરાની પોળ, અમદાવાદ.

